

KOMÁROMI JÁNOS

M U N K Á I
GYŰJTEMÉNYES KIADÁS

VI.

**SZÜLŐFÖLDEM
SZÉP HATÁRA**

BUDAPEST
GENIUS KÖNYVKIADÓ RT.
K I A D Á S A

KOMÁROMI JÁNOS

**SZÜLŐFÖLDEM
SZÉP HATÁRA**

BUDAPEST
GENIUS KÖNYVKIADÓ RT,
KIADÁSA

Copyright by Genius, Budapest.

Kunossy rt. Budapest

L

(RÉGI EMLÉK.)

Édesanyám a szekérhez lépett, de amint meglátott, visszahőkölt:

— Hát veled mi történt, fiacskám?

Ahogy pedig észrevette véres kezeimet, fölsírt keservesen:

— Gyilkosok! Latrok! Megölték a gyermekemet! Jajgatva nyúlt be értem a szekérkasba, az ölébe kapott s mialatt két kezem fejéből folyt a vér s az arcom is vértől volt bekeverve, az ő arcán könnyek patakzottak:

— Korhelyek! Latrok! Vérébe ölik az ártatlan gyereket! Minek is engedtelek velük, fiacskám?

A korhelyek ketten voltak s fesztelen szóbeszéd közt kezdtek pakolózni az első ülésből: az apám, meg nagy barátja és komája, Vircsik, aki Kazsuba való lett volna igazság szerint, vagy hova és aki nagy humorista hírében állott. Mert egy hetivásár alkalmával benyitott Ujhelyben a bazárba... Dehissen erről szó leszen még.

Ők ketten akkor már leereszkedtek az első ülésből s a két macskalovat kezdték kifogni. Néha megálltak egymásnak szembe és igen nagyot nevettek. Talán az újhelyi bazár-eseten, vagy a Vircsik koma valami újabb stiklijén. Annyira nevettek pedig, hogy rángatózott a válluk s szemük az arcukba dagadt. Valószínű ennél fogva, hogy nem is hallották az anyám jajveszékelését és ha hallották volna is, nem sokat adtak rá. Csak a saját ügyeik érdekelték őket.

Engemet akkorára a pitvarba vitt be az anyám s vizet kerítván egy nagy cseréptálba, a tűzhely lókáján mosni kezdte véres kezeimet. Sirdogált maga-

nak, sírdogált. És azalatt többször is kikiáltott az udvar felé, de úgy, hogy az apámnak, meg Vircsik komának is illett volna meghallania:

— Gyerekgyilkosok! Hóhérok!

De azok nem is hederítettek rá odakint.

Akkor már kifogták a lovakat s vidám beszélgetés közt befelé indultak meg, a házba. A pitvarban észrevette az apám, amint bepólyált kezekkel kuporogtam a tűzhely lókáján és noha harmadfélesztendő legényke voltam csak azon a nyári délutánon, meg nem állhatta, hogy össze ne szidjon:

— Micsoda katona lesz belőled? Nem szégyelled magad? Eltörni a rábízott üveget!

S némi nehezteléssel tette hozzá:

— Az italért kár...

— Csak az italért? — lobbant fel az anyám. — Csak? Hát a gyerek kezei? Össze vannak vagdalva... Ó, hogy nem ég ki már a szemetek, te!... Te!

Apám, hogy a komája is jelen volt, nem igen akarhatott perpatvart, ennélfogva ennyit szólt kurtán:

— Asszony, a száj be legyen fogva, azonfelül hozass vagy egy literrel a zsidótól. De Piciktől s ne Vaktetütől, mert arra neheztelek.

Itt már Vircsik koma is beleszólt, aki gömböcember volt s rajta a meleg miatt össze-vissza egy mellény:

— Isten hozott engem, kedves komámasszony! — és fölnevetett.

Édesanyám meg sem fordult:

— Most is figurázik? Oszt nem félnek a jó Istentől, amit ezzel a gyerekekkel csináltak? Egy vér a két keze...

— Hát persze, komámasszony, ha eltörte az üveget. Oda egy liter a lazonyi pájnkából. Kár, — tette hozzá a maga modorában. — Aztán mi az a kis vér? — kérdezte mintegy sajátmagától. — Legalább hozzászokik. Mibőlölünk elfolyt vagy másfél kanna, amikor Boszniát sturmoltuk. Az volt a jóvilág, komámasszony!

S az első-házba nyitottak be. Apám még vissza-
szólt a küszöbről:

— Oszt itt legyen az a liter, mert baj tanál
lenni. Miska, — szólt oda egy tiz-tizenkétszendős
fiúnak, ki a pitvar félfájának támaszkodva leskelő-
dőtt befelé, — ugorj csak át te a zsidóhoz s mondd
meg neki, hogy tiszteltetem. A többit ő már ér-
teni fogja.

S azzal ő is az első-házba lépett.

A legénykének, aki feltűrt nadrágban s mezít-
láb tétlenkedett a pitvar előtt, Mátyás Miska volt a
neve. Később, amikor már megnőtt s fantasztikus
hirre tett szert a környéken, Vidróczkinak hívták;
Sovány arca telehányva nyáriszeplővel s karimátlan
szalmakalapjába két tyuktoll volt bedugva.

Édesanyám üveget hozott ki a hátulsó-házból s
kezébe nyomta Miskának:

— No, menj... De ne igyál belőle!

Az első-házban szélesen nevettek azalatt. Az ajtót
nyitva hagyták félig s látni lehetett, amint szemközt
ültek egymással az asztalnál. Apám kacagott:

— Azt mondta neki, koma?

— Azt! — kiáltott fel Vircsik, oly hasremegéssel,
hogy a gombok pattogni kezdtek a mellényéről. —
Azt én! Derelyét kértem tőle!

Hátravágódtak mindketten, úgy harsogtak. Apám
a féloldalát fogta:

— Jaj... jaj... — és a könnyei hulltak. — De
figurás ember maga, koma!

Mindez, amit most emiittem: véres kezeim em-
léke, édesanyám siráncozása, Vircsik koma meg az
apám távoli útja a szekerén, kissé kihívó magatartá-
suk (mint rendesen), nagy vitájuk az asztalnál, s ké-
sőbb még nagyobb dalolásuk, fel, egészen a geren-
dáig, — mindez talán legtávolabbi emléke az életem-
nek. Ma már mint álomfátyol jön egy és más: két
és fél éves emberke lehettem azon a nyáron. Abban
az egy esztendőben ugyanis a felvégen laktunk, az

urasági kert Kőfalához meghúzódó egyetlen kis házban s szemközt velünk az uradalmi cselédek majorházai szökeíttek a holdfényben. Kisértet ijesztgetett e házak valamennyiében, különösen ha kelet felől fújt a szél s a felhők megett visszafelé szaladt a holdvilág, amitől mindig féltünk. A kőfalon túl ismeretlen nagy kert feküdt, amelynek irányából — leginkább elhagyott nyári délutánokon — kinyújtott, magános kiáltást hallottunk, máskor meg furcsa bánattal énekelte valaki a setétlő fenyves hátában. Szomorúan figyelgettünk arrafelé, különösen ha kakasszó hallatszott a fák alól. Egyébként is bánatjellege volt mindennek a tájon. Csak olyankor lélegzettem föl, ha a messze hegyeket láttam meg, amelyek oldalában apró gyertyák kezdtek égni az első szürkületnél. Pásztor-tüzek voltak... Ismeretlen vágyak kezdtek fojtogatni, valahányszor a hegyek távoli láncát pillantottam meg. Megtörtént, hogy e nagy vágyaim közben útnak kerekedtem a hegyek felé, de nagynéném észrevett s visszahozott az uccáról:

— Hova nem csavarogsz, lurkó!

Ma már csak mint régi-régi álom hat reám ennek az esztendőnek néhány fakó képe, amelyekre magam is emlékszem. Azért emlékszem pedig a legtöbbször, mert a későbbi esztendőkben többször beszéltek odahaza arról a felvégi házról, amelyben ennek a nyárnak évét éltük le. Ez az esztendő azért is nevezetes, mert édesapám akkor próbálta önállósítani magát először. Szerzett valahogy két szőrös kis lovat, elsőlábuk X-be állt s fuvaros lett. Ebben a minőségében ingyen-utasokat fuvarozott túlnyomórészt, akiket félutban szedett föl s akik ennek fejében áldomást fizettek a legközelebbi kocsmában.

Egy ilyen útra engemet is magával vitt egyszer. Ekkor kapaszkodott fel valahonnét az első ülésbe Vircsik koma s kerültem haza véres kézzel a hosszú ut végén.

Régen volt igen... Álomszerű messzeségeket járunk be akkor, sok országúton és falun át. A házak kéményein gólyafiak próbálgatták gyenge szárnyaikat,

aztán végtelen urasági kertek mentén haladt el a szekér. Zöldstafétlis volt a kertek kerítése, a kertek mélyéből pedig keskenytornyu kastélyok bukkantak föl, de csak szempillantásra. Álomszerűen vonult el a táj... Mentünk nappal és mentünk estefelé a szerkerén... Amikor éjszaka jött volna, fáradtan és aludva szedtek ki a kasból s dugtak a boglyake-menee mögé valami házban. Évek múlva tudtam meg, hogy ez volt az utazás végcélja: apám vőtársának, a nagyerejű Vajda Györgynek háza, ki a lazonyi erdők mélyén is tul-tul lakott és aki vagy huszonhét konda fölött parancsnokolt a vihorláti rengetegben... Vajda György előzőleg megüzente valakivel, hogy ekkor és ekkor gyenge malacot fog leszúrni s a lakomára mindenáron elvárja a sógort, már mint az apámat. Ezért volt a fárasztó szekérút, amelyre életemben először vitt el az apám. Engemet a kasba fészkeltek be, az öreg pedig az első-ülésben tünődözött egyedül. Nagyritkán nekem is hátraszólt valamit, aztán dúdolgatni kezdett maga elé, az orrán át. Hogy egyik legjobb embere és komája, Vircsik, mikor és hol kapaszkodott melléje, nem tudom. Ám értesülvén, hogy apám malactorba indult el, ő is kitartott s nem szállt le többet az ülésből. Miközben beszélgettek, többször is mondta:

— Bolondulok a malacvese után, koma.

Valószínű ennél fogva, hogy evett is a veséből. Bizonyára volt sűrű dalolás is a torban. Visszajövet sokat vitatkoztak ketten az után, a szünetekben pedig dúdolgattak. Olyan hetyke nótákat s olyan hegyes kalappal, hogy csak katonanóták lehettek. Máskor meg áticsaptak valami méla-szomoruba. Aztán megint beszélgettek az első-ülésben, fölnevettek magosra vagy bólogattak csöndesen s olyankor többiben mondták ezt a szót: »Bosznia«.

Nem tudom, hol dughatták kezembe a liter-pálinkát, hogy tartsam ott hátul. Döcögés közben eltört az üveg s amire hazaértünk volna, csupa vér voltam.

Most pedig elmondom, mimódon ment végbe az eset, amelynél Vircsik koma annyira túljárt az újhelyi bazáros eszén.

Történt, hogy hetipiac volt Ujhelyben. Vircsik, mivel kedvező vásárt csapott valami kisebb üzletben, jókedvűen ment lefelé a Kispiac-uccán. Eközben a bazár elé ért. Gondolkozás nélkül benyitott s azt kérdezte a boltostól:

- Mit lehet itt kapni, kérem alássan?
- Mindent, — válaszolt szolgálatkészen a boltos.
- Hát akkor adjon tizér derelyét...

A bazáros csaknem hanyattesett, Vircsik pedig magábaszorított nevetéssel indult kifelé a boltból. Odakint aztán kiengedte magából harsogva és úgy táncolt tőle hasa-válla, hogy mellényéről mind lepotyogtak a gombok. Többen is látták az ismerősök közül.

Így folyt le a csúnya felültetés és Vircsik ettől-fogva nagy humorista hírében állt mindenfelé.

*

Most is, hogy odabent ültek az első-házban, széles alapon folyt a vita kettejük között. Egy idő óta kevesebbet mosolyogtak fel, ahelyett bólogtak egymásra. A literesnek, melyet Mátyás Miska hozott Picziktól, a közepén alul jártak már. Vircsik lekönyökölt s belemarkolt a hajába:

— Akár hiszi, koma, akár nem, én egyszer olyan sűrű csuspájzot ettem, hogy megállt benne a kanál. Osztt a paszulyt csak késsel lehetett levakarni róla.

Mátyás Miska (a későbbi nagyhírű Vidróczki) ott állt az ajtófélfáinak tétlenkedve s úgy lesett minden szót. Olykor megvakarta a bokáját, melyet szúnyog csípett meg, majd szippantván egyet az orrán, szivrepesve fülelt tovább minden szóra a két nagy ember dolgairól.

Odakint, a kertek alatt, hajnal óta dongtak a cséplőgépek. Mindenki a szakadásig veritékezett, csak ők ketten filozofálgattak fesztelenül. Édesapám is hallotta a gépzúgást s magyarázatképpen bólíntott a koma felé:

— Higyje meg, koma, nem érdemes sokat dolgozni. Az ember akkor se gyűjthet semmit, ha megszakad bele. Nem fizetődik ki...

— Én is éppen ezt akartam mondani, — bókolt vissza Vircsik és csuklott egyet. — Micsoda sibenyakok vagyunk mink ketten, koma! — s miközben föl-emelkedett félig, megveregette az apám vállát.

Most az öreg csuklott:

— Nagy kutyák vagyunk, azt már senki se tagadhatja. De jó komák is vagyunk.

— Halálíg komák, — intett a fejével Vircsik. Ittak rá.

Édesanyám eleinte az ólka körül tett-vett, később leült az alacsony tornácra s maga elé merülve nézett szomorú szernmei. A hegyek alól mintha készülődni kezdett volna már a szürkület s a fenyvesen tul lengő párák kezdtek mutatkozni. Egy csillag látszott keletről, a kert mögül meg hosszan kinyújtott kiáltás szállt erre. Édesanyám csak ült ott, ült s a cséplőbúgásra felsóhajtott:

— Istenem, mindenki a télre gondol. Ezek ketten meg...

Azok ketten akkor már daloltak. Bepólyált kezemmel én is Mátyás Miska mögé sompolyogtam, aki pillanatra le nem vette szempilláit a sok világot bejárt két emberről. Még az orrával is szivta a szavukat, ők ketten meg vitték ezalatt fel, a gerendáig. Dúdolva próbálták először, de aztán kieresztették a hangot. Éppen a Vidróczkiról való merész dalt fújták:

*No Vidróczki, most gyere ki:
Kilenc zsandár vár ideki!*

Fölemelt ökleikkel belefenyegetőztek a levegőbe, aztán egymásra fenyegettek tréfásan... Igen szép volt!

De akkor történt valami.

A nóta után ittak egy hörpintést s ugyanakkor így szólt Vircsik:

— Idővel megéhezik az ember...

E megállapítás célzás akart lenni. Mert édesanyám — nagy keserűségében — semmi harapnivalót nem tett föl az asztalra, amint az ilyenkor szokás. Apám először nem figyelt oda, csak akkor ütötte föl a fejét, amikor Vircsik koma sunyin pislantva, így szólt másodszor is:

— Koma, adjon tizér derelyét!

Apám nevetni akart, de hirtelenül elkomorodott s a bőr egyszerre ijesztően feszült ki az arccsontjain. Felállt kissé bizonytalanul:

Hát koma, így csak bazárba lehet beszélni, de nem az én házamba ...

— Nono, — felelte Vircsik.

Apám magatartása nem volt többé bizonytalan. Az ajtóra mutatott:

— Mi az ott, koma?

— Ajtó, — mondta kíváncsian Vircsik.

— Hát akkor másszon ki rajta! — kiáltotta. — Menjen a fenébe!

Ezt már Vircsik is értette. Felállt. Megnyálazta a markát.

...Mátyás Miska menekült már az ajtóból. Én utána! Odakint ijedten rebbent meg az édesanyám s befelé figyelt...

Az első-házban nagy lábdobogás kezdődött. Ijesztő fuvások, kerülközések, asztal és székek dülése, ropogása.

Anyám szívdobogva suttogott fel:

— Szűz Máriám, ezek megölik egymást...

Alig mondta ki, már tolultak is kifelé ketten. Lihegve és ropogva. Apám a hátán hozta legjobb komáját, Vircsiket, a koma hanyatt feküdt az apám vállain s kínjában az égnek rugdosott:

— Ezért meghal valaki, koma!

Az öreg azalatt — összes inait megfeszítvén — kiszuszogott vele a pitvarajtóig, onnét a kiskapuig s ott átlökte a fején, hogy Vircsik keresztülbukott fölötte és olyat döngött végig a földön, mint egy tele-zsák.

Aztán visszajött az öreg, most már enyhültebb lélekkel. Meglátta az anyámat s csöndesen annyit szólt:

— Az én házammal nem lehet packázni!

Rámnézett:

— Láttad?

— Láttam, kedves apám.

— Azért, — s befordult az istállóba.

Jött az este, messziről kolompszó szállt. Édesanyám némán könnyezgetve ült megint a tornáckán, én mögéje bújtam s úgy néztem Mátyás Miskát, ki az udvar szögletében állt, egy kőrakás tetején. És miközben kalapjánál meglebbent a két tyuk toll, a Vidróczkiról való ijesztő dalt dúdolta halkan.

II.

(KOLOMP-ZÚGÁS)

Ott álltam anyai nagyapámmal a hardicsi molyván, a tölgyes szélén, s jobbkarommal átöleltem a térdét. Mert akkor alig értem még a térdén felül.

Este volt már, csillagok lobogtak a magasban s az Ondava kiöntései felől szakadatlanul ungtak a békák. Ám az estében ugyanakkor zúgni kezdtek a kolompok, mintha száz gulya kolompolt volna föl, taktusra. Mintha Vinkóc felé meneteltek volna az alig-derengő estében, talán a nézpesti nagy rétről, melynek túlsó felén talán akkor is ott táborozott apai nagyapám, a számadócsikós. S félkönyökre tehenkedve heverészhetett a gubán, mialatt Isten tudná, merre kóborolhattak sanyarú gondolatai...

Ott álltunk ketten a hardicsi molyván s mikor a messzi kolompszó felzúgott az estében, egyszerre maga alá temetett békaungást, távoli szekérezörgést s szétverte a sűrűsödő éjszaka csöndjét. Anyai nagyapám ugyanakkor keresztet vetet-t magára, összekulcsolta a két kezét és suttogva imát kezdett mondani maga elé.

A kánikula elmúlt már akkor s elvétele hűs áram húzott át a hardicsi molyván. Különösen estétájt s minden esetben az Ondava felől, mely szökén ballagdál, ezen a tájon. Ballagdál, meg-megáll, mintha nehezére esnék búcsút mondania a vidéknek. Észak felől pedig kéken méléznek el odáig a hegyek.

Apámat vártuk haza egész nap, aki vagy egy héttel előbb távoli szekerezésbe indult el, valahová Ruténiába. De késett, egyre késett, ami már-már nyugtalanítani kezdte anyai nagyapámat, e békés embert.

Mert zaklatta az aggodalom, hogy apám össze talált akasztani valakivel a harmadik vármegye földjén s emiatt nem tudott megjönni idejében.

Őt vártuk ezen az estén is. Ezért álltunk ki a a tölgyes szélébe, hallgatódzni.

Az előbb, amikor még nem zúgtak föl a távoli gulyák kolompjai, úgy tetszett föl egy pillanatra, mintha szekézzörgést hallottunk volna, amelyen patkócsattanások vertek át. De messzi volt, igen messzi. Talán Kácsándon is tul.

Azóta is hiába vártuk és így egyetlen föltevés maradt csak hátra: hogy az apám mégis összekülönböztetett valahol a rusnyákokkal, ha nem éppen Fityerával, esetleg Pistikkel.

Mert nevezetes egyéniség volt Fityera, nem is említve Pistiket.

Fityera, igaz, amolyan nyáribetyárnak számított csupán, aki megráncigálta a magányos zsidók szakállát, miután előbb alaposan megkopasztotta őket s azonfelül az asszonyokat is meghajkurászta a mezőn, a szemtelen. Tekintélye azonban alig volt, mert csak nyáron dolgozott e szakmában, télen pedig biztos vacokba húzódott vissza, ahol elpipázgatott békén. A tótok legalább is így tudták.

Pistiknél már merőben más volt az eset.

Pistik ugyanis nem sokat kukoricázott, hanem ha megszorították, nyomban célzott és tüzelt a flintával. Szopkó Mihály beszélte akkortájt, hogy egyszer három zsandár csimpaszkodott bele Pistikba: egyik a jobbkarját fogta, másik a balkarját fogta, miközben a harmadik csendőr a nyakát ölelte át, úgy húzta lefele. Itt már Pistik sem vette tréfára a dolgot, minél fogva egyet rántott magán s a három zsandár úgy kalimpált róla lefele, mint vadkanról a kopók. És Pistiknek nemcsak nyárnak évadján volt szokása az erdők szélébe kiállni, hanem téli zimankók napjaiban is ki-kiugrott a vásáros-népek lovai elé s olyankor mindent elszedett a kereskedőtől. Mi volt ehhez képest Fityera, aki legfeljebb azzal tudott kelteni átmeneti feltűnést, hogy egyik-

másik földesúr kéményéből leemelt egy féloldal szalonnát ... Valóban semmi!

Szopkó Mihály minden alkalommal lelkesedve beszélt Pistikről s állította, hogy látta is volna egyszer a kukoricásban. Ezt azonban nem hitte el senki. Először még bizakodni kezdtek a tótok, hogy Pistik — ha Isten segíti! — hírnévben előbb-utóbb vetekedni fog talán Jánosikkal is, aki kétszáz esztendőnek előtte vitt végbe egy-s-más említésreméltó cselekedetet. Ahogy azonban telt-múlt az idő s Pistiknek senki színét nem látta, kezdtek beletörődni a népek, hogy Pistik nincs is a valóságban s csak emberi fantázia járhatja puskával a vállán. Mert az az állítás, hogy Szopkó Mihály egy szürkületkor találkozott volna vele a szalóki határban s Pistik akkor egy pip^a dohánnyal is megkínálta volna Szopkó Mihályt, senkinél nem talált hitelre.

Azon az estén ott álltunk ketten anyai nagyapámmal a hardicsi molyva alján s hallgatództunk a titokzatiól-terhes sötétségbe. Pillanatra megszűnt a koiompszó s akkor tisztán kivettük újból, hogy Berettő irányából szekérsörgés száll erre, amelyen váltakozó patkócsattogás vert át. De akkor felzúgtak ismét a kolompok... Mintha százezer marha menetelt volna a messzeségben, valami ismeretlen falu felé. De nem tudta, nem tudta elérni azt a falut.

Az egész Tót Lapály rengett a kolompzúgásban.

*

Abban az időben nagy élet folyt még a hardicsi molyva táján... Alig volt szombat este, hogy urak, feleségeik és a kisasszony-lányok össze ne vörödtek volna a vinkóci fürdőcskében. Jöttek szekereken és hintókon, a városi hivatalokból hamarosan ott-termettek a fiatal gavallérok meg egyéb birtokos-urfiak s a fürdőcske terrasán ugyanakkor már rá is zendített a Mányi Lajos teljes bandája:

*Nem járok én lovat lopni
Senki udvarába...*

*Minek is van a bírónak
Kökényszemű lánya?*

A gavallérok abban a pillanatban hej!-t kiáltottak a leányok meg nekipirulva csattintották össze az apró topánkáik sarkát s negyedóra múlva már zsebkendőiket libegtették... Az öregek koccintgattak avagy oldalt telepedtek le s elgyönyörködván fiaikban, leányaikban, kénytelenek voltak megállapítani újból, hogy elszállt az ifjúságuk s nem fog visszatérni soha már... A nép a terraszon kívül leskelődött kinyújtott nyakkal, hogy láthasson valamit a színes forgatagból, mi alatt Szopkó Mihály derékon-ölelvén egy menyecskét, a táncnóta ütemeire dobogni kezdett bocskoraiban s legalább lerázta magában a hicskóst, melyet a felesége főzött vacsorára. Izzadásig táncolt a félsötétben Szopkó Mihály s természetszerűen potyára. Mert a kínálkozó alkalmakat sohasem hagyta kiaknázatlanul. Ott lehetett látni a kis Vidróczkit is, aki csillogó szemel figyelt befelé, az uri táncospárookra. Vidróczki azonban csupán iskolakerülő legényke volt még akkortájt, akiben csöke vény ét sem lehetett volna fölfedezni a későbbi arcátlan lóditónak. Mi lett ebből aztán!

Még hajnalban is táncoltak, akkorára azonban valamennyi gavallér kiválasztotta már a maga párját s attólfogva azzal az egyetlen kislánnyal táncolt csak. A fák koronáin átc sillant már a nap, amire szedelődzködni kezdtek. Öt irányba is zörögtek aztán széledezve a hintók s nagy kurjongatás verte föl az ébredező vidéket. S szinte minden hintón akadt egy fiatalember, aki a kisülésen foglalt helyet, szemközt a család szemefényével és mialatt a kislány álmatagon, kissé fáradtan dőlt hátra a kocsi párnáin, szerelmes lovagja titokban a keze után nyúlt. S nem is engedte el attólfogva.

És akkor élt még anyai nagyapám, aki elsőgazda volt az uradalomban, ő parancsnokolt a környező

laj fölött, ameddig csak el lehetett látni a hardicsi molyváról.

Nagyapám egyre imádkozott még... Tul az Ondaván, Hardicsa felé rozsdaszín mutatta az utat, melyen a messzi hegyek mögé csúszott le a nap, észak felé pedig olyan zöldbejátszó sízine volt a menyboltnak, mintha megnyílt volna az ég ...S összeborzadtam. Mert akkori gyöngé eszemmel is tudtam, hogy a nagy hegyek után van Lengyelország s azon is tul Muszkaország, ahol sohasem engednek ki a folyóvizek. Az ijedelemre éppen elég okom volt. Hisz őszi estéken, kukoricafosztásnál, sűrűn fülelgettem az ágyból az öregek beszédeire, amelyek mind arról tudtak, hogy az orosz cár rá akarja zúdítani torony-süvegű kozákjait Zemplénnvármegyére, egészen a sajó-körömi hidig.

A háború említésére rémület fogott el mindég, mert ijesztő hire maradt vissza a muszka lovasoknak, akik régen, igen régen Kossuth ellen ereszkedtek alá a hegyekből. Ez még nem lett volna baj.. Az urak legalább is kárörömmel mondták, hogy nem kár Kossuthért, miután a nyughatatlan zempléni fiskális állítólag rossz pénzt nyomatott volna s azzal árasztotta el az országot. A baj ott kezdődött, mikor a vad lovasok mindent kiettek a tájon. Minden ugorkát és tököt összekaszaboltak a határban s kardjaik hegyére tűzve, fölfalták ... Mikor aztán szörnyű-hirű hordáik visszafelé húzódtak volna a Nagy Magyar Alföld felől, nekiestek a lucernának s azt ették össze, úgy nyersen... A lucernától azonban kolera vagy valami egyéb hascsikarás tört ki rajtuk s úgy nyaklottak el és haltak rakásra az utmenti árokban, mint a búzás-zsákok.

Valahányszor erre térült a szó azokon a késő-őszi estéken, anyai nagyapám felsóhajtott:

— Taknyos pulyácska voltam csak abba az évbe, alig volt bennem jártányi erő, de emlékszek jól, hogy minden nép a Nagyerdőbe bujt el. Mert a muszkák dühösek lettek, hogy talán a magyarok meg a tótok szórtak mérget a lucernába s haragjukba az otthon-

maradt vénasszonyokat kezdték felnyársalni a pikákra, akár a varnyúkat...

De itt már közbeszólt Purzsi János:

— Elég nyavalya-alakok lehettek akkor a vinkóciak: mért nem csévelték meg vasvillával azokat a piszkokat?... Mink, huszárok, amikor Magláj mellett ránkcsapíak a törökök meg a bosnyákok, csak nekieresztettük a kantárszárat... Azt kellett volna látni, ami ott kezdődött akkor!

Ilyen alkalmakkor újból elmondta Purzsi János, hogy olyan attakot az Isten se látott, amelyet a huszárok vittek végbe a Magláj alatti nagy legelőn.

S szenvedélyesen kiáltott fel a végén:

— Dehát egy magyar huszár bátorsága nem szokott gatyaszárba szállni!

A többiek hallgattak ekkora hencegésre, amely szinte sértett már. Ha azonban Purzsi János eltávozott körükből, Szopkó Mihály, aki akkor kezdett katonasor alá kinyúlani, epésen jegyezte meg:

— Bolond, aki hiszi!... Mert először is az öreg Seszták mondta, aki valóba járt Boszniába, hogy ott mindenféle hegyek vannak, ahol nem lehet ugrálni, hiába szájal Purzsi... Meg oszt katona se vót, mint az apám beszélte ...

Itt már Hovanyec gazda is fölpislogott a mesztergerendára, amit annak jele gyanánt lehetett venni, hogy utána számol valaminek avagy egyben gondolkodik. S egyszer csak megszólalt az esti csöndben:

— Micsoda piszok-egy alak ez a Purzsi!

Időközben kiszámította ugyanis, hogy a maglái vérengzés alkalmával, hetvennyolcban, tizenháromszendős lehetett mindössze a hetvenkedő Purzsi János. Tehát legjobb esetben is malacokat őrzött a vinkóci határban.

A többiek rábólintottak szótalanul, hogy ez már így van. Mégis csak szemérmertlenség ekkorákat lódítani!

És mialatt a hardicsi molyva szélén álltam anyai nagyapámmal ezen a nyárvégi estén, Lengyelország

felé még mindig olyan ijesztő-hideg színe volt az égnek, mintha túlvilági jeladás akart volna lenni, hogy vigyázzon minden ember, mert háború lesz!... S megremegetem másodszor is.

Megremegetem, mert a kolompzugás mintha szünni kezdett volna s a tengercsöndön át egyszerre szerkérzörgést hallottunk. De messziről, igen messziről. Talán a berettői útról. S a kerekek zörgésén mintha patkók kezdtek volna átsattogni...

Akadozó szívvel suttogtam föl:

— Nagyapám... Nagyapám,,,

Szerettem volna a fülébe mondani, hogy az apám sonasem kerül elő többet, mert Berettő felől alighanem a halál vágtat lovaival az éjszakában. Vágtattak a lovak, egyhelyben. De a nagyapám nem halott semmit. Mert kissé kihajolva a tölgyek alól, aggodalmasan nézett arrafelé, honnét a kolompzugás verte szét az éjszaka csöndjét s összekulcsolva a kezét, egyre imádkozott.

*

Zúgtak-zúgtak a kolompok, hogy remegett tőlük minden. Szalóktól Hardicsáig.

Anyai nagyapámmal ottálltam a molyva szélén s fokozódó rémület vett erőt rajtam. Az az érzés kezdett nyugtalanítani, hogy a túlvilágról reng át ez a kísérteties zúgás.

Mert kísérteties dolgokkal volt tele a vidék!

A temető alatt, mihelyt Dereglyő felől feljött a holdvilág, másvilági lelkek kezdtek mutatkozni fehér lepedőkben. Nehéz sóhajaik elhallatszottak a házakig s olyankor minden élő lélek keresztet vetett magára. Fogóholdnál meg, ha gőzölögni kezdett az Ondava, emberalakú lenge árnyak emelkedtek ki a lenszínű vízből s ványadt karjaikkal mintha a hardicsi molyva felé integettek volna. A termékeny sikon néha fagyasztó üvöltés hasított végig, mely a Nagyerdő felől jött valahonnét. Érthetetlen világ volt az sok tekintetben s igen sokat kellett rémüldözniük az embereknek. Csak olyankor lélegzettek föl, ha a Laborc, La!orca, Ondava meg a Tapoly ten-

alá borította a vidéket. Szürke habjaik ha benyomultak a kertek árkaiba, a tótok ujjongva szaladtak az árkokhoz s kosarakkal kezdték meríteni kifele a halat.

Ilyen alkalmakkal nagy volt a hangulat mindenfelé. Mert különben nehezen húzták az életet: minden-minden a nagyuraké volt a Tót Kánaánon.

Máskor meg végleg megfoghatatlan dolgok estek arrafelé s különösen az olyan tökmag-emberkéekkel, mint amilyen voltam magam is ama régidőkben.

A hardicsi molyva előtt dombnak emelkedett a mezei út s ha messzi földről leszállt emberek igyekeztek a molyva felé, a domb miatt csak a fejük meg a mellük látszott ki eleinte. Egy darabig dobogó szívvel meredtem rá a fejjel és mellel közeledő utasokra s akkor a félelemtől reszketve futottam be nagyszüleim házába. Alig tudtam kidagogni:

— Nagyapám... olyan emberek jönnek,, hogy nincsen... lábuk...

Nyugodtértelmű ember volt a nagyapám, sejtette nyomban, miről van szó, tehát megsimogatta a hajamat:

— Majd megtudod ezt is, ha nagyobb leszel...

Most úgy sem értenéd meg, kisfiam...

Ködös dolgoktól hemzsegett az Ondava vidéke.

Azon a késő-estén is, amikor nagyapámmal a hardicsi molyva alá álltam ki, a tölgyesbe s úgy vártuk apám érkezését, a sötétségbe süllyedt táj szinte rengett a kolompzúgásban. Ezer gulya menetelhetett akkor az éjszakában, ismeretlen cél felé... Néha úgy tetszett, hogy felénk tartanak a szörnyű gulyák, aztán mintha megfordultak volna és mintha távolodtak volna a sűrű sötétségben, mialatt a fekete mennybolton nyugtalan fényben lobogtak a csillagok ... Vártuk az apámat, jaj, de vártuk!... A kolompzúgást pedig Ungvár alatt is hallhatták már akkor.

Ott álltam remegve és hüledezőn... S nem mertem szólni a nagyapámnak, mert a szálas öreg még egyre imádkozott a tölgyes szélén. Előrenyújtott nyakkal s alig hallhatón.

III.

(HÓFÚVÁSBAN)

Ötesztendő voltam, amikor költözködtünk.

A hatodik faluba kellett indulni két szekeren s már hetekkel előbb nagy tanácskozások folytak a házunkban. Mert az idő csepergős volt akkor decemberben s éppen azért úgy számítottak valamennyien, hogy újesztendő körül hófúvásba találunk keveredni. Arra az eshetőségre pedig holtbizonyos volt, hogy farkasok fognak leereszkedni a Vihorlátról s teleordítják majd a fehérségben zengő határt.

Hát ezért voltak az éjszakába elnyúló tanácskozások.

Úgy tervezték, hogy két szekeren fognak indulni, a harmadik fogattal ellenben Sándor György kisbíró jön majd elénk a hatodik faluból. Sándor Gyurit a nagy távolság ellenére nálunk is ösmerték, mert, noha hivatalosan is el volt foglalva, sok vidéket bekószált azért. Egyszer éppen hófúváskor tévedt be hozzánk s olyan érdekes dologról beszélt az apámnak, hogy még később is emlegették emiatt. Sándor György hótól-televert fekete gubában érkezett hozzánk azon a bizonyos napon s ahogy a pitvarba lépett, összeverdeste gubakesztyűs tenyereit, aztán a fülét kezdte dörzsölgetni. Csak akkor jutott szóhoz s kiderült hamarosan, hogy nem közönséges útja volt, mert farkasok rohanták meg Szürnyeg alatt. De ki is tett velük alaposan.

Akkorára apám vőtársa, Vajda György, a híres főszámadó is átjött, véletlenül benézett szelid anyai nagyapám is, ott volt azonfelül Turbis Antal fuvaros és még vagy ketten. Nem hiányzott természetesen Vidróczki sem, aki akkor próbált kamaszodni s

csámpás fűzőscipőben melegedett a kemencepadkánál. A cipőt a tisztartó úr adta neki ajándékba. Persze fűző nélkül s az ifjú Vidróezki úgy húzta fel a mezítlábara, hogy a cipő kétfelé állt, trampákul. S hogy ím összejöttek volna a Sándor György jöttének hírére, apám kiszólt a konyhába az édesanyámnak:

— Asszony, nézz be a zsidóhoz s hozzá egy kis melegítőt!

Édesanyáin csöndes szóval, kissé ijedten válaszolt:

— Piczik azt mondta tegnap is, hogy nincs több hitel...

— Nincs? — csodálkozott az apám. — Micsoda disznó! No, menj csak át hozzá s mondd meg neki, hogy azt izenem békességgel, ha sokat rezonkodik, majd magam nézek át hozzá s kipeckelem a mestergerendára. Ismerhetne pedig, hogy barátsággal vagyok iránta...

Becsapta az ajtót, édesanyám pedig sóhajtott egyet s felhúzván a ködmönét, elindult a kocszába.

Odabent Sándor Gyuri beszélt eközben a farkasokkal való találkozásáról. Az asztal körül ültek valamennyien s könyökre dülve hallgattak rá.

Úgy történt, hogy Sándor György Szürnyeg alá közeledett a hófúvásban, alig látott hús lépést, mikor egyszerre csak megálltak a lovak, a lábuk reszketni kezdett s a szőrük felborzolódott. Sándor György tudta azonnal, hogy ütött az óra, de még nem volt ideje hátrafordulni sem, amikor hat vagy nyolc csikasz kezdett üvöltözni egész közlelől. Nem vesztette el az egyensúlyt, — katonaviselt ember volt, — hanem kivetette a kerékakasztó láncot s rázni kezdte a két karja erejéből. Az ordasok azonban régebben koplalhattak már, mert föl sem vették a lánccsörgést, hanem ott cikáztak a hókavargásban. Szerencsére az utolsó szempillantásban, mikor a duvadak csüngő nyelvvel csattogtak már, eszébe jutott Sándor Györgynek, hogy a zsebében ott kell lenni valahol a szájharmonikának. Gémberegett ujjaival elő

is kaparta nehezen s aztán játszani kezdett. És ettől-fogva tetemes ideig játszott csárdást, meg hallgatót vegyesen. Még a takarodót is elfújta nekik. A farkasok pedig alfelükre ültek le a hóban s mialatt köröskörül vagdosott a hó, hegyezett füllel figyeltek a harmonikára, mintha meg lettek volna bűvölve. Sándor György, mikor már unni kezdte a dolgot, óvatosan megindult a szekérrel, de persze azalatt is valami marsot fujt. A farkasok követték őt s jámboran baktattak a szekér két oldalán, míg csak Szürnyeg szélső házai föl nem merültek a hófúvásból. Sándor György még akkor is cifrázott a hangszeren. Mikor a hat vagy nyolc ordas észrevette volna, hogy orral mennek neki a falunak, egyszerre megfordultak s aló, visszafelé a fergetegnek, miközben a dühtől karikába pörögve üvöltöztek. Csak akkor jöttek rá, mennyire túljárt az eszükön Sándor György.

Hát így volt!

Édesanyám meghozta a pálinkát s ők koccintván a Gyuri egészségére, elhallgattak s a fejüket csóváltgatták. Muszáj volt elhinni a dolgot, mert Sándor György teljes testi épségében ült közöttük, még csak egy szakítás sem látszott a gubáján. Csupán az ifjú Vidróczki melengette hátát a kemencepadkán s fél-száját lehúzáván, furcsán mosolygott maga elé. Meglátta ezt a fintort a híres Vajda György s egyszerre felkiáltott:

— Nem hiszed talán, te koszos?

Vidróczki tovább mosolygott, amitől féktelen indulatra lobbant Vajda György:

— Ne vágj itt nekem pofákat, mert olyat kapsz, hogy szétmázollak!

Dehát mindez régen volt, egy esztendővel előbb még...

... Most, hogy a karácsony is elmúlt s nyakunkra jött az újesztendő, nagy tanácskozások következtek. A vitában résztvett az apám, Vajda György, a híres főszámadó, ott volt rendszerint Turbis Antal és ha anyai nagyapám is benézett olykor, legtöbbször vele-jött Pikor András is, akinek száztizenhatéves korá-

ban halt meg a nagyapja s ő is lehetett már ötvenen felül. Pikor András sok világot bejárt fiatalabb korában s így komolyan hozzászólhatott az útirány megválasztásához. A tanácskozás vége csaknem mindig az lett, hogy Vidróczkit kilökték a szobából. Mert vagy belekotnyeleskedett a beszédbe, vagy csúfondárosan somolygott, mialatt a nagy ut különböző esélyeit vitatták meg az idősebbek.

Minden attól függött, támad-e vihar vagy sem?

Hát támadt és pedig pontosan újesztendő reggelén. Olyan fergeteg, amilyenre még a dédapám sem tudott visszaemlékezni. Pedig ő már csak a kucikban melengetőzött abban az időben s egy foga sem volt. De azért forgott a szeme, ha méregbe jött. Olyankor az urakat szidta s mindenkit kizavart a szobából.

Újesztendő első napján nagy volt a tanácstalanság. Hó vagdosott odakint, az ablakok zörögtek s a jegenyefák felett dörgött a levegő. Mintha tüzek ágyúztak volna a kertek alatt. Növelte a bizonytalanságot, hogy nem lehetett tudni: megérkezik-e estére Sándor György? ő megüzente ugyan, hogy kellő időben elindul, ha Isten életben tartja addig, kérdés maradt azonban, nekimerészkedett-e egyáltalán ennek az istenitéletnek? Édesanyám, szegény, e napon többször is megállt az első-ház közepén s nem tudta, mihez fogjon? Nagy tanácstalanságában néha le is ült s ölbeengedte a két karját:

— Csak legalább a harmonikát ne felejtené otthon az a Gyuri!

Apámék akkor már koccintgattak. Úgy kevés beszéd közt, búcsúzóul. Nagyapám kétszer is felhozta, hogy én meg az öcsém talán nála maradhatnánk s tavasszal majd személyesen vinne el minket a szüleink után. Aggodalmaskodott, hogy az öcsém, aki apró emberke volt még akkor, meg találhat fagyni az utón. De az apám más véleményen volt:

— Nem olyan fából faragták ki az én fiamat. Ha meg szorulni tanálna a kapca, megdörzsöljük a lábukat egy kis hóval...

S folytatta katonaélményeit, ahol ép megszakították. Mert ekkor már Bosznia körül folyt a szó. Az apám arról mesélt élénk színekkel, hogy a Szandzsák széléről hány estén sóhajtottak fel, ha felnéztek a magas égre s látták a csillagokat Magyarország felett. Itt elhallgattak keveset, hiszen a honvágy eleget mardosta valamikor mindnyájukat. Mert valamennyien ették a prof untot. Már Vajda György mesélt, aki csehországi állomáshelyéről tudott több érdekfeszítő esetet. Sok figyelemmel adóztak neki, mindössze a növényény Vidróczki mosolygott maga elé szemtelenül. Meglátta ezt Vajda György s hidegvérrel odaszólt a boglyakemence irányába:

— Csak röhögj, te malac, mingyárt repülsz innét! Sándor Györgyről régen megfeledkeztek, pedig szürkületidőben váratlanul csak csengőszó fordult be a hidacskán s pillanattal rá benyitott ő maga. Csapok lógtak a bajuszán.

Először a báránybőrkesztyűit verdeste össze, aztán a keszkenőt szedte le magáról. Mert noha sapka volt a fején, mélyen lehúzva, azért kendővel is leköttötte a sapkát. Hogy el ne kapja a szél.

Kitörő örömmel fogadták. Az apámnak arra a megjegyzésére, hogy már-már aggódni kezdiek miatta, Sándor György annyit mondott:

— Amit én egyszer megígérek, az úgy van.

Kalandja nem akadt, amint elbeszélte aztán. Mindössze Bodzás-Újlak táján kellett lekanyarodnia egy helyen, mert ott hótörasz zárta el az utat s azonfelül benézett a Binyó-kocsmába. De csak épp hogy magába öntött valami meleget.

Attól kezdve hosszasan tanácskoztak a másnapi indulásról, mert ezt már így végezték el. Nagyapámnak újabb aggodalmai támadtak, különösen engemet s az öcsémet illetőleg, de Sándor György kijelentette, hogy nem lehet tovább várni. Már útközben látta, hogy verebek potyogtak le az akácfáról. Bizonyos ennélfogva, hogy legalább egy hétig fog fújni a hó.

Másnapra már virradatkor nagy ajtócsapkodás volt

a ház. Kis ember voltam még azon az újesztendőn s a családi eseményből ma csak annyira emlékszem, hogy odakint szemvakító fehérségben csattogott az udvar, a harangláb, meg a szemközti ház. Indulás előtt pokrócba csavartak bennünket, aztán párnák közé, dunna alá csomagoltak a szekeren. Három fuvar állt ki a bizonytalan útra: a középső szekér mellett az apámnak kellett hajtania gyalog, hogy el ne fagyjanak a lábujjai, a hátulsó szekér felügyeletét Vajda György vállalta, aki magától ajánlkozott, hogy elkísér bennünket az idegen világba, mialatt az első szekérrel Sándor Györgynek kellett csapást vernie a hóban. Csak az Ondava-átkelő okozott gondot. Sűrűn emlegették, hogy a hid magas félkorlátja leszakadt a viharban, a kétnapos jégről pedig kétséges volt, hogy elbirja-e a szekereket?

Isten tudná, mimódon vertük magunkat előre. Mi ketten a dunnák alatt szuszogtunk, öcsém átölelt a két apró karjával s lehelletétől forró lett az arcom. Édesanyám az első-ülésben ült ködmönben, pokrócokban és kendőkben. Néha megálltunk, máskor csörömpölve rohant a három szekér s hallottam az apám hangját, amint lihegve nógatta a lovacskákat. Néha megmozdult az öcsém s belesusogott a fülembe:

— Hoj a fajkaszt?

Megnyugtattam, hogy a farkasok Szürnyeg alatt fognak várni reánk minden biznnyal.

Mentünk-mentünk az ítéletidőben. Egyszer megálltak a szekerek s idegen hangokat hallottunk, amint az ut felől kérdezősködtek az apámék. Valami faluban lehettünk, talán Nézpesten. Mert annak kellett közbeesnie a Nagyerdő irányába. Továbbzörögünk aztán. Dörgött a világ s az egész határ üvöltött. Később megint megálltunk s az édesanyám bekötözött fejét láttam, amint megemelte keveset a dunna csücskét:

— Hogy vagytok, kedveseim? Nem fáztok?

— Nem, édesanyám, — mondtam rá.

Az öcsém mozogni kezdett s behúzott fejjel susogta:

— Hoj a fajtasztot, mama?

— Ne mozogj, mert akkor idejönnek s bekapják a lábadat, — ijesztette az édesanyám s visszahajtotta ránk a dunnát.

Sokáig, igen sokáig álltunk. Félfüllel kihallottam azért, hogy az Ondava gátja előtt vesztegelünk. Izgatott tanácskozás indult meg a hótól belepett három ember között, hogy a hidon, vagy a jegén vágjanak-e neki? Sándor György türelmetlenül kiáltott fel:

— Megpróbálom a jegén!

Kevésvártatva megindultunk. Legelől Sándor György csapkodta serényen a lovakat, aztán dörögve futott valamerre a szekér. A mi szekerünk egyszerre megállt s ugyanakkor — valahonnét a mélységből — kétségbeesett segélykiáltozás hallatszott:

— Emberek! Keresztények! Elmerülök! Sándor György kiáltozott ottan esze nélkül. Még ki sem dughattam az orromat, mikor az apám kurjantott át a szélsikongáson:

— Hej, a keserves teremtésit! Ott úszik a káposzta!

Amire nagyvagyázva kikukkantottam volna, összevissza kiáltozásokkal volt tele a part meredekje. Csattogva sípolt a hó, a gátmente sivítózott s lent, alatta, földig-görnyedtek a törpefűzek, fájdalmas sóhajtozással. Vak fehérségben kavargott minden. A túlvilági zengésben látszott a hid is, de csak ritkán, mert aztán elmerült a szörnyű csapkodásban. De ha a fehérségből fölmerült megint, olyannak látszott a két part között, mint egy fehérgubás rém. Félszorlátja bénán csüngött s lent befagyott a jégbe.

Ők hárman toporzékoltak a hóban s elnyújtva kiáltoztak odalent. Mintha veszekedtek is volna. A viharon át az apám ingerült hangja ütött meg:

— Ménkü csapna abba a vacok ládába! A káposztát először! Meg kell menteni a káposztát!

Pillanatra láttam az édesanyámat is, amint lent a mélyben csapkodta össze kesztyűs tenyereit s lehelle a szájánál fagyott meg. Vajda György a

kantárszárnál fogva épp akkor vagdosta orron az egyik lovat s dühödt erővel kezdte ráncigálni oldalra a két tehetetlen állatot. Aközben kárhozatosan káromkodott. Sándor Gyuri meg az apám a szekeren próbált mozdítani valamit, szakadásig feszített lábakkal.

A dunna alá bújtam, mert veresre mart a szél. Az öcsém félig alattam mozgolódott és csipkedett, hogy hagyjak neki is egy csepp lyukat.

— Hallgass, mert itt a farkasok! — ijesztgettem a dunna alatt.

De az öcsémnek más baja is volt, mert vacogni kezdett:

— Fázit a jábom ...

— Csak egy kicsit várjál, Józsika. Mingyárt jön a mama.

Másodszor is kidugtam az orromat. A hó dörgött az ítéletvilágban. Akkor már parton volt szekér, ló, de a hordó ott forgott a széles lék közepén s fölszakadt szája körül káposzta hánykolódott a vizén. Abban a szempillantásban egyszerre beugrott az apám s mire a másik kettő utánakaphatott volna, már kötélen alul fűjt a folyóban. Egyszerre csak becuppant Vajda György s nyomban utána beugrott Sándor Gyuri is. Gubáik széle elterült és táncolt a vizén.

Édesanyám jajveszékelve csapkodta a kezeit:

— Mária-Anyám, csak most segíts!

Azok hárman lihegve dolgoztak a lékben, mert nem volt markolásuk a hordón. Sándor György hirtelen megbotlott valakinek a lábában s nagyot esett nyakig. A kezeivel össze-vissza hadonászott s mérgesen prüszkölt. Az apám fölnevetett a vízben:

— No, most legalább ihatol, ha olyan Istenmaflája vagy!

Sándor György nagy kínok közt kikapaszkodott a jégre. Édesanyám sírni kezdett, Gyuriból csorgott a víz. Olyan volt, mintha három dézsa vízzel zúdították volna nyakon Sándor Györgyöt. Nem is kés-

lekedett sokáig, hanem felszaladt a parton, neki a második szekérnek és ott gubástul befúrta magát az ágynemű alá. Nagyokat nyögött.

Akkorára partranyomták a hordót is, de a káposzta fele odalett. Aztán nagy kínok közt föltették a szekérre s a lovakat is a híd elé húzták. Mert most már muszáj volt a hídon próbálkozni meg.

Isten tudná, hogy csinálták. Vagy félóra múlva odaát voltunk. Csak akkor jutott eszembe az öcsém:

— Édesanyám, édesanyám! Jóska igen hideg!

Édesanyám hozzánk-sie'ett, ködmöne-szoknyája lisztes volt a hótól s ahogy benyúlt az öcsém alá, rémülten sikoltott fel:

— Emberek, megfagy ez az apróság!

És sírni kezdett keservesen.

Azok ketten anélkül is forrtak a dühtől, mert kötésen alul szaruvá fagyott rajtuk minden. Apám visszakiabált onnan elülről:

— A Binyó-kocsmába megmelegítjük!

Nem volt vesztegetni való idő, ezt ők is jól érezték. Az anyám szipogva furakodott hozzánk, szélről s a dunna alatt magához szorította az öcsémet. Vajda György az első szekérbe ugrott fel, apám a harmadikra pattant, Sándor Gyurit közbevették. Gyuri a hasánfekve fogta a gyeplőt és akkor:

— Gyi!

Trappolni kezdtek, hogy zakatolva zörögtek a bútorok. A hófúvásban átverték már magukat Szürnyeg alatt, de a farkasok nem mutatkoztak. Hirtelen megálltunk.

Elértük a Binyó-kocsmát.

Hanem itt cselekedni kellett hamarosan, mert az öcsémnek kékült a szája. Apám leugrott, hozzánk-lépett s kikapta az öcsémet dunnástul. Még vissza-szólt az anyámnak:

— Egy kis havat hozzál! Megdörzsöljük a lábát!

A híres Vajda György engemet kapott föl s be a kocsmába!

Amire Sándor György is bejött volna, már a boglyakemencénél melengették az öcsémet. Magához tért. Katonadolog az egész, mint Vajda György megjegyezte.

A kocsmá ivója kihalt volt, csak egy öreg zsidó bóbiskolt a sarokban. Apám odaszólt neki:

— Valami meleget, öreg, mert fürödtünk.

Nadrágjaik kiengedtek akkorára s jött belőlük a víz. Sándor Gyuri csorgott, mint egy lúd. Először lehúzták a csizmát, kapcát váltottak, a kecskelábú asztalt odatolták a kemencéhez s melengették zsidbadt tagjaikat. Sándor Gyuri gőzölgött.

Az ital kedvre hangolta őket s most már föl sem vették azt a kis kalandot. Mi a kucikban ültünk s anyám az öcskös körmeire lehelgetett, aki többször összerázkódott. Vajda György meg az apám már kötekedni kezdett Sándor Gyurival, hogy hol vannak hát azok a tavalyi farkasok?

— Álmodtad csak, Gyuri, — vetette oda Vajda. Sándor György szótlanul mosolygott, mert tudta, hogy ugratni akarják.

Még kértek a zsidótól egy hörpöntést, aztán készülni kezdtek, mert a lovak fázhattak már odakint. Először kettőnket csomagoltak be alaposan s akkor Sándor György szállt fel a szekerünkre olyanformán, hogy a hasára feküdt, dunnát húzott magára s csak a sapkája volt ki, hogy lássa a gyeplőt, merre kell hajtani. Édesanyám a középső szekérbe telepedett. A középső szekér menni fog kocsis nélkül is, mondta az apám.

ő maga és Vajda György az első szekérre kapaszkodott fel. Pokrócba csavarták magukat, kötésig, mert a nadrág rögtön fagyni kezdett rajtuk.

Megindultunk aztán. A kocsmá még magányosabban maradt vissza.

Ítéletidő volt. Húsz lépésen túl elveszett az út s alig torony alacsonyan dörömbölt a levegő.

Isten tudja, merre jártunk. Egyszer egy fordú-

lónál — Barancs táján lehattünk akkor — kikukkantottam vigyázva. Az apámat és Vajda Györgyöt pillantottam meg legelől, amint egymás mellett ültek. Fehér volt rajtuk guba, ködmön s csapok figyegtek a szájuk körül. Beszélgettek valamiről, mert Vajda György a fejét csóválta.

Hóroham csapott át fölöttünk s ők ketten újból belevesztek a fehérségbe.

IV.

(HEGYEK A LÁTHATÁRON)

Már hetek óta készülődhettek, amennyire föl tudtam fogni akkori értelmemmel.

Nem kisebb dologban tárgyaltak, minthogy meglátogassuk anyai nagyapámat. E körül a vállalkozás körül folytak az emésztő viták.

Mert a hatodik vagy hetedik faluról volt szó, ahol lakodalmat is tűztek ki egy bizonyos napra. Azon a napon pedig okvetlenül ott kellett lennie az édesanyámnak.

A viták egészen elmérgesedtek fokokonként. A vén Pikor Andrásnak tudniillik, aki állandó fuvarosunk volt addig, lesántult az egyik lova és így bármennyire kedve lett volna is eliszogatni régi barátaival a lakodalomban, semmi szín alatt sem vállalkozhatott a nagy útra. Más fuvaros pedig nem akadt. Ennélfogva bejelentette az édesapám, hogy ő pedig nem jön, mert úr nem jár gyalog. (Pedig akkor is állás nélkül lézengett a világban.) Édesanyám, a húga és annak férje, névszerint Szopkó Mihály eleget kapacitáltak, hogy vágjunk neki gyalogszerrel, mi az két ilyen katonaviselt embernek, ámde az apám egyetlen kézmozdulattal elintézte az egész problémát:

— Nem tehetem. Katonakoromba is úr voltam mindig.

Tudniillik mint főhajt-tüzér az egyik ágyúslovon ült minden alkalommal.

Sokáig, igen sokáig elhúzódtak ezek a viták, legalább is nekem úgy tetszett akkor. Apró legény voltam még: a hatodik esztendőmben ha járhattam azon a tavaszutón.

Mivel az apám végleg megkötötte magát, nem maradt egyéb választás, minthogy nélküle indulunk el. De hogyan? Ez volt a nevezetes kérdés. Mert magukkal kellett volna vinni az alig harmadfélesztendő öcsémet is. A megoldási módokat tanakodtak, amikor egyet rántott a vállán Szopkó Mihály:

— Majd viszem én a hátamon:

Ez látszott a legegyszerűbb megoldásnak. Ámde a következő pillanatban aggodalmi támadtak az édesanyámnak. Mert magával tehetetlen legényke volt még a Jóska öcsém s előre lehetett látni, hogy gyenge karjaival nem tudja az egész úton átölelve tartani a nyakát Szopkó Mihálynak. De nagynéném ura, Szopkó Mihály, ezúttal is feltalálta magát:

— Hát bele kell tenni egy kosárba! Abból oszt nem fog kiesni!

Úgy is lett.

A nagy nap reggelén Jóskát elhelyezték abban a kosárban, amelyben máskor libát szokott vinni édesanyám az újhelyi hetivásárra. Jóskának tetszett az új állapot, mert ujjongva tapsolt. A kosarat aztán felkötötték a Szopkó Mihály vállára, aki búcsúzóul kezefogott az apámmal s akkor odaszólt a két asszonynak:

— Mehetünk!

Édesanyám még egy-két háziteendőre hívta fel az apám figyelmét. Nagynéném kézenfogott és akkor nekivágtunk négyen a falu feletti dombnak. Jóska öcsém a Szopkó Mihály hátán, a kosárban. Mint egy lud.

És hogy meddig mentünk attólfogva?

Az Isten tudná csak. Ma már álomszerű foszlányokban tudok visszagondolni mindössze az erdőkre, lapos dombokra, országutakra, emberekre és tájakra. Mert sok-mindenkivel találkoztunk s Szopkó Mihálynak úgyszólván minden szembejövő fuvaros és gyalogutas ismerőse volt. Olyankor örömmel kiáltott egyet:

— Jónapot, sógor!

De akadt olyan is, akit komának szólított.

Ilyenkor a sógor vagy koma is megállt néhány pillanatra, kezet adtak egymásnak s rövid szóval érdeklődtek egymás egészségi állapota iránt, megállapítván, hogy csak a grófoknak van jó dolguk, mert kubaszivart szívnak, a szegény ember ellenben kutya. Aztán elváltak: a sógor vagy a koma ment a maga útján, mi pedig igyekeztünk a véghetetlen messzeség irányába. Mert messze-messze volt minden tőlünk. S minden messzeségen túl hegyek kék vonulata látszott, de el-elveszön, miní a sóhajtás. Egyszer valami falu hosszában mendegéltünk, libák jöttek szembe, roppant nagy libák. Félve lapultam a nagynénem szoknyája mögé, aki az édesanyámmal beszélgetett sok-mindenről a világon. És csak nem akart fogyni a messzeség! Édesanyám többször is hozzámfordult s olyankor mintha aggodalmat láttam volna a szemében:

— Bírod még, fiacskám?

— Igenis, édesanyám.

Legfesztelenebbül Szopkó Mihály viselkedett, ami természetes is egy katona-embernél. Úgy vitte a kosarat, mintha a hátán sem lett volna. Jóska mélyen aludt a kosárban, mert fejére süttött a nap. Szopkó Mihály egy darabig odafigyelt az édesanyámra meg a hűgára, aztán egy fordulattal így vágta végét a tereferének:

— Nem tudtok ti semmit, csak világoltok!

Mivel ők ketten Krisztus kínszenvedéseiről elmélkedtek, váratlanul csak közbeavatkozott a vitába Szopkó Mihály is és leintette az asszonyokat, hogy hallgassanak. Ő (Szopkó Mihály) mindent jobban tudott s még a bibliát is helyreigazította. Szopkó Mihály ugyanis egyidőben, amikor állást keresett mindenfelé, elvetődött Ungvárra is és az ottani Kálvárián, egy márványkőben, látta a Krisztus lábanyoniát abból az időből, mikor a keresztt alatt görnyedezett szegény. Bizonyos ennél fogva, hogy Ungváron feszítették meg a zsidók. Hogy ím a zsidókra

térült volna a szó, Szopkó Mihály annyit jegyzett meg:

— Azok is kihúzzák egyszer a lutrit. Nem szeretnék a bőrükben lenni.

Erre a kijelentésére jól emlékszem most is.

Am e nevezetes út egyéb részletei ma már úgy jönnek előm, mint egy régi-régi álom. Dél is elmúlhatott és mi még egyre mentünk. Falukon haladtunk át, Szopkó Mihály egy helyen a kocsmába is betért és noha nem sokkal előbb komolyan neheztelt még a zsidókra, ezúttal már tegeződött a kocsmárossal. Erdőket láttunk homályosan a távolból, máskor valami énekes-zarándok jött velünk szembe s Szopkó Mihály felvilágosította a két asszonyt, hogy föl kellene kötni minden zarándokot. Mert Kievből jönnek s a muszka cár kéme valamennyi. Szürke füzesek néztek felénk a messzeségből s Szopkó Mihály hozzáfűzte, hogy ott, az Ondava vize, amelyben egyszer olyan harcsát látott, mint egy tehén. Karcsú toronyok villogtak a vakító fényben s tul-tul mindezeken kék hegyek álltak. De olyan messze, hogy lehetett az talán a világ vége! Szopkó Mihály felhozta, csak úgy melleleg, hogy ott találkoztak valamikor a nagy medvével. Egyszer, hogy fát irtottak a Vihorlát-Gutinban, összeakaszkodtak egy talpassal s a medve akkor úgy törölte képen Turbis Antalt, hogy még ma is félreáll tőle a feje. Komisz verekedés volt az, mignem végül baltákkal verték szét a förtelmes duvadat.

Mindig mentünk a hegyek felé, de a hegyek nem mozdultak felénk a láthatár szegélyéről. Egy helyben álltak szakadatlanul.

És miközben fáradtan szedegettem magam után apró lábaimat, rajongó vágy rohant meg a hegyek után. Cik-cakos gerincük szikrát vert a napban: havasok lehettek bizonyára. De messze voltak. Olyan messze, mint elérhetetlen álmaink. S csaknem a könnyem serkedt ki. Mert megéreztem akkor, hogy soha nem fogok tudni elérni a kék hegyekig.

A nap ereszkedni kezdett már. Itt-ott gulya ko-

lompolt a fényes-zöld legelőn s nehezen húztam már lankadó lábaimat. Édesanyám aggodalmasan tekintett rám:

— Bírod még, fiacskám?

— Igenis, édesanyám.

Pedig akkor már többször megbotlottam.

Szopkó Mihály ilyenkor, talán hogy megbiztasson, beszélni kezdett katonaélményeiről. Az volt csak a veszett állapot! A manőveren megjelent a király is, lóháton, ők pedig három nap és három éjszakát lihegték, mint a kutyák, hogy kilógott a nyelvük. És megcsóválta a fejét Szopkó Mihály.

— Disznóvilág volt, de azért sajnálom!

A sajnálkozás amiatt való volt, mert sarzsit viselt katonáéknál. Mint fráter.

Aközben Jóska öcsém is fölébredt s álmos szemmel szólt le a kosárból, az édesanyámnak:

— Mama, hol van a nadapa?

— Majd ott leszünk vacsorára, fiacskám, — biztatta az édesanyám, aki aközben mintha megint éniattam kezdett volna nyugtalankodni.

Mert alig vonszoltam már gyenge lábaimat. De azért összevágтам a fogamat.

Messze volt a nagyapánk faluja, messze. Előbb még Garanyban kellett rövid pihenőt tartanunk, ahol nagyapám testvérbátyja lakott. Első gazda volt a grófi birtokon, éppenugy, mint két faluval odébb a nagyapám. Látszott is már egy torony, elég közel, az volt ott Garany község. Legalább is Szopkó Mihály azt állította. Szopkó Mihály remélte egyébként, hogy nagy uzsonnával várnak bennünket Garanyban. Csetintett:

— Ha van Isten, mán pedig van, félóra múlva gyenge malacot eszünk.

Hogy ím az ennivalókról próbált elmélkedni, megállapította, hogy legfinomabb különlegesség a pacal. Mint kuriózumot említette meg, hogy egyízben gyenge taplót is evett (gomba gyanánt), rendben is lett volna minden, de a tapló annyira recsegett, hogy ráment

az egyik zápfoga. Három napig nem evett azután, mert úgy felfúvódott, mint egy duda.

Garanyban egyébként más érdekesség is várt reánk. Nagypám testvéréjénél lakott állítólag valami vén ember is, amolyan távoli rokon, aki nevezetes egyéniség volt, mivel tizenkét esztendőig szolgált császári prófunton. Büntetésből persze. Tudniillik Kossuth alatt verekedett a király ellenében s öfelsége ellen elkövetett tiszteletlenség címén sorozták be Mantovába, vagy hová is. Vén ember volt már igen, veteránnak tartotta magát. Szopkó Mihály hallgatott egyelőre, de itt-ott föl-fölnevetett azért s egyszer el is szólta magát hangosan:

— Az tud csak nagyokat mondani, testvér! Hej, milyeneket hazudik!

Hogy mennyi ideig mehettünk még az Ondava irányába, nem tudom. Régen volt, régen s a legtöbb dolog ma már összefolyik előttem vagy kihalt az emlékeimből. De azt tudom, hogy egyszer csak Garanyban voltunk, a rokoni háznál, ahol bizonyára örültek váratlan betoppanásunknak. És ott volt a házban az obsitos is, aki tizenkét esztendeig búsult a szülőföldje után Mantovában, vagy hol. A boglyakemence előtt üldögélt, a padkán, egy pipa kurta szárát szopogatta, foga már alig volt, de azért hetyke orral tekintett el maga körül, mialatt fejebubján valami kékből-kikopott katonasipka ágaskodott

Egy darabig elsettengetem az öreg vitéz körül s egyszerre csak eléje álltam:

— Bácsi, mondjon már nagyokat!

— Hej, eszem az eszedet! — kiáltotta el magát a rozsdás ember s nagyot csapott tenyerével a combjára. — Hát ezt ugyan kitől hallottad?

Szopkó Mihályra mutattam:

— Miska bácsi beszélte.. •

Mind-mind nevetni kezdtek a házban, legjobban az obsitos. Belerázkódott, köhögni kezdett s a két szeme szinte belefűlt a ráncos arcába:

— Hát jól heszált. eszem az eszét! No várj csak.

katonaöcsém, mingyárt mesélek valamit... De miről? Talán a szürke lóról?

— Igenis, bácsi, a szürke lóról, — álltam előtte bámész szájjal.

Mert mintha megérezttem volna, hogy rendkívüli emberrel állok szemközt.

Az obsitos szortyantott vagy kettőt a pipaszáron s akkor így kezdte, igen komolyan:

— Akkor vót, mikor tizenkét kis esztendő után kikaptam az obsitot Mantovába, hogy most mán mehetek haza s akár meg is házasodhatok. De messze van Taliánország, gyalog mégse akartak eresztetni, mert meg voltak elégedve velem s ezért adtak egy vak szürkét, hogy arra üljek fel. Az enyém lehet a szürke akár életfogytiglan. Mentem hát a szürkén, zsebembe az obsittal, sok országon és tartományokon keresztül, mindig arrafelé, ahol a nap kel, vagyishogy kicsit balkéznek, mert fejembe verte alaposan az őrmester úr, hogy arra terül el Zemplénvármegye. A negyedik héten el is értem Zemplénvármegyét, Ujhelyen tul bevetődtem egy tót faluba, ahol jobbágy volt minden lakos. Éppen vasárnapi nap vót, az emberek körülfogtak a harangláb előtt, hogy miféle ló ez a vak ló? Mert ők még sohasem láttak ilyen szürkét. Gondoltam mingyárt, hogy buta emberek ezek a falusiak s azt hazudtam nekik jókedvembe, hogy ez a szürke a szabadság. Nem értették sehogy se. Ekkor megmagyaráztam nekik, hogy aki megveszi ezt a szürkét, annak szabadsága lesz s nem köteles többet dolgozni a földesúrnak. A tótok nagy ricsajt csaptak ekkor örömükbe, mingyárt özszerakták a pénzt s három forintot fizettek a szürkéért. A szürke ott maradt, én pedig jól kiléptem Kazsu fele, hogy utól ne érhessenek. Kazsuba oszt beittam a három pengőt... Hát így volt, hahaha!

Eltátotta a száját, hogy kilátszott a három lyukas foga s rekedten hahotázott. A házbeliek is nevettek, de annyira, hogy az oldalukat kellett fogni. Szopkő Mihály alig tudta kimondani, úgy könnyezett:

— Figurás ember ez a Miska bácsi!

Miska bácsi, miután kiköhécselte magát a nagy nevetésből, rámpillantott hunyorgatva:

— Hát ebből megtanulhatod, katonaöcsém, mit tesz az ész!

Harapnivalót tettek föl az asztalra s Szopkó Mihály, egy kis melegítőt öntvén magába, egészen fölélénkült. Nagypám testvérbátyja, aki olyan volt termetre, mint a gyertyán, ráütött a vállára:

— Azt hiszem, Mihály, nagy kavarodás lesz abba a lakodalomba, ha te is hozzákezel egyszer...

Szopkó Mihály annyit mondott:

— Legalább lerázom magamba a sok turósbélest, Andris bácsi...

Később készülődni kezdtünk, hosszas búcsúzkodás után. Csónakon keltünk át az Ondaván, mely nyilegyenes gátak közt mendegél ezen a tájon s olyan a színe, mint a tót lányok kenderhajáé. A tulparti füzeseknél nekivágtunk még egyszer az útnak. Akkor már alkonyodó színek kezdtek összeverődni mindenfelé. A nap csaknem a szalánci hegyek ormaig ereszkedett s előttünk, de messzebb, egy falu nyúlt el lapos és széles dombon, két templommal a felső végén. Elöl a katolikus, hátul a református. A katolikus templom keresztje véresen lángolt a napban. A nagypám faluja volt az ottan.

Előttünk pedig, de mesebeli messzeségben, még mindig ott álltak a hegyek. Észrevétlenül lilaszinbe kezdtek hanyatlani.

Mentünk-mentünk. Jóska öcsém megint a kosárban ült s úgy nézett le a Szopkó Mihály válla magasságából, mint valami vásárravitt liba.

Fáradt voltam már. De azért nem szóltam, mert féltem, hogy haragudni talál Miska bácsi. Hiszen neki kellett volna magáravennie. Úgy látszik, megszimatolta ezt valami módon Szopkó Mihály is, mert mesélni kezdett. És attólfogva mesélt-mesélt mindenről, ami ép az eszébe jutott, csak panaszkodni nem találjak véletlenül.

Azt kérdeztem egyszer:

— Ki lakik azokba a hegyekbe, Miska bácsi?

— Hát azt se tudod! — kiáltott föl meglepetten, ámbár lehetséges volt, hogy csak *tetette* magát. — De persze prücsök vagy még, hát nem is csodálom, — s aközben sűrűn csóváltgatta a fejét.

Majd így folytatta oktató hangon:

— Fityera lakik a hegyekbe, akit még a király se bír elfogni. Nagyobb az ereje, mint Jánosiknak, pedig az is volt valaki! Mikor lefűlelte tizenkét zsandár s a ficfára akasztotta fel, úgy, hogy vaskampót nyomtak a bordája alá, Jánosik csak mosolygott s a pipáját kérte. Megtömték a pipát, a szájába dugták. Haldoklott már Jánosik, de azért hét pipa dohányt szitt el egymásután. Mi az? — kérdezte mintegy magamagától. — Fityera elszina kilenc pipával...

S még néhány intimitást árult el Fityeráról. Olyan ember az, hogyha sikerül megfejnie az ungvári vagy a nagymihályi zsidókat, bükkfától bükkfáig méri ki a népnek a gyolcsot s a rusnyákok bokáznak örömükbe olyankor. Máskor meg, ha kedve jön hozzá, leereszkedik a lapályra s ott megbújik a kukoricásban. Ha ilyen alkalommal csendörök mennek el a kukoricás táján, Fityera — a rejtkehelyről — számfűlet mutogat s csendesen röhög magában. De nem mindig van ilyen kedélyes hangulatban. Megesett például, hogy rakoncátlan perceiben kergetni kezdte az asszonyokat meg a leányokat a mezőn, akik sívalkodva szaladtak aztán a falu felé.

Szopkó Mihály itt már nem tudott elnyomni bizonyos kárörömöt:

— No, nagy szoknya, azt már nem lehet tagadni! Ámbár az is lehet, hogy az asszonyok nem is bánták volna olyan nagyon...

Erre azonban felcsattant a felesége is:

— Mihály, Mihály, hogy nem ég ki a szemed! Szopkó hunyorgatva lapított. Később azzal próbálta elűtni a dolgot:

— Nem kell mingyárt hamisat gondolni,.. Várj csak, várj, majd megforgatlak a lakodalomba! Legálább lerázom magamba a sok derelyét...

Aztán rámnézett Szopkó Mihály s komolyan fi-

gyelmeztetett, hogy csak egy firmától óvakodjak az egész lakodalomban: a nagybögöstől. A bögös ugyanis a világ legpiszkosabb jelleme. Amikor ő (Szopkó Mihály) kisfiú volt s valami lakodalomba vitték, a boglyakemenée mögé került föl, a kucikba. Az egész házban táncoltak már, sűrű kavargásban és hejehujázva, amikor husievest és húst vitt neki az édesanyja. Ám alig* maradt magára a kis Szopkó Mihály, a banda hátából egyszerre csak felpattant a nagybögös, csúnya, ragyás alak, odalépett a boglyakemenécéhez, kikapta a tányérból a húst és mielőtt észbekaphatott volna a kis Szopkó Mihály, a cigány egy falatban nyelte le a nagy darab húst.

— Hát jó lesz — fordult hozzám —, ha te is vigyázol majd a rücskösökre.

De én akkor már csak úgy húztam magamat, félálétan. Szopkó Mihály azonban úgy tett, mintha semmit sem venne észre. Ahelyett dúdolni kezdett valami katonadalt, az orrán keresztül:

*Két fényes csillag mutatja a hazámat,
Három évig nem láttam a babámat...*

Később mellhangba csapott át, oly mélyen azonban, hogy rezgett tőle az ádámcsutkája. Akkor egyszerre csak fölsírtam:

— Édesanyám, véres a lábam!

— Tudtam, fiacskám, hogy ez lesz a vége, — állt meg sajnálkozva az édesanyám s megvizsgálta a mezítlábamat. — Hát most már mit csináljunk? — nézett maga elé tanácstalanul.

— No, mit? — tette föl a kérdést édesanyám húga. — Hát majd fölveszi a Mihály... Van ott erő elég!

De itt már felhorkant Szopkó Mihály:

— A teremtésit, hát mi vagyok én, hogy mindent rám raknak? Teve, vagy mi?

Már-már úgy látszott, szembe fog szállni a feleségével, ámde Erzsi néni végignézte:

— Azonnal, mert messze még a falu!

Szopkó Mihály néni szólt többet. Jóskát leszedte

magáról a kosárral, engemet raktak föl a hátára s átszorítottam a nyakát. Akkor aztán a kosarat s benne Jóskát elülről akasztotta a nyakába. A nad-rágszíjával pedig.

Megindultunk. A két asszony megettünk jött, egy-egy szót váltva, Szopkó Mihály viszont lihegett és fűjt. Mint egy bika.

Aközben alkonyodni kezdett.

Jobbról, de messze, széles rétság nyúlt el. Olyan széles, hogy eleje-vége nem látszott. Ott lehetett a szállása valahol másik nagyapámnak, aki csikós volt, de kozáknak csúfolták, mert izgága hire terjedt mindenfelé. Szopkó Mihály megjegyezte dühös lihegése közben, annak se tud eszébe jutni ilyenkor, hogy legalább valami remondával meg egy talicskával sietne élénk. Édesanyám s a húga, egy-egy szót cserélve nagyritkán, szedegette megettünk a lábát. Azalatt pedig süllyedni kezdett minden a szürkületbe, minden-minden nagyobbra vált és távolodott tőlünk. Az égen itt-ott bukkanni kezdtek a csillagok, ám oly erőlködő, gyöngé fénnel, mint a pörsenés. A hegyeket se láttam már... De olyan messzeségben, mint a hegyek nyúltak el délután, távoli földifények kezdtek tünedezni. Mintha leszállt csillagok lettek volna.

— Mik azok a csillagok ott messze, Miska bácsi?

Szopkó Mihály ingerülten vágott vissza:

— Ott pirít szalonját Fityera, meg a többi zsi-vány... De most hagyjál békét!

Elhallgattam. És sokáig-sokáig meredtem a távoli pásztortüzekre, melyek az eltűnt hegyek oldalában csillogtak szakadatlanul.

Szopkó Mihály sűrűn káromkodott már akkor, mivel én hátulról húztam a nyakát, Jóska öcsém meg elülről a kosárral. Azzal fenyegetőzött, hogy mihelyt elérjük a falut, felgyűjtja nemcsak azt, hanem a szomszédos három községet is: névszerint Nézpestet, Abarat, meg Kácsándot.

Gyorsan ereszkedett a sötétség. S ebben a sötétségben most már öles léptekkel dobogott előre Szopkó Mihály, fenyegetőzve és fűjva, Mint valami rém.

V.

(MI VOLT A BAJUSZBAN?)

Azon az őszelön valami hat napja élt már a házunkban Szopkó Mihály. Mármint vőtársa az apámnak.

Állást szeretett volna kapni valahol s ebből az alkalmából vetődött el hozzánk. Amennyire megfigyelhettem, napról-napra ingerültebbre vált a kedélye.

Ám ebben az egyben volt is némi igaza Szopkó Mihálynak.

Azalatt a hat nap alatt ugyanis, amelyet rokoni társaságunkban töltött el, egyebet sem ettünk, mint babcsuspájzt, mely már a második nap estéjén olyan volt, hogy megállt benne a kanál. Ezzel magyarázható csak, hogy már a második nap estéjén szenvedélyesen kiáltott fel Szopkó Mihály, amikor megint csak csuspájzt tálalt elébök az anyám:

— Az istenfáját ennek a paszulyának, két hétre beledagad a hasamba!

Apámat kényelmetlenül érintette némileg sógorának ez a kifakadása, de mert sem mint rokont, sem mint vendéget nem dobhatta ki, annyit dűnnyögött maga elé, lehajtott fejjel:

— Meg lehet enni azér...

— Isz ha nincs egyéb, — vágott vissza sértő gúnnyal Szopkó Mihály. — De annyit mondhatok, sógor, hogy szíj ez és nem paszuly!

Itt már szegény anyám sem állhatta meg, hogy ne figyelmeztesse őket a szakadatlan paszulyevés voltaképpen okára. Halkan beszélt csak, zokszó nélkül:

— Nem kellett vőn mind beinni a pénzt...

Sajnos, ez már úgy volt. Három nappal előbb

az apám fuvarba járt Pelejtén vagy Isztáncson s Isten tudná mimódon, de ép amikor fölvette volna a keresetét, Szopkó Mihály sógorral talált összebotlani, aki állás után tekergett akkor is a világban s lett ebből aztán!... Kilenc kocsmát ittak végig s amire hazáig kerültek volna, félpetájkjuk nem maradt.

Hát ezért ettek mindennap kétszer is paszulyt: ezzel büntette őket az édesanyám állhatatlan torkaik miatt. De különben sem adhatott volna nekik egyéb kosztot, mert krajcár nélkül volt a ház.

Szopkó Mihály tehát ottragadt nálunk a babcsuspájzon. És noha a második estén felhorkant már a változatlan koszt ellen, még a hatodik napon is kénytelen volt paszulyt enni. Mert nagy kondérral volt belőle.

E hatodik napon, ebéd után, miközben a két sógor szalmaszállal piszkálgatta a fogát, s nagyokat hallgagatott, így szólt egyszer Szopkó Mihály:

— Józsi sógor, vóna hozzád egy kérésem...

— Hát kérdezzél! — nógatta az apám.

Szopkó sógor sóhajtott:

— Nem vóna véletlenül egy forintod?

— Fityingem sincs, Mihály sógor, — válaszolt elszontyolodva az apám. — Így ver engemet az Isten... Meg tudod oszt, hogy amit kaptam egy hete, mind beittuk Isztáncson, vagy hun is, állna rák a gégénkbe! Úgy látom én, Mihály sógor, hogy mink ketten sose fogunk megváltozni!

— Ez mán igaz, — hagyta rá tenyerében nyomott fejjel Szopkó Mihály.

Hallgattak.

Áhítatra-készítő öszeleje volt. Annyi ökörnál ereszkedett a kék levegőben, amennyire a legvénebb nénikék sem emlékeztek vissza. Minden kertben vásznakat szárítottak a vakító napözön alatt, kendertilók csattogtak az udvarokon s fönt, a tetőn, fehéren villogtak a régi iskola meszelt falai. Eperfácska porosodott az iskola tenyérnyi udvarán. És mialatt szünetközben lihegve kergetődzünk az iskolaudvaron s az egész falu égett a munkában, ők ketten (az apám

és Szopkó Mihály) a házunk előtti keskeny tornácon üldögéltek s azon keseregtek, hogy a szegény ember élete csak döglődés. Mellesleg a grófokra is tettek néhány osztály ellen izgató megjegyzést, ez azonban nem tartozik ide ezúttal.

Ültek hát a tornácon, félig maguk elé bukott fejjel. Azt kérdezte egyszer Szopkó Mihály, de nagyon sokára:

— Gondolod-e, Józsi sógor, hogy mér kérdeztem, vána-e egy forintod?

— Mér? — ütötte föl homlokát az apám.

Szopkó Mihály leverten szólt:

— Azér, hogy ötven krajcárt visszahagytam vőnánál, ötvenet meg magamnál tartottam vána. Így oszt mindkettőnknek lett vána pénzünk ...

— S minek neked az az ötven krajcár, sógor?

Szopkó sógor sóhajtott egy irtóztatót:

— Annak, Józsi sógor, hogy így, ahogy most vagyok, sose tudok lemenni a nyakatokrul, s ehetem tovább a paszulyát. Mer pénz nélkül nem tudok neki-vágni a világnak s híjába várnak odahaza az enyimek. Oszt azt se tudom, mi van vélek? Pedig tudhatod, hogy hótvizzoson megadnám neked azt a pénzt. Mihent kiérek eccer Amerikába, postára adom az első keresieimbül...

— Nem is kételkedek én a szavadba, Mihály sógor — kesergett az apám —, de amikor nincs egy forintom, mit csináljak? Mennyek neki a Ponyvának?

De Szopkó Mihály aligha figyelt oda többet. Ahelyett saját gondolatai foglalkoztatták s fel is sóhajtott később:

— Csak kintlegyek eccer Amerikába... A pócsi Mária úgy segiccsen engemet, hogy nem jövök vissza egy tarisznya dollár nélkül!

Abban az időben, mikor az őszeleji napocska alatt darvadoztak volna ketten a tornácán, kedvenc eszméje volt Szopkó Mihálynak, hogyha nekivág egyszer, nem áll meg Penszilváníáig. Csak persze úti-költség is kellett volna a vállalkozáshoz! Erre nézve

is megvolt a tervezete Szopkó Mihálynak. Úgy gondolta nevezetesen, hogy az útiköltséget tehetősebb rokonoktól, sógoroktól, meg egyéb komáktól kéregeti össze kölcsön alakjában s ha együtt lesz minden, a bánóci állomáson felül a személyvonat harmadik osztályába (a kosztra való összeg a bal hónalja alatt lesz, zacskóba bevarrva!) s nem is száll le, csak Penszilvániában, leszámítván a nagy hajót az Atlanti-óceánon. Mihelyt keres, első dolga lesz megküldeni a tartozást, utána nyomban a felesége címére ad föl némi pénzmagot és ha segíti az Isten, négy éven belül egy tarisznya dollárral tér meg Vinkóera... Akkor oszt dülleszhetnek hasat tőle a szolgabírák meg a kasznárok!

Üldögéltek hát a tornácon ketten, minden udvarban csattogtak a kendertilók s ökörnál úszott a kék levegőben. Mindig úszott és ereszkedett. Megakadt a kerítések tetejében s ott csillogott és lengett tovább.

Akkor történt, hogy a felvég felől váratlanul zsi-vaj tört ki s ez a zsi-vaj egyre közeledett a házunk irányába. Gyerekhangok sivalkodtak onnanfelől s ujjongó kacagás verte föl már a félfalut.

Örömpesve futottam ki a kiskapuba s abban a pillanatban magamon kívül kiáltottam fel:

— Édesapám, komédiások gyönnék a faluba!

S mialatt az izgalomtól elfúlt bennem a szó, édesapám meg Szopkó Mihály odalépett a kapuhoz, rákönyökölt úgy felülről a kerítésre s összehúzott szemmel és sokáig néztek az egyre-dagadó ricsaj elé. Szopkó Mihály kedvetlenül jegyezte meg:

— Valami színház lesz ...

Csakugyan cirkusz volt. Jól ki lehetett venni már, hogy legelői alacsony ekhós szekérként húzott egy gubancos és fáradt kutya, lógó nyelvvel; sovány és kedvetlen ember hajtotta a kutyát, úgy oldalvást ballagva, a szekér túlsó felén pedig egy furcsa emberke lépkedett. Lógó bajusza volt ennek a törpének, a combja azonban hiányzott. Ahelyett mintha a törzséből nőtt volna ki a lábaszára. Ezen a képtelen lábú

emberkén kacagtak és kiáltoztak annyira az emberek. Az ekhós kis szekér után egy szomorú és vékony legény menetelt, akinek olyan fehér volt a képe, mintha liszttel meszelték volna ki. Oldalt s elöl és hátul pedig utcagyerekek kergetőztek ugrándozva és nagy sipitozással. Akkorára felnőttek is csatlakoztak már a csődülethez, így például Sándor Gyuri, akinek egyéb dolga úgysem akadt, mert amióta — valami másfélforintos visszaélés címén — elcsapták a kisbírói állásból, hivatal nélkül lógott a világban. Egyesek a hidacskákra álltak ki, a kiskapu elé. Így Párnahaj János is, aki szomszédunk volt. Párnahaj bácsi szintén eléjenézett a közeledő és zajgó társaságnak s meglátván a kurtalábu nagybajuszos törpét, odaszólt az apám felé:

— Valami disznóság lesz a dologba, Mudrony szomszéd!

Ám az apám más véleményen lehetett, mert így válaszolt:

— No, azt nem mondhatnám éppen, Párnahaj szomszéd!

Szopkó Mihály rábólintott egyszer-kétszer, hogy alighanem úgy lesz, amint az apám mondja.

Azalatt jöttek a komédiások s velük nőtt és hömpölygött az áradat, meg a kiáltozás össze-vissza,

Mi lett ebből aztán!

Este mindenki ott akart lenni a cirkuszban, mely a régi görögkatolikus iskolában rendezkedett be. Mert híre futott, hogy soha nem álmodott látványosság-nak lehetnek majd szemtanúi mindazok, akik tíz krajcárért megváltják a beléptijegyet. (Gyerekekért a fele járt). Beszélték, hogy olyan dolgokat fog muto-gatni a bűvész, amelyekre minden épeszű emberben eláll a lélegzet. Így történt, hogy vacsoraközben, amely újólág paszulyból állt, kissé bátortalanul nézett az apámra Szopkó Mihály:

— Józsi sógor, arra gondoltam, hogy bemehetnénk abba a színházba mink is. Sohase tuggya az ember, mitül okosodik.

Apám hallgatott először, ami alighanem a bele-

egyezés jele volt nála, majd bizonytalan hangon szólt az édesanyám felé:

— Mária, adhatnál huszonöt krajcárt, mer annyi esne hármunkra...

Szopkó Mihály közbeszólt:

— Én a magam részit, az egy hatost, első nap megküldöm, mihent Amerikába segít ki az Isten...

Szegény anyám sóhajtott. Mert addigi életében is megtanulta, hogy muszáj lenyelnie mindent. Olyan volt ez a sóhajtása, hogy megremegtem tőle. Mégis kellett lenni nála némi dugott pénzecskének, mert kiszámolta a huszonöt krajcárt.

Indulóban voltunk már, amikor másodszor is fel-sóhajtott szegény anyám s puha kezével megsimogatta a hajamat:

— Csak te tanujj ki eccer, Sanyi... Akkor jobb dogom lesz talán...

Megcsókoltam a kezét s megköszöntem neki az öt krajcárt.

A két sógor viszont, mihelyt kívül lehetett egyszer a házon, amelyben nyomasztó volt a levegő, egyetlen szempillantás alatt nagy önérzetet s még több fölényt árult el. S hányini kezdték magukat, mialatt a cirkusz irányába haladtak át az utón. Mert hencegni szerettek már akkor is mindenfelé, kivéven a családi-körüket, ahol is feleségeik panaszai fokozott búra hangolták őket.

Mire az ócska görögkatolikus iskola tantermébe léptünk volna be, tömve volt minden hely s mi hárman csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudtuk magunkat ablakig fújni be, ahol is megálltunk, a falhoz lapítva. Az ablakra különben firhangot akasztottak be ebből az alkalomból, hogy kívülről senki ne leskelődhessék be, csak úgy potyára.

Ott lehetett látni mindenkit, aki csak számított valamit a faluban.

A nemesek, e gőgös bocskorosok, a két-három

fapadon foglaltak helyet élői. Furkósára nyugtatva a két markát ott várt a mutatóvanyokra Rácsay Gáspár, aki három napig volt tetszhalott egyizben s e három nap alatt lelke megjárta a mennyországot is. Hangos zsoltárekléssel haladt-haladt Rácsay Gáspár az Urísten vakító trónja felé és noha kétszer is térdre-bukott az ijesztő-erejü fényességtől, az Isten trónja közelében mindazáltal sikerült megpillantania Kossuth Lajost, magyar ruhában... Szenczy Péter ült mellette, akinek huszonhét hold földje volt, tehermentesen s ezokból annyi göggel hordta fenn az orrát, mintha legalább Sennyey báró lett volna... Ültek ott nemesek legalább húszan, köztük Magyar Bálint is, akit tyukásznak emlegettek csak. Mert elszegényedvén, a mások tyúkjaít lopkodta, főzte meg és fogyasztotta el jóízűen. A görögkatolikus hiten lévők, úgyszintén a zsellérek hátrább álltak összezsúfolódva. Ezek azonban annyira jelentéktelen emberek voltak egytől-egyig, hogy említeni sem érdemes őket... Hanem hogy mik következtek ott azon az estén!

Igazság szerint nem is lehet azt elmondani... Volt például egy mutatóvanyszám, melynél a nézők túlnyomó többsége nem is tudta, mit gondoljon a dolgok felől... Egyesek a tarkójukat vakarták, mások nagy szemet meresztettek, Szopkó Mihály pedig akkora tanácsalanságba esett, hogy szinte sajnálta az ember...

Annyira megfoghatatlan látványosság volt az, bármelyik oldaláról nézzük is a kérdést.

Látszatra pedig aligha lehetett nagy stikli a dologban, mindazáltal súlyos zavarba ejtett mindenkit. A terem közepén rendes asztal állott s e mellett az asztal mellett foglalt helyet az a kedvetlen és sovány ember, aki az ekhós-szekeke elé fogott kutyát hajtotta a délután folyamán. Néhány lépésre ettől az asztaltól az a szomorú és vékony legény ült széken, akinek arcát mintha liszttel meszelték volna ki s tele-pohár sört tartott a jobbkezeben. Az a lomposbajszu törpe, akinek lábszára a törzséből nőtt ki.

tréfákat szórt el azalatt a nézők soraiban. Ám alig hallgattak reá. Mindenki az asztalnál ült kedvetlen és sovány emberre figyelt föl. Mert látszott a képén, hogy készül valami.

S úgy is lett.

Mielőtt ugyanis bármelyikünk észrevehette volna magát, váratlanul éleset kiáltott:

— Igyál!

A biztatás a szomorú és keszeg xickónak szólt, az ivásból azonban nem lett semmi. Emberünk ugyanis abban a szempillantásban valami gombot (vagy mit is!) kezdett megnyomni az asztal lapjának alsófelén s a szerencsétlen legény képtelen volt inni a sörből. Erőlködött pedig, csaknem hörgött, de a jobbkarja nem hajlott magafelé. Megmerevült s reszketni kezdett, arca színe elsárgult. Rossz volt nézni... A nézők düledt szemgolyókkal hajoltak előre, amikor hirtelen abbamaradt a rázás. Mert az asztalnál ült főkomédiás nem nyomta már alól a gombot, mire a meszelt-képű is ihatott egy kortyot.

Újból kezdték aztán, még kétszer vagy háromszor. A harmadik kísérletnél rángani kezdett a szerencsétlen, mintha rosszbetegség szállta volna meg. A nézők homlokán veritek vert ki az izgalomtól. Hanem amit azután kellett látniok még!

A keszeg és sápadt legény kiitatta végül a sört, emberünk pedig felállt az asztal mellől, a terem közepére lépett ki s magasra tartotta mind a két tenyerét:

— Ugye, uraim, semmi sincs a kezemben?

— Semmi sincsen! — kiabáltak vissza minden irányból.

A kedvetlen és sovány ember a szemével végigsiklott ekkor a nézőközönségen s hirtelen csak az apám kajla bajuszán akadt meg a tekintete. Apám a falhoz lapitva szorongott eközben. A kedvetlen és sovány ember pedig ugyanakkor — mindenki elképedésére — közeleblépett, a nézők feje fölött jobb-

keze két ujját hirtelen végighúzta az apám félbajuszán s akkor feje fölé emelte a kezét.

Egy darab ezüstforintos csillogott a hüvelyk- és a mutatóujja között.

Mindenki odavolt! De csak egy pillanatig. Mert a rákövetkező másodpercben, mialatt az apám elszürkült a falnál, innen is, onnan is kiáltozni kezdtek:

— Nem lehet a!... Csalás van a dologba!

Emberünk erre az asztalra tette le a forintot, újból felmutatta a két tenyerét, ujjjaival újból oda kapott az apám félbajuszához s ezúttal egy másik forintost kapott ki belőle.

Nem lehetett kételkedni többet. A legtöbb nézőben elállt a lélegzet, egyesek csuklottak. Szopkó Mihály tért magához elsőnek. Csaknem hörgött:

— Gyerünk innét!

Nem tudom már, mint botorkáltunk el hazáig a setétben. De azt tudom, hogy Szopkó Mihályban egy világ omlott össze ezalatt az idő alatt. Tisztában volt mindennel! Délután ötven krajcárt kért kölcsön az apámtól, eredmény nélkül. És most két forintot rántott ki belőle a komédiás. Ha nem is a vastag bajuszában volt, bizonyos, hogy elrejtette valahová. A mellényzseb eb s talán... Mindegy!

Apám szótlanzkodva csetlett-botlott hazáig, Szopkó Mihály fujt a dühtől. Otthon aztán (édesanyám varrogatott valamit a petróleumlámpánál), nem szólt semmit Szopkó Mihály, csak leakasztotta tarisznáját a szegről, nyakába kerítette és míg szegény anyám ijedten nézett föl, apám megtörten szólt utána:

— Legyek mán eszed, Mihály sógor...

Ám Szopkó Mihály méregtől-vörösén csattant vissza:

— Köszönöm, sógor, hogy ilyen sógorom vagy... A Máriáját!

S bevágta maga után az ajtót, hogy zörögni kezdtek az ablakok. Két perc múlva már elhaltak lépteik odakint, a szuroksetétben.

Édesanyám megdöbbenve meredt az ajtóra, én szorongva hallgattam a faládán, apám pedig két markába fogta az állát s a lámpa kormos kanócára bámult. Megérezte, hogy vége a becsületnek s a leg-szerencsétlenebb embernek érezte magát.

Mert nem tudta, mi legyen véleménye a dolgokról.

VI.

(MESSZI VÁNDOR ÉRKEZIK,,)

Szokatlan vándor érkezett egyszer a faluba.

Nagyon messziről kellett jönnie szegénynek, mert rongyaival csak alig tudta elfedni a testét. Poros volt a mezitlába, poros volt a haja: az egész ember csaknem összeesett már a kimerültségtől.

Lehetett negyvenesztendős. Középtermetű alak, bajszkája elhanyagolt és csepűszinű. Alig húzta magát a falun. Ahogy aztán a Bacsikék háza elé ért volna, pillanatra megállt s körülnézett. Olyan nyugtalan-kodó tekintettel, mint az üldözött.

Aztán elvánszorgott még az agyagpadig, ott leült s tenyerébe gömnyesztette a fejét.

A Bacsikék kertecskéje előtt ugyanis pad húzó-dott el, amelyet Bácsik Mihály személyesen vert össze agyagból még azon a tavaszon, amikor kevés dollárokkal s még kevesebb angol nyelvkészséggel tért meg Amerikából. Attólfogva azon az agyagpadon üldögéltek vasárnap délutánonkint.

Ide telepedett le most az ismeretlen ember.

Letelepedett megtámasztott fejjel s szemét a földnek szegezte, Nem szólt egyetlen szót senkihez, mindössze egyszer sóhajtotta el magát:

— Hej-haj!

De olyan volt ez a sóhajtása, hogy összeremegtek tőle, akik hallották.

Akkorára több asszony verődött össze a szerencsétlen bujdosó körül és sajnálkoztak felette a szívéük szerint. De lehetett is! Hisz elég volt egy pillantás a messzi vándorra, hogy lássa mindenki, mennyire boldogtalan ember talált elvetődni a faluba

Szerdai délután volt ez.

Körülvették az asszonyok s faggatni próbálták, honnét jött s ugyan mi keseríti annyira? De az üldözött éhenkórász (mert az lehetett csak!) nem szólt vissza semmit. Csak ült az agyagpadkán lehajtott fejjel, a földre meredt s itt-ott ha sóhajtott egyet:

— Hej-haj!

Még csak annyit sem sikerült kiszedni belőle, mi csoda nemzetiségű lehet. Legfeljebb csepühajáról gyaníthatta az ember, hogy alighanem polyák lesz a származása.

A sajnálkozó asszonyokhoz akkor ért oda Lukács János utkaparó s egy pillantást vetvén az idegenből ideszakadt vándorra, ráhagyta, hogy minden föltevés szerint lengyel lesz az éhenholt alak. S hozzátette nyomban:

~ Biztoson a cár elől fut szegény... Valami nagy úr lehet...

Majd intett Bacsiknénak, inkább a szemével:

— Bacsikné asszony, hozzék ki egy kis aludt-tejet s kínálja meg! Látom rajta, hogy az éhségtől esett össze...

Mert Lukács János szive is megindult az istenadta vándoron, lévén köztudomású, "hogy az utkaparók egytől-egyig jöszivü emberen.

Lukács János megjegyzésére fejhezkapott végül Bácsik Mihály né is és tüstént sietett befelé:

— Istenem, hogy ez elébb nem jutott eszembe! Talán édesanyja sincs ennek az árvának...

Most már sejtették valamennyien, hogy csak lengyel lehet a nyomorult menekülő. Ám föltűnt, hogy hiába szölongatták tótul, meg sem mozdult. Próbálkoztak vele magyar nyelven is, — eredmény nélkül. Nem maradt hátra egyéb választás, minthogy várni kell, amig előkerül Bácsik Mihály maga s angolul szólítja meg. Nem tartották ugyanis valószínűtlennek, hogy Angolországból talált idetévedni a szokatlan utas.

Őszeleji délután volt ez, amikor — különösen este-tájt — ködoszlopok próbálkoztak előnyomulni a falu irányába a Vihorlát meg a Bodroghöz felől. De mész-

sze, igen messze voltak még e ködök. A nap két embermagosan állhatott ekkor a radványi hegyek fölött.

Bacsikné asszony aközben visszatért egy csupor aludttejjel s a bujdosónak nyújtotta. Látszott rajta, hogy jószívvel adja. Mert ő is sajnálta a hazátlan alakot.

Lehetett is!

A messziről érkezett földönfutó ült ezalatt az agyagpadkán s maga köré tekintgetett nyugtalan szemmel, mintha kutatott volna valami vagy valaki után. Mintha nem találta volna magát a világban. Csepübajuszkája ki volt csipkézve, amiből gyanítani lehetett, hogy gyakran csipkedi a két ujjával olyankor, ha úgy hitte, hogy senki sem figyeli. Titokzatos volt a vándor magatartása, kedélye viszont aggodalmat-keltő.

Szinte azt lehetett volna mondani, hogy elvadult az emberektől.

Most is, hogy Bacsikné asszony kihozta neki a csupor aludttejet, a jött-ment alak kikapta kezéből a csuprot meg a darab kenyeret, aztán falni kezdett, miközben apró bajuszkáján aludttej maradt vissza. De aközben horgadtan maradt a feje, mint valami végelgyengülésben szenvedő lónak.

Szerencsére előkerült akkorára az Amerikát-járt Bácsik Mihály s összes angol nyelvkészségét azonnal kipróbálta a nyomorult alakon. Közeleblépett hozzá s köszöntötte:

— Gudbáj!

Mert ennyi volt az a tudás, amennyit több esztendő folyamán sikerült Amerikában magáraszednie Bácsik Mihálynak.

Ámde a kiéhezett alak, aki két pofára evett, nem szólt vissza. Még csak föl sem nézett. Bácsik Mihály egy lépést tett hátrafelé ekkor s annyit mondott az asszonyoknak, közömbösen:

— Angolul nem ért...

Az asszonyok pedig továbbbópáncodtak a hazátlan alakon. Mert körülbelül tudták már, hogy nem-

zetsége sincs az elhagyottnak és ezokból nem tartozik sehová.

És mialatt elkeseregtek volna az árva bujdosón, a szomszéd kiskapun csak kilépett az édesapám. Tudniillik a Bácsikék tőzsomszédságában laktunk azon az őszelón. Apámnak akkoriban sem igen volt munkája s persze az első pillantásra feltűnt neki az ismeretlen alak. Szúró tekintettel vette szemügyre néhány másodpercig, mert ki nem állhatta a dologkerülő firmákat. Közeleblépett a csoporthoz s Bácsik Mihály felé intézte a kérdést:

— Ki ez a csavargó, szomszéd?

— Angolul nem ért, — válaszolt magyarázó hangon Bácsik szomszéd, — de a haja állásából gondolom, hogy polyák lesz. Tán a muszka cár elől szalad szegény...

Az apám azonban más véleményen volt:

— Fenét! Ép az ellenkező az igazság: a muszka cár kéme az ebadta!

Mert kitéphetetlen hite maradt egész életére, hogy ahány magános zarándok, gyanúsabb mezítlábas, magyarul hamis kiejtéssel beszélő idegen vagy egyéb nagyszakállú alak fordult meg a faluban, valamennyit az oroszok ravasz atyuskája küldte át Moszkvából, jól megrakva pénzzel, hogy suttyomban nézzen körül keveset Zemplénnvármegyében. Édesapám tisztában volt vele, hogy a cár a muszka birodalomba szeretné bekebelezni az egész megyét, legdélibb pontjáig, hol a sajókörömi híd található. Körülbelül Miskolc városáig.

S már kész is volt a tervvel:

— Meg kell kötni a piszkot, oszt át kell adni a zsandároknak! Akkor oszt megtudja, mi a Magyarok Istene!

Bácsik szomszéd azonban más nézeten volt:

— Hátha senkije sincs a világba. Gondolkozni kéne tán a dolgon, szomszéd!

Édtsapám ingerülten csóváltatta a fejét. Tisztában volt vele ugyanis, hogy megint valami jómadár akarja kikémlelni a falut.

Az ütődött alak akkor már végzett a csuportej-jel meg a darab kenyérrel s ismét tenyerébe temette a fejét. Mély szomorúsága szívenütött mindenkit, kivévén az apámat.

Mert az apám engesztelhetetlen maradt:

— Nem ártana a füle közé csapni ennek a kosznak!

A többiek azonban ellenkező véleményen voltak s oda se hederítettek neki többet, minélfogva egyedül maradt ingerült álláspontjával. Azalatt nőtt a csödület. És míg a titokzatos idegen kókadt fejével búsult az agyagpadkán s még egyre a lábát nézte, nagy tömeg verődött össze az utcán. Az asszonyok szájukba dugták fejkendőik csücskét, az emberek ellenben nem tudták, mit kezdjenek a tanácsalanságban? Azt persze senki sem vette komolyan, hogy a nyomorult alakot az orosz cár bérelte volna föl Ferenc József országai ellen, miután köztudomású volt, hogy a két uralkodó tartja a barátságot egyébként.

Ám ugyanakkor nagy meglepetés következett!

Hogy, hogy nem: Isten a tudója, kitől indulhatt el, de egyszer csak tiszteletteljes suttogás kelt szájról-szájra a tömegben. Mikor Lukács János utkaparóig ért volna el a suttogás, Lukács János váratlanul meghökölt, szemet meresztett s tűnődözve kezdett bólintgatni, mintegy a saját gondolataihoz. Aztán az apám füléhez hajlott:

— Rudolf e, koma...

— Micsoda Rudolf? — kérdezte halkan az apám. Lukács János intett, hogy csendesebben, majd azt súgta az apámnak:

— Hát a király fia, aki bujdosik... Bizonyisten, ép ilyen vót a képen is, akit láttam, csak persze ott szakálla is vót...

Édesapám abban a szempillantásban átérezte, hogy ezúttal komolyra fordult a dolog, minélfogva tisztelő-állásba klappantotta össze a csizmája sarkait. S visszasúgott az útkaparónak:

— De akkor minek borotválta le a szakállát?

— Hogy rá ne ismerjenek, koma! Nagy oka van ennek...

Hamarosan kitudódott, miért nincsen szakálla a boldogtalan királyfinak ... Azért, mert álruhában járván be az országot, ilyenmódon készül az uralkodásra. Ki szeretné puhatolni, ki miféle ember s annak idején érdemök szerint fog elbánni majd a nagyurakkal. A grófok persze mindenütt kidobják a rongyos alakot, de lesz is kutyadolga a grófoknak, csak átvegye egyszer az uralkodást!

S egyszerre siket csönd lett úrrá a csödületen. A férfiak nyugtalanul és mély tisztelettel álldogáltak a király szerencsétlen fia előtt (mert nem lehetett senki más!), az asszonyok a kendőjüket harapdálva sírdogáltak magukban. Nem volt kétség immár, hogy a királyfit édesanyjának, a szegény Erzsébet királynénak emléke verte le annyira a lábáról.

Rudolf pedig üldögélt az agyagpadkán, mintha csak tovább akarta volna sajnáltatni magát... Üldögélt az istenadta mezitláb, füligporosan, összébbvonva a hasán többszertendős rongyait s szeme nyugtalanul keresgélt a földön. Mintha rosszul érezte volna magát avagy mintha menekülni szeretett volna égető nyomorúságával.

Akkor ért a tömeghez Szopkó Mihály. A legkelőbb pillanatban. Az alvég felől érkezett.

Szopkó Mihály, mint többen sejteni fogják, ezúttal is azért tartózkodott nálunk, mert valami állást szeretett volna kapni. Szopkó Mihályt tudvalevően rokoni szálak fűzték családunkhoz s ameddig csak vissza tudtam emlékezni, mindig állás után keresett s ezért képtelenek voltunk felfogni, miből is tartja fenn voltaképpen magát, nem is említve öttagú családját. Ezen az őszön is valami harmadfélhete lógott már a nyakunkon s még neki állott feljebb! Többiben is kifogásolta például, hogy édesanyám sűrűn főz zsámiskát, helyett, hogy gyenge malacot sütni ropogósra. Mert zsellérember-számba ment csupán Szopkó Mihály, de nagy ínyenc volt mindazáltal!

Mihelyt a csődület hátába ért, félvállról vetette oda a legközelebb-eső Tóth Antalnak:

— No, mi az, mi az? Valami tyukzsiványt fogtak meg?

— Nem a! — mondta illemtudón Tóth Antal. — Csak Rudolf gyött meg a faluba!

— Szopkó Mihály megdöbbsent:

— Melyik Rudolf?

— A Ferenc József fia, — válaszolt még halakabban Tóth Antal. — De kócos ruhába van, mert ki akarja ismerni a népeket.

Abban a pillanatban megváltozott Szopkó Mihály: nem lehetett tévútra csalni. Ingerülten csattant föl, hogy mindenki hallhatta a tömegben:

— Oda kén sózni egypárat az ebadtának, az vóna a legjobb!

E tiszteletlen kifakadásra többen is körülvették a katonaviselt emberek közül s csitítgatni próbálták. Édesapám is eléje-állt s így intézte hozzá a szót, igen komolyan:

— Csenedesdj, sógor, így mégse lehet beszélni! Mert hátha a király fia lesz.

Szopkó Mihály azonban cseppet sem ijedt meg. Ellenkezően: előretette a jobblábát s kitört:

— Annál nagyobb disznóság! Frájter vótam őfelségénél s azért mondom, hogy aki a király fia, ne csavarogjon, mint egy csizlik! Csudálom, hogy I. Ferenc József, aki rendes ember, meg nem csapatja egyszer az ülepénél...

S köpött hozzá:

— Vónék csak én az apja, majd megtanítanám becsültre!

Az ütődött alak nem bóbiskolt többet maga elé az agyagpadkán, s nem nézte már a mezítlába bütykös ujjait. Mert a fenyegető magatartásra fölneszelt, suttyomban és remegve Szopkó Mihályra pillantott, akkor meglepetésszerűen fölállt és miközben mély tisztelettel nyitott neki utat a tömeg, kilépett és szedni kezdte az irháját.

Szopkó Mihály egy utolsót csattant még:

— Fenéken kéne rúgni a piszkot!

A nyomorult alak pedig ment-ment a falu nagyuccáján, ócska rongyaiban, mezítláb, szemébehullt csepűhajával s maga elé bukó fejjel. Mintha a földön keresett volna valamit. Az emberek sokáig, igen sokáig néztek utána meghatódva és döbbenettel... Mivel pedig erősen alkonyodott már, az éhenkórász alak is hamarosan beleveszett a sűrűedésbe.

S utána még nagyobb csöndbe bukott a falu,

Ugyan ki lehetett?

VII.

(LENT ÁLL A HOLD)

Egész hosszú nap dolgoztunk.

Nem volt könnyű munka. A gyenge vetésnek nem lehetett elejét-végét látni, amikor úgy tíz óra tájt megálltunk fállélegzetre a forró napban. Vállamat alig éreztem már, mert szakadatlanul hajlongani kellett. Kezünkben a pirinyó irtólapáttal, a gazhajtásokat szurkáltuk ki a búzából. És amire ebédidő lett volna, csak levágódtunk az árokparti akác alá s nem tudtam, élő vagyok-e vagy holt? Lazsálni nem lehetett, mert Brugós kasznár könyörtelenül a sarkunkban volt. Kétezer holdra futott az urasági birtok, de Brugós minden pillanatban felbukkant hol itt, hol ott az uradalmi földön s ha észrevette, hogy valamelyik fiú vagy leány maga után talált hagyni egy szál gurdonyt vagy valami egyéb dudvát, leírhatatlan kárörömmel kiáltott fel:

— No, most megfogtalak, naplopó! Mingyárt le is húzok neked egy krajcárt!

S előhúzáván zsebéből a vastag noteszt, ott helyben beírta a fiú vagy leány nevét, hogy a szombatesti bérfizetésnél ne felejtse el levonni azt az egy krajcárt. A lehúzás érzékenyen érintett mindenkit, mert hajnaltól késő szürkületig hajlongtunk a vetésben s estére annyira felhólyagzott a markunk, hogy nem tudtunk elaludni a kintől. S akit megceruzázott egyszer Brugós kasznár, hiába pityergett azután halálos keserűséggel a krajcár miatt, mert Brugósban nem volt irgalom. És ha rajtakapott valakit, szinte szédült a kaján boldogságtól.

Ekkor már hatodik napja hajlongtam a sorban, mert pünkösdi vakációnk volt éppen, ötödik osztályba

jártam azon a tavaszutón s úgy volt, hogy ősszel beadnak a kollégiumba. Édesanyám, szegény, karácsony óta gyűjtött már a tandíjra, nekem pedig azért kellett munkába állnom, hogy ezalatt az egy hét alatt legalább a felét keressem meg az új cipőm árának, amely Csanak András csizmadiamester keze alatt volt munkában. A nevezetes cipész a szomszéd faluban lakott s ha csak módját ejthette, a grófok meg a szolgabíró ellen beszélt szilaj komiszkodással.

Azok a napok kegyetlenül megviseltek mindnyájunkat, dehát muszáj volt. Fiúcskák, kislányok szünetlenül hajlongtunk fel és alá a vetések közt, hosszú-hosszu sorban s ványadt karjainkat mégjobban megnyújtotta az apró irtólapát nyele. De azért nem panaszkodott senki, legfeljebb sóhajtott egy hosszat. S összedörzsölvén soványka tenyerét, hajlongott tovább, hogy el ne maradjon a többitől. Néha-néha belekezdünk egy tavaszi dalba:

*Leveles a báró kertje, leveles...
Akinek nincs szeretője, most keres,
Akinek nincs, most keres*

Szállt-szállt a nóta a mezők felett s nagy csönd támadt utána. Még a madarak is elhallgattak, mintha mireánk figyeltek volna föl.

Hiszen meglettünk volna így is, csak Brugós ne zaklatott volna mindig. Ám a nagyhasú kasznár alig tűnt el az országút kanyarodójánál, hirtelen csak felbukkant az egyik halmon és noha valamennyien hajlongtunk-hajlongtunk, meg nem állhatta, hogy felénk ne kiáltson:

— Már megint a napot lopjátok, hé?

Mi aztán még jobban elhallgattunk olyankor.

De azért nem maradtunk sokáig nyomott hangulatban. Valamelyik soványkarú kislány mesélni kezdett Csonkatehenfiáról s a többiek elámulva figyeltek oda. Ilyen alkalommal még Brugósról is elfeledtünk s megkönnyebbült szívvel haladtunk előre, szüntelen hajlongással. Máskor Tokár Miska adott elő

borzongató részleteket az apja esetéből, aki valamelyik őszi estén a Ronyva kiöntései felé mendegélt egyesegyedül a mezei úton, hogy hazahozza a két lovat, amelyik lebéklyózva legelt az őrházon túl valahol. Akkor történt a Tokár Miska apjával, hogy hirtelen egy tüzes hordó kezdett gurulni előtte az úton. Ha megállt, a hordó is megállt. Ha elindult a hordó felé, az is továbbgurult. Tokár Miska apja eleinte hangtalanul hányta magára a keresztet, de mivel semmi eredménye nem volt, egyszerre szivszakadtan kezdett ordítani, ahogy csak fért a torlán: »keresztények, segítsetek!« A kétségbeesett jajgatásra a közeli vasúti őrházból lámpással rohant ki a bakter. Abban a szempillantásban semmibefoszlott a túlvilági látomás...

Nem közönséges dolgok voltak ezek.

Legnagyobb odaadással azonban olyankor hallgattunk oda, ha Fityéráról esett szó. Amolyan nyáribetyár lett volna Fityera, aki csak meleg időben ijesztgette az utasnépeket meg a zsidókat, mert az őszi esőzéssel ő is félszer alá húzódott. Évek óta lappangott már a nádasok közt, meg a kukoricásban s igazság szerint talán senki sem látta még testi mivoltában. De azért mindenki tudott róla egy-két különös esetet. A furfangjaival aratta a legnagyobb sikereket. Egyszer beüzent például Kolbására az ottani földbirtokosnak, hogy ezen és ezen a napon, déli harangszónál, el fogja vinni a féloldal-szalonnáját. A földbirtokos azt hitte, ugratják s csak akkor rohant puska után, mikor kevéssel harangszó után az egyik ígás kifutva rohant a házba, hogy most látta Fityerát, amint a kertek alatt ment szuszogva, féloldal-szalonnával a hátán s ahogy utánakiáltott volna az ígás, Fityera megfordult, számarfület mutatott neki s aközben csúnyán röhögött.

Igaznak kellett lenni, mert ahogy a konyhába szaladtak be, a kéménylyukból csakugyan hiányzott az egyik oldalszalonna. De hogy mimódon vihette végbe Fityera ezt a vakmerő lopást, örökre titok maradt.

Sok-sok ilyen megfoghatatlan dologra merészkedett Fityera s iránta való rokonszenvvel voltak tele a szegény emberek. Mert csak az urakat tréfálta meg, valahányszor kedve kerekedett. Sőt, egyszer az egyik hetvenkedő nemeslegényt egy akácfához kötözte oda, csak úgy félkézzel, az újhelyi országúton. S akkor jól megcsapta hátulról.

Lehet, hogy Fityera nem is élt talán a valóságban, de mi hittünk benne. S áhitatos szívvél kívántuk, hogy bárcsak összeakadna vele egyszer Brügös is. Majd elrántaná a nótáját Fityera!

Aközben délutánba fordult az idő s mi még egyre hajlongtuk a vetésben. De már nem dalolt senki. Halálos fáradtak voltunk egytől-egyig.

És így ment ez kifulladásig, míg csak a radványi hegyek fölött össze nem esett a nap.

Szombat este volt.

Fiuk, kislányok vállukra csapták a kis irtóását s nesztelen csoportban indultak meg hazafelé az országúton. Nem nótázott, nem beszélt senki. Csüggedtek voltak, mint a verebek,

Én pedig nekivágtam a szomszéd falunak, trappban, hogy Csanak Andrástól elhozzam a cipőt. Mert pünkösöd elsőnapja lett volna másnap. A cipő egyelőre nem volt kifizetve, ez azonban nem jelentett nehézséget, mert Andris bácsi sok bizalommal viseltetett irántunk.

Nekiiramodtam a falu felé futó dombnak, mivel féltem a sötétől s az is eszemben járt, hogy hátha utamba talál akadni valahol Fityera! De így is süllyedni kezdett már a világ, amire belihogtem a faluba.

Szép volt a falu ezen az estén.

A házak előtt már előbb tisztára separték az uccát s jólesett végigsietni rajta. Mindenütt érzett, hogy pünkösöd lesz holnap, amikor szinte tüzelnek a bazsarózsák. A kerítésen itt is, ott is egy-egy gazda hajolt ki s pipázott csöndesen vagy elnézett hosszasan a felvég irányába, mintha váratlan vendéget várt volna onnanfelől. És azalatt messziről, valahonnét a Ronyva kiöntései irányából, andalító ze-

nébe kezdtek a békák, Jóleső szomorkodás zsongott rajtam végig ettől a távoli zeneszüremléstől.

Erős alkony volt, amikor befordultam a Csanak András portájára.

Mélyen nyúlt be az udvar s hátul, egészen hátul gubbasztott a zsuptetejü ház. Am Andris bácsi azóta, hogy beköszöntöttek a derűsebb napok, működése terét az udvarra tette át, az eperfa alá. Ott kalapált most is a háromlábú széken s ingerült hangulatban volt, mert ketten is sürgették. Egy tót menyecske meg Pista báró, a tyukász.

Némi szorongással kívántam jóestét: Andris bácsitól ugyanis mindig tartottam keveset. Most is ép kaptafa után tapogatózott az ereszkedő homályban, de mert a kapta nem passzolt a cipőhöz, az eperfához vágta, aztán megfordult s úgy nézett végig, mintha ott helyben fel akart volna döfni a bajuszával:

— No, te is jókor jöttél!

Visszafojtott lélegzettel álltam előtte. Andris bácsi, ugylátszik, megsajnál, mert valamivel enyhébben folytatta:

— Megleszünk .zibe, öccse, csak egy kis türelmet! Előbb a Pista báró cipője sarkát smirglizem le...

Pista báró, a tyukász, egy hosszú és horgas ember, savanyún somolygott az egyik bajusz-szárával. Bárónak csak úgy hívták, mert soha nem dolgozott, hanem a kerítésnek dülve lőgérezett. Tyukász pedig azért volt, mivel ha valahol elcsíphetett egy tyúkot, kitekerte a nyakát, lekopasztotta s megette. Igen magányos ember volt Pista báró s ezért féltem tőle.

Éreztem már, hogy baj lesz a mai estével. Legalább háromnegyedóra a falunk, vaksetét talál lenni, senki sem jár az országúton s azonfelül el kellett menni a zsidótemető előtt is, mely jódarabra volt kivette a falutól s jegenyefái rejtelmesen hallgattak a nesztelenségben. S nem tudtam szabadulni

a nyomástól, hogy Fityera is elég fog botlani valahol.

Csanak készen lett aközben a Pista báró lábbelijével s átvévén a tiszteletdíjat, sóhajtott a tyukász felé:

— Hiába kergették el Kossuthot, barátom, mert lázadás lesz itt hamarosan. Akkor oszt vakarózhatnak az urak!

— Mit tudom én, — mondta a tyukász s vállat vont.

Csanak felhorkant:

— De tudom én! Csak annyit mondok, barátom, hogy nem szeretnék bárónak lenni. Cudar végük lesz, de nem sajnálom őket...

Hirtelen rámnézett s folytatta a gondolatfűzést:

— Mert mindig lingárkodtak. Itt van az igazság, öccse!

S fényesítvén valamit a két cipőn, elémtartotta:

— Itt van, viheted! Ilyet se csinál más, csak az a bolond Csanak. Nagy kár, öccse, hogy annakidején nem adtak be Patakra, azóta legalább fogalmazó lennék valahol, — folytatta maga elé. — Mert eszem van sok. Éppen az a baj.

S mialatt tovább búsult, hogy semmi-gimnáziumot nem végezhetett, én feszengve rukkoltam ki a hamarfortyanó ember előtt, hogy a cipő árát csak ünnep után tudom behozni. Andris bácsi legyintett egy lustát:

— Nem baj, öcsém, úgyse abból élek. Bizonyisten,, nem is tudom, miből élek!

Aztán csak elköszöntem ügyetlenkedve. Csanak András utánamszólt még:

— Tiszteltetem az apádat. Sok betyáros napot éltünk meg, amíg nem voltunk házasok. Akkor persze pénzünk is volt még...

Az utolsó szavakat elmélázva mondta. Félig magának.

Hanem akkorára este lett.

Szívdobogva vágattam végig a falun, mert az égen kibujt már a sok csillag. Lábujjhegyen trappol-

tam el az alvég utolsó háza előtt, amely sűrű gyümölcsösben bújta meg s félelmes volt ránézni is. Mert ablakszelei hólyagszínben vakoskodtak a távoli derengés felé. Valami Soltészé volt valamikor, de hosszú évek óta lakatlanul állt.

Így értem ki a faluvégre. De egyszerre gyökeret vert a lábam s pillanatokig nem tudtam megmozdulni.

Leirhatatlan este volt az!

Megálltam, akadozó lélegzettel... Mert a faluvégen egyszerre csak a tücskök olyan orgonája vágott fel köröskörül, hogy azt hittem, a túlvilágba estem ki. Zengett, harsogott a mező, zengtek a vetések, a távolabbi dombhajlatok s e szívszakasztó harsonán át csak itt-ott zümment fel olykor a békák fölsejlő dala. Az égbolt és az egész minden-ség pedig másvilági színekben hullámozott és tombolt... Sárga-sárga volt minden, csak arra nyugatnak, merre a nap csúszott le, volt más színe az ég aljának. De az a vörös fény is halkulni kezdett már. Mindenütt másutt extázisban ujjongott a sárga fény... Sárgában lángolt az ég teteje, az országút, messze a hegylanc, sárgában csattogott az erdő... Magam voltam az egyedüli pont, amint ijedten menekültem a dombnak-futó sárga országúton.

S elfúló lélegzettel éreztem aközben, hogy ebben a túlvilági özönben nem kerülhetem el többé Fityerát.

Már közeledtem volna a dombtető felé s tudtam, hogy csak a tetőn állhat Fityera, valamelyik akác-fának dülve, hogy meg ne lássák a zsandárok, ha jönni találnának valahonnét.

Csak lépést és lábujjhegyen mertem már közeledni a tetőpontnak, amikor ujjabb ijedelem ért... Megláttam a holdat.

Állt-állt egészen lent, a szemhatár fenekén, félig szinte a horizont alá bújva, olyan nagytájságban, mint egy kerék, beteges arccal és laposan. Mintha oda lett volna ragasztva az ég aljához. Az ijesztő pedig az volt, hogy a sárga fények tobzódását nem a hold okozta, mert a hold úgy nézett el a föld széléről, mint a heptikás ember.

Nem tudtam már: élő vagyok-e vagy halott? Csalhatatlanul éreztem, hogy a másvilágba kerültem át.

És akkor egyszerre megálltam.

A tetőn ugyanis, az országút szélén, túl az árkon, egy keskeny akácfához támaszkodva, megláttam Fityerát.

Abban a pillanatban éppen szembenálltam a holddal, amely csak nem akart megindulni az égen. Várt-várt odaragadva a földhöz s visszanezett rám bádogarcával. Én is fehér lehettem nagyon: éreztem, hogy minden vér lefut a szívemről.

Ott állt előttem Fityera. Nem volt menekülés többet!

Horgas legény volt s fejével fölnyúlt csaknem az akác derekáig. Bagószínű volt az arcának, kopott és hervadt bajusszal s valami gubadarabkát vetett át a vállán. Ócska flinta a lábához eresztve, balszeme karikára tágult ki, mialatt a másikat lehunyta félig s aközben furcsán rángott a feje. Mintha többször is belerázkódott volna a visszafojtott nevetésbe.

Ott álltam a dombtetőn, a sárgán-lángoló éjszakában s tudtam, hogy meg fog ölni Fityera.

Meddig állhattam így, élet nélkül, nem emlékszem. Váratlanul arra riadtam össze, hogy Fityera hűdélisen csap egyet a combjára s rámkacsint:

— No, hogy vagyunk, testvér?

Kiaszott nyelvem megmeredt. Álltam ott, álltam, szemben a bádog-holddal. Kettőnk közt Fityera állt, háttal a holdnak s megint rángatni kezdte a fejét, mint akit rosszbetegség szállt meg. Aztán röhögni kezdett, de csak úgy magában, visszatartott kuncozással. Egyszerre csak fülére csapott a baltenyerével s olyan röhögés robbant ki belőle, mintha egy ló nyerített volna ...

Sokára úgy rémlett föl nekem, hogy eszem nélkül menekülök az országúton, lefelé a dombról. S

azalatt mintha élesen kurjantott volna valaki utánam. Többször egymásután.

Csak a sárga-színek égtek és csattogtak lankadatlanul. A hold — Isten tudná, miért? — állt-állt egyhelyben s én elfúlva bukdácsoltam és menekültem a megfoghatatlan estében. S rémületem továbbnőtt, mert elhagyván a bakterházat, amelytől nem messze, egy őszi éjszakán, ama tüzes-hordó gurult a Tokár Miska apja előtt, egyre közeledett felém a zsidótemető az útszélén, melynek kőfalán különös színek ugrándoztak. Váratlanul csak megmozdult a temető s nyurga jegenyefái szinte a levegőben suhogva repültek felém. Pedig szörnyű szélcsend volt.

Csuromviz voltam már s ki-kihagyott a szívem verése. Mögöttem Fityera, előttem a nekem-futó temető: azt hittem, szörnyethalok. S megéreztem a hátammal, hogy a messze elhagyott dombtetőn nyúlik, egyre nyúlik a Fityera horgas alakja, túlnőtt már az akácfákon s aközben nyeritésszerűen röhög, tenyerével pedig a füleit csapkodja. A nekemrohanó temető kőfalán pedig ugyanakkor mintha egy karcsú alak állt volna, talpig lepedőben,

Nem emlékszem többre, mert behunyt szemmel vágtattam tovább az úton.

Amire föl mertem volna nézni, már a falu felsővége előtt vonszoltam magamat nyöszörögve, a kiskápolna táján, melynek mély kertjéből fájdalmasan elnyújtott kiáltás hallatszott minden délben: kísértet járt olyankor a kápolna hátában. A színek csapkodása halkulni kezdett már s észak felé teljesen elhalt a sárga fény. Meg-megroggyanó térddel bukdácsoltam el a kápolna előtt. Megmenekültem.

De hátranézni nem mertem.

VIII.

(EGYSZER RÉGEN ...)

Hetek óta élesen vert a nap,

Mi, nagyobbak, az ötödik elemibe jártunk s rohamlépést közeledett az aratási-vizsga napja, melynek a református templomban kellett végbemenni minden fénnyel és pompával. Az egész falu ott volt olyankor, még a zsidók is.

Dombtetőn állt a templom, a falu felett s toronyablakából látni lehetett a Bodroγκöz fűzligeteit a messzi délibáb alatt s a fűzesek közül ködszerű rejtelemben nézett vissza valamelyik falu tornya. A dombon állt a templom, mindjárt mellette az iskola s oldalt rengeteg urasági kert, mely titokzatosan hallgatott e forró napokon. Túlfelől, de szintén a dombtetőn, Bácsik Miskák laktak. Bácsik Miska az első osztályba járt akkor.

Mióta kisütött a nap, sokat tartózkodtunk a templom körül, az utóbbi hetek alatt pedig alig voltunk a tanteremben. A tanító úr ugyanis a szemléltető alapon való oktatásnak volt meggyőződéses híve s ráadásul fanatikus szerelmese a természetnek. Néha mind az öt osztály — fiuk, leányok — a közeli erdőbe rándult ki, ahol játékok folytak le a tisztáson, a legénykéek versenyt futottak, végül pedig hazafias szavalatok következtek a kék ég alatt. Mióta aztán nyárelőbe fordult az idő, az iskola meg a templom táján tanultunk fenhangan, hogy zsongott tőlünk minden: osztályok szerint csoportosulva köröskörül. A tanító úr csiszolthátú zsakettben járkált föl és alá az iskolaudvaron, olykor megállt az eperfa alatt s mély tünődések között nézett el a negyek kék láncá felé. Isten tudja, mire gondolhatott olyan-

kor! Majd föleszmélt, megfordult, a templom irányába indult gyors léptekkel, s ott, a gyepes részen, hol egyetlen zümmögés volt a gyerekraj, tapsolt kettőt-hármat s elkiáltotta magát:

— Gyerekek, egy hazafias dalt!

Abban a szempillantásban már futottunk is mindenfelől a templom elé s ott körbesorakozván, kinyújtott nyakkal figyeltünk, mert kétszólamra kellett menni az éneknek. A tanító úr előhúzta mellényzsebéből a hangvillát, cipője sarkához ütötte s megadván az alaphangot, két karját lendületre kapta föl. És ahogy lecsapott volna a kiterjesztett két kar, egyszerre felsivitottunk valamennyien:

*Járjatok be minden, minden földet,
Amelyet Isten, melyet megteremtett,
teremtett...*

Erre a forró júniusi időre esett a Bácsik Miska sajnálatos megtévelyedése.

Az iskola hátában laktak, mindjárt a templom alatt. Miska apja Amerikát-járt ember volt, ahol is bizonyos kultúrára tevén szert, az úriemberek közé számította magát s ezért nem dolgozott. Angolul is tudott s mindig így köszönt vissza:

— Gudbáj!

Hogy, hogy nem: Miska egy reggel kimaradt az iskolából. Ép olyan időben, mikor a pünkösdi elmúlván, mindenki végső erejével feküdt neki a lekének, hogy szégyent ne valljon a vizsgán. Miska másnap sem jött, harmadnap sem láttuk. Erre engemet küldött át a tanító úr, hogy tudjam meg, mi baja lehet szegény Miskának, aki az első pad legszélén ült rendes körülmények között.

Kitűnt rövidesen, hogy Miska nincs odahaza. Az apja annyit mondott, hogy tegnap is, ma is rendes időben indult el az iskolába. Arra a hírre, hogy Miska minden föltevése szerint csavarog valamerre, azzal nyugtatta meg magát:

— Hát nem tanul az a csiszlik? Majd elészedem a nadrágszíjat.

A tanító urat azonban nem elégítette ki ez a válasz s ezért a Miska kinyomozására indított el kettőnket, Stefán Pistával. Az utolsó osztályba jártunk akkor nyáron s úgy volt, hogy ősre a pataki kollégiumba adnak be mindkettőnket.

Felvertük utána a határt s félóra múlva már a nyomában voltunk.

Miska az urasági gulya körül teljesített önkéntes szolgálatot, lelkesedve a szabadságért. A Hecske nevű domb tulsó felén hajkurászta az el-elcsatangolt teheneket egy olyan bottal, hogy alig látszott ki mellőle.

Ahogy észrevett volna kettőnket, megérezte, hogy itt nincs menekülés többet. De azért nem adta magát könnyen. Mikor megragadtuk a két vállánál, lábait nekifeszítette a földnek, miközben akaratosan hajtogatta:

— Nem mének! Nem mének:

Erre megkaptuk a gérokkját s úgy húztuk magunk után, hogy lábával a földön szántott. Miska tisztában volt vele, hogy szörnyű leszámolás fog következni az iskolában s ezért minden izmát megfeszítve erőlködött. Akár egy halálraítélt Mire a templomig vackolódtunk el vele ilyenképpen, alig volt benne élet. Én elülről húztam, Stefán Pista hátulról tolta. Ugyanakkor észrevett bennünket az öreg Bácsik, aki a palánknak dülve pipázott a kertje végében. Biztatva kiáltott felénk egypárszor:

— Úgy, úgy fiaim, nagyon jól van! Adjatok vagy két pofot annak a pizsoknak előlegbe! Majd én elbánok vele aztán!

S nagy elégtétellel nézte végig, mint hurcoljuk az iskolaudvarba a fiát, akinek akkor már holtszíne lett a sok kapálózástól. Egyszerre csak észrevette a tanító urat, amint keresztbefont karral állt az udvaron, az eperfácska alatt s néma szigorral várt bennünket. Bácsik Miska arca abban a pillanatban Olyanra fordult, mint a hamu.

A templom mögött hevertem a fű és bogáncs között. A nap szikrázva vert.

A leckét tudtam már s mélázva feküdtem ottan. Szerettem a templom körül csatangolni. Mert a dombtetőről látni lehetett az északi és nyugati hegyek kék láncát, a Bodroghöz elhaló peremét a füzesekkel meg a délibábbal s a dombon túl nem messze rengeteg erdő neszelt a nagy mindenségben. De legtitokzatosabb mégis az urasági kert maradt bedűlt kőfalaival, amelyek mögül — a sűrűségeen túl — szivhasogató nóta csendült föl nem egyszer.

A gyerekek még egyre zsongtak az iskola udvarán, a kökénybokrok hűvösén meg a templomdombon. Egyedül feküdtem a templom hátában s hallgattam-hallgattam a szakadatlan zsongást, de nem voltak gondolataim.

Egyszer csak Stefán Pista futott felém az iskola irányából s ahogy mellémtérdelt a fübe, lelkendezve mondta:

— Már én kikaptam a verset!

— Mi a címe? — ültem föl kíváncsian.

Nagyon izgatott volt:

— Várjál, mindjárt olvasni kezdem!

Napok óta lestük már dobogó szívvel, mikor kezdi már osztogatni a tanító úr a hazafias verseket, melyeket a vizsgán kell majd elmondani a presbitérium jelenlétében, szavaló hanghordozással s megfelelő gesztusoktól kísérve. Az izgatottság érthető volt ezeken a forró heteken, mert sok minden függött attól, kit milyen költeménnyel tüntet ki a tanító úr, amelyeket előzően ő maga irt ki egy nagy könyvből. Aki például a »Talpra magyar!«-t szavalhatta, arra áhítatos irigységgel néztek fel a kisebbek. Bácsik Miskára ezzel szemben az a vers esett vagy egy hete, amelyik így kezdődött:

*Bandi koma, Bandi koma
Sokat lótt kend ide s tova...*

Miskát azóta nem is hívták másként, csak Bandi

komának, ami feszélyező volt ránézve. Mert adott valamit az önérzetére.

— Hogy szól a versed? — nógattam Stefán Pistát.

Kiterítette a térdén s olvasni kezdett:

Világosnál...

*Világosnál, Világosnál
Huszárok könnyeznek,
Sírva-sírnak veszedelmén
A magyar nemzetnek...*

Egyszerre abbahagyta s rámnézett:

— Milyen vers ez?

— Biztosan hazafias, — mondtam rá kissé bizonytalanul.

— De mért sírnak a huszárok? — tette föl a kérdést Stefán Pista, mintegy magamagának.

Hát erre már én se tudtam felvilágosítást adni.

Ültünk a templom mögött tanácstalanul, csaknem leverten. Mert furcsa volt az a vers nagyon és szomorú. Különösképp azt sem tudtam megérteni, miért könnyeztek Világosnál és miért nem Kassán vagy Nyíregyházán, ahol valóban szolgáltak huszárok?

Stefán Pista tovább olvasta a verset s mindattól, amit hallottam akkor, kitéphetetlen búval telt meg a szívem. Sajnáltam, nagyon sajnáltam a huszárokat, akik összetörték a kardjaikat Világosnál. Pista lehajtott fejjel olvasott, mert neki sem volt már jókedve;

*Dörren a cső, piros vér foly,
Meghajlik a zászló
Búsan nyerít a ló...*

Stefán Pista révedezve tekintett rám:

— Te, ezeket a huszárokat tán megverték a csatába!

— A huszárokat nem lehet megverni, — mondtam komolyan.

Erre ő is maga elé tűnődözött. Egy dolog tudniillik szöget vert a fejünkbe, mert a »kozák« szó is előfordult a versben. A kozákok pedig szörnyű emléket hagytak maguk után a faluban. Anyai nagypapám is többször beszélt róluk, nem a legépületesebb dolgokat.

Egyik ilyen kozák-gaztett volt, mikor előcsaltak valami öregasszonyt, aki jövetelük hírére a boglyakemencébe bujt meg. Az öreg néni házába vagy öten zörgettek be pikástul s mivel nem találták sehol, liszttel hintették meg a szoba földjét. Akkor úgy tettek, mintha eltávoznának, de félóra múlva meglepetésszerűen megint betoppantak. Az öregasszony, aki akkor már az ablak mögül leskelődött kifelé, megpillantván a toronysüvegű vad lovasokat, esze nélkül szökött vissza a boglyakemencébe, de nyomai ott maradtak a lisztben, amire nem is gondolt az istenadta A kozákok most már játsziszerrel húzták ki a lábánál fogva s pikába húzták, mint valami varnyut. Hogy azonban mért haragudtak annyira a szerencsétlen teremtésre, arra már senki sem emlékezett vissza akkortájt a faluban.

Most, hogy annyi esztendő után ismét szó került a kegyetlen lovasokra, tanakodni kezdtünk, mi mehetett végbe Világosnál s egyáltalán mi lehet az a Világos? De nem tudtunk kisütni semmit. Csak éreztük, hogy szörnyű dolgok folyhattak le Világos alatt, hisz benne volt a versben:

*Őseinknek szent sírhalmát
Kozákok tiporják...*

Köröskörül andalítón zsongtak a gyerekek, mi ketten a templom mögött tépelődtünk a versen. A szívünk mondhatatlanul fájt. Egyszer csak odavetődött tűnődő sétája közben a tanító úr és noha ilyen alkalmakkor nem volt szabad őt megzavarni, most mégis felálltunk mindketten. Én kezdtem:

— Tanító úr, kérem szépen, nem tudjuk, mi az a Világos?

Úgy nézett ránk, némileg meglepetve, mintha nagy-nagy messzeségből ocsúdott volna magára:

— Persze, persze, erre nem is gondoltam... No, gyertek csak utánam!

Visszafojtott lélegzettel mentünk a nyomába. A tanító úr, amint a zajgó gyereksereg közelébe ért, kettőt tapsolt s a halálos csendben így kiáltott fel:

— Az ötödik osztály jöjjön a tanterembe! De csak a fiúk!

S félhangon tette hozzá, úgy maga elé beszélve:

— Lányoknak nem muszáj tudni minden bitang-ságról...

Lábujjhegyen, szorongva indultunk a tanterem felé s nesz nélkül helyezkedtünk el a padokban. A tanító úr végignézett az ötödik osztályon, amelyet elég érettnak tartott ahhoz, hogy megértsen bizonyos dolgokat. Azután az ajtó elé állította ki Horváth Miklóst s így utasította óvatosan:

— Ha errefelé találna jönni a tiszteletes úr, idejében kopogtass az ajtón...

S azzal a kulcsot megfordította a zárban. Kétszer egymásután.

Rémlett már valami. Gyakran hallottuk mi gyerekek is, hogy a tiszteletes úr kormánypárti ember s Csanak csizmadia meg is abcugolta egy képviselőválasztásnál. Még azt is utánakiabálta: »pecsovics«! Gondoltuk mindjárt, hogy ezért van a tanító úr óvatossági rendszabálya is.

A tanító úr akkor az asztala előtt állt már. Orrcimpái remegtek, halántékerei lüktettek. És akkor öklével belevágott az asztalba:

— Kárhozat, kárhozat, ahogy elárultak bennünket! Golyó és kötél: ez Világos! Krisztus verje meg őket!

*

Egyszer régen, egy júniusi késő-délelőttön, a templom mögött tanulgattunk Stefán Pistával. A ta-

nító úr akkor már befejezte a Világosról szóló bizalmas természetű előadást, amelynek egyébként nagy váratlansággal lett vége. A tanító urnák könny csillogott a szemében a fájdalom miatt, halántékerei viszont csaknem szétpattantak a felháborodástól. Éppen lecsapni készült megint az asztalra, amikor Horváth Miklós izgatottan kezdett dörömbölni a bezárt ajtón:

— Gyün a tiszteletes úr!

A tanító úr abban a pillanatban elhallgatott. És megszeppent, ahogy végigtekintett az ötödik osztályon:

— Remélem, hogy arról, amit most hallottatok, hallgatni fogtok, mint a sír...

S igazítván egyet a zsaketten, kifelé indult, a tiszteletes úr fogadására. Közömbös arccal, mintha misem történt volna a világon.

A tiszteletes úr akkor ért fel a kapaszkodón, mely alatt lent, egészen lent húzódott meg a parókia. Újsággal jött, mint mindenkor, kezét fogott a tanító úrral, levette fekete szalmakalapját, törölt egyet gyér tarkóján, aztán rámutatott az újságra:

— Meg vannak veszve, kérem, ezek a szószátyár szélbaliak! Már az uralkodóházat is kikezdi... Fúj!

A tanító úr zavartan mosolygott, mert ő maga is ellenzéki volt, de nyilatkozni persze nem mert a tiszteletes úr előtt

Tíz perc múlva ismét a templom mögött hevertünk Stefán Pistával. Bele-belekukkantottam a lelkébe s eltöprengtem sok különös dolgon. Stefán Pista a világosi bánatos verset mondogatta maga elé. Most már tudtuk, mért könnyeztek akkor régen a huszárok.

A templom előtt, a gyepes téren, az iskolaudvaron meg a kökénybokrok hűvösein zsongtak a gyerekek, mert aratási vizsga előtt álltunk. A nap szikrázva vert s messze-messze, a Bodroghöz füzésein 13 tul, délibáb kergetőzött a szemhatár szegélyén.

Később feltűnt a tanító úr is, amint szemébe-huzott keménykalapban, mellén összefont karral sétált el a templom előtt. Szótlanul haladt, nagy eltűnődésekkel. Bizonyára hazája sorsa aggasztotta. S

aközben, valahányszor ballábbal lépett, zsakettje hátsó tükröfeléről visszavert a nap.

Valamivel azután a templom hátában állapodott meg a tanító úr, anélkül, hogy észrevett vagy szóra méltatott volna bennünket. Nagy elmélyedéssel tekintett el a tájon. Csak akkor láttuk, hogy messzelátó van a kezében. Hirtelen a szeméhez emelte és sokáig-sokáig nézett rajta a Dargóhegy irányába.

Nem messze tőlünk, a Bácsik Miskáék palánk-jánál, akkor már ott tétlenkedett Vidróczki is, a későbbi nagy hirre vergődött mezítlábas. Nemrég szabadult fel Ujhelyben, mint cipészsegéd, különben nem dolgozott semmit. A határban csatangolt szünetlenül és ha találkozott valakivel, fantasztikusakat lódított.

Most is, mialatt könnyedén vetette hátát a palánknak s gunymosollyal nézte a tanító urat, nem állhatta meg, hogy oda ne szóljon:

— Én is néztem eccer messzelátón s átláttam a a hegyen, egész Kassáig...

A nevetlen hangra a tanító úr is föltrezzent s elkapta szemétől a messzelátót. S megpillantván az ádáz hazugot, ráncszólf:

— Fiuk, el innen!

A tanító úr után indultunk hát, az iskola felé. A tanító úrnak nyíltanvallott felfogása volt ugyanis, hogy Vidróczki pusztá jelenléte mételyező hatással van az ifjúság lelkiületére.

Vidróczki utánunk nézett, sok fölénnyel. Aztán a napnak fordította nyáriszeplős képét, miközben hal-kan röhögött.

LK.

(1902)

Úgy volt, hogy másnapra kollégiumba visz az anyám.

Menni kellett hát s itt kellett hagyni az országutmenti roskatag házat, az ut árka fölött a kajla akáccal; itt a pajtásokat, a skatulya-apró állomást, ahol napjában többször megálltak félpercre a személyvonatok s akkor fütttyentvén egyet, továbbzörögtek Újhely, Mezőlaborc avagy Kassa felé; itt kellett hagyni a Hernád-kutyánkat, amely még akkor, tel-előn kimúlt s ma sem hagy nyugodni a gondolat, hol feketnek a csontjai... És itt kellett hagyni egy kislányt is.

Akkor már beléptünk a szeptemberbe.

Vagy tíz nappal előbb a görögkatolikus kis templom fölött nagy csapatban kerengtek a gólyák és nehéz szívvel. Aztán nekivágtak nyílegyenesben a Bodroghöznek s azóta senki többé nem látta őket. A fecskék ép ekkor kerekedtek útnak s én zsidbadozó fejjel éreztem, hogy másnapra menni fogok.

A kollégiumba való indulást azonban nevezetes tanácskozás előzte meg. Mert derék szokás volt ez családunkban,

A Verhovinán táborozó kondák mellől leereszkedett két-három napra Vajda György is, hogy hozzá-szóljon a dolgokhoz. Fiatal nagybátyám, a másik sógor, Balogh János tudniillik, nem jöhetett el sajnos, mert abban az időben gyalogsági-kosztón szolgált a császárt Eperjes városában. Egyszer panaszkodni talált levélben az anyjának, mármint a nagyanyámnak, amire Szopkó Mihály, a harmadik sógor, rosszalóan kezdte csóválni a fejét:

— Nem értem, sehogy se értem... Eddig három nagymanővert csináltam végig, izzadtunk, mint a libák, ezt nem tagadhatom, de bizonyos, hogy szép élet vót!

És sajnálta, szívéből sajnálta, hogy I. Ferenc József nem reflektál többé tényleges hadiszolgálatára.

A családi tanácskozáson, mely a kollégiumba való indulásomat előzte meg, ott volt természetesen Szopkó sógor is, ám nyomban voltak aggodalmai a további iskoláztatás ellen:

— Azt mondom én nektek, sógor, hogy levegő az csak, amit az iskolákba tanítanak!

— Mér vóna levegő? — kérdezte ugyanegy pillanatban Vajda György meg az apám.

Szopkó Mihályon látszott, hogy komolyan beszél ezúttal:

— Azér, mer hallom, miket össze nem tanítanak! Odahaza azt mondta nekem multiba a pap fia, hogy a föld forog a nap körül. Hol tanulták ezt, Kálmánka, kérdem tőle. Azt mongya ő, hogy a kollégiumba. Mán csak tegyék bolonddá ezek a tanárok a nagyapjukat, de ne engemet!... Mer sógor, — fordult magyarázó hangon az apám meg Vajda György felé, — én csak azt látom, hogy a nap minden reggel felgyön Dereglyőtől és lemegy Szürnyeg megé, mink pedig állunk a földön feszt. Mer ha forognánk, akkor szédülnünk kéne... Hát azt mondom én nektek, sógor, jó lesz vigyázni egy kicsit, mert valami disznóságra készülnek megint a grófok.

Vajda György azonban más véleményen volt:

— Nem helyeslem, amiket beszélsz, Mihály sógor. Mer igaz, hogy a mi fiatalságunkba az erő számított csak, de ma buta parasztnak marad, aki nem tanul.

— Elég baj, — jegyezte meg kissé bátortalanul Szopkó Mihály, miután a Vajda sógor véleménye előtt minden alkalommal megretírált. S azontúl hallgatott.

Az apám is hallgatott, de egészen más okból. Hatvan forint kellett volna tandíjra, könyvekre, meg

egész esztendőre a konviktusba. Hát ezért volt a gond. Ám akkor előlépett szép fehér arcával az édesanyám:

— Én már összekértem köccsönbe a pénzt. Az egész falut bejártam tennap meg tennapelőtt. Ha napjában csak eccer eszek ezentúl, mégis kitaníttaom a fiamat! Legalább magához vesz vénségemre.

Hálás szemmel néztem föl az édesanyámra. Szopkó Mihály pedig élénken kiáltott fel:

— Dehát akkor minek povedálunk itt mink hárman? Gyerünk haza!

Mindazáltal éppen Szopkó Mihály volt az, aki nem indult. Vajda György még akkor délelőtt nyakábakerítette a tarisznját, hogy meg nem áll, csak a Vihorlát lábánál valahol. Két nap az ut odáig. Szopkó sógor azonban maradt még. Mert Szopkó sógor megneszelte valami módon, hogy lakodalom előtt állt a harmadik szomszédunk, akinek akkor ment férjhez a leánya. A gróf inasához. Úgy volt, hogy éppen e napnak déli tizenkét órájától másnap déli tizenkét órájáig fogja húzni a velejti banda, másnap tizenkettőkor azonban, mikor az újhelyi gyártelepen fűjni fogják az ebédidőt, leteszik a vonót. Ha mindjárt csárdás közepén is. Mert így volt már kialakudva.

Hát ebben a lakodalomban szeretett volna összebokázni keveset Szopkó Mihály.

...Déli egy óra körül valahol a Mária-major alatt járhatott már Vajda György, az apám távoli szekerezésbe indult ugyanakkor, Szopkó Mihály viszont átsétálván a lakodalmas-házba, eldobta a világ gondját, egy nyoszolyólányt ragadott meg a csípejénél s úgy cifrázott a lábaival. Visított a banda, brúgózott a nagybögő s lihegő forgatagban dobálgatták magukat a táncospárok.

Én pedig búcsúzni kezdtem a tájtól... Mégegyszer és utoljára bejártam a helyeket, ahol vergődő gyermekkorom napjainak emlékét készültem odahagyni ...

És mialatt a tompa verőfényben érezni lehetett, hogy néhány héten belül beszukidí szelekben fognak

bókolgatni fejükkel a jegenyefák, a görögkatolikus templomka körül kóvályogtam elnehezült szívvel. A kicsi templom táján különös gondolatok leptek el mindenkor, mert a templomkához tartozó sirkerteskében egy fiatal leány pihent, akit talán Ötven esztendővel előbb temettek el, miután vízbe ölte magát szégyenében... Senki rokona nem élt már ebben az időben az egykor annyit bánkódott kisasszonynak s megfoghatatlan maradt, hogy noha senki nem törődött már a sir jávai, a sírkövön mégis sárga rózsák fakadoztak késő-őszidőig... Bücsuztam, búcsuztam... Tekintetemet meghordoztam mégegyszer az északi láthatáron komorodó nagy hegyeken, melyek ormai túlértek a felhőkön is talán és hosszan elnéztem a szalánci várat, mely idelátszott egy kúpalakú hegyecskeről... Nem tudtam, látni fogom-e még valamikor?... Később a kettős nyárfasor mentén börtorkáltam tanácstalanul és zavarodott fejjel... A nyárfás kettős sora között széles ut nyúlt ki a Ronyvaig, melynek vizében annyit csattogtunk egész nyáron... Egyszer csak ott álltam a patak partján, mely a Dargó tövéből jön valahonnét s csaknem sirvafakadtam... Különös fények villogtak az ég alatt: megéreztem róluk, hogy ezek előreküldött üzenetei voltak már az ősznek, mely a lengyel lápok környékén táborozhatott ekkor s lehelletét visszafogták egyelőre az ország határhavasai... Álltam a patak szélén s mikor egy szélleggyintésre megmozdult a nyárfás, szelid zúgásáról eszembejutottak a hardicsi molyva nyárfái, melyek harsogva rengtek a szélben s amelyek alatt talán abban a pillanatban is ottállhatott anyai nagyapám s talán éppen imádkozott, összekulcsolt kézzel, hogy békességben érhetette meg ezt a napot is. Mert az őszelön élt még a fehérhajú öreg... Később a bárói kert alatt húztam el, melynek titokzatos sűrűjében és tisztásain túlvilági lelkek mutogatták magukat, ha a radványi hegyek mögé készült lebukni az utolsó negyedben levő csonkahold... Ott álltam árván és lehajtott fejjel az ispáni kert hátában. ahol csermely csoronkált... Azt hittem, föl kell kiál-

tanom a fájdalomtól. Hisz a csermelyen túl, a kert kerítése mögött ott állt az ispánék leánya is, akinek akkor kellett negyedik osztályba mennie. Szomorúan néztük egymást. Mert abban a pillanatban megérez-
tük mind a ketten, hogy Marcsa sohasem lesz a feleségem ...

Aléltan kérdezte a kislány:

— Hát mégis elmegy, Sanyika?

— Elmegyek, Marcsa — mondtam kétségbeesve — s nem tudom, visszakerülök-e még egyszer? De mindennap gondolni fogok magára...

A leány alig hallhatóan suttogta:

— Azt hiszem, én is...

Nem tudom, mint botorkáltam el a falu végéig, hol nagy elhagyatottságban állt a ház, melyben édesanyám húzódott meg a kistestvéreimmel, mialatt messzi országutakon hajtott lovat az apám. És míg roskaszló búmmal ténferegve igyekeztem a kísérteti hirű ház felé, harmadik szomszédunk előtt magamra-ocsudtam kissé. Mert a köröskörül ólálkodó alkonyatban viharosan táncolt mindenki a lakodalmasház udvarán. A trágyadomb melleit dobogtak a porfelhőben: sívított a klarinét, morgott a bőgő s a porból és kavargásból hirtelen kivált Szopkó Mihály, amint veritéktől-csillogó arccal bokázott, majd tenyerével odacsapott hirtelen a bakancsára s éle-
set kiáltott:

— Az anyja bánatát, sose vót ilyen kutyakedvem!

S belemerülvén újból a porba, csattogni kezdett a bakancsa sarkaival.

Szopkó Mihály feneketlen vigassága méginkább levert. Mert tudtam hallomásból, hogy odahaza, Vin-
kócon, nehezen tud csak elvackolni a kis családja, Szopkó Mihály mindazáltal szét akarta rúgni most az egész udvart. Ámbár igaz volt másfelől, hogy semmibe sem került neki a nagy vigsága. Potyára ment minden.

Nem tudom, mint vetődtem el hazáig.

Hanem akkor sűrű este volt már. Jóska öcsém meg a két húgocskám békésen szendergett az ágy-

ban, édesanyáin pedig, aki akkorára készen lett az útravalóval, rámnézett feledhetetlenül és sóhajtott egyet. Ma is hallom ezt a sóhajtasát:

— Tanujjal majd, fiacskám, mer igen szegények vagyunk...

— Tudom, kedves anyám, — s könnyek fojtogattak.

Azon az éjszakán alig hunytam le a szememet.

Aggasztottak a közeli napok, hogy mi lesz velem? Ottmaradok a nagy idegenségben, édesanyám továbbküszködik idehaza három kis testvérkémmel, meg a gonddal, az apám tovább fog fuvarozni, istenítéletig talán... Mert eljön egyszer a világ vége is, de ő akkor is szekerezni fog messzi országutakon, hajnalonkint és alkonyatokon s szekere kerekeinek csikorgására föl-fölneszelnek az utmenti tanyaházakban... Micsoda kietlenség, Istenem!

De más okból sem aludtam.

Szüleink takargatták ugyan előlem, de én sejtettem azért, hogy éjfelek körül rémek ijesztgetnek a faluvégi házban. Rendszerint hármat dobbantottak lábukkal a padláson, olyankor a falon összecsörrennek a tányérok s utána olyan szivbemarkoló suttozás hallatszott, mintha ezek a túlvilági lények szármalmas állapotukban lelkük nyugalmaért imádkoztak volna. Olykor elnyújtott sóhaj remegett végig a házon... Súlyos éjszakák voltak ezek s legtöbbnyire alig tudtam aludni a másvilági lelkektől. Ahelyett tehetetlenül várakoztam az ágyban, mikor lép be valamelyik lábujjhegyen a szobába s fogja meg hideg kezével a lábam fejét... Ezen az utolsó éjszakán azonban érthetetlen módon nem látogattak el hozzánk. Pedig olyankor mindig előmerészkedtek, ha nem volt otthon az apám.

Virradni kezdett aztán.

Jókor kellett indulnunk, mert a faluvégi háztól számítva, jó fél napi út volt a kollégiumi városka. Hamar készen álltam. Édesanyám hátára vette a ládát, én hátamra vettem a kis koffert. Úgy volt, hogy

a három gyerekkel a nagynéném marad vissza, aki Vinkócról jött át hozzánk erre az időre.

Hanem akkor elémállt szűk nadrágocskájában Jóska öcsém, aki első elemibe járó legényke volt azon az örökre elmerült őszön:

— Isten áldjon meg, Sanyi bátyám!

— Hallgass a szüléinkre — intettem elfogódott hangon —, mert most már a testvérek közül te leszel a legidősebb idehaza!

S megöleltük egymást.

Édesanyám meg a nagynéném szípagására azonban föl talált ébredni a két hugocskám is. Kócos hajjal, pihésen a dunnától. A nagyobbacska megcsókolt s nyomban vissza is bujt a melegbe. Kisebbik testvérkém azonban, a Juliska, aki akkor totyogott harmadik esztendejében, hozzám tipegett s azt mondta selypecskén:

— Szanyi baci, hozzá! netem cutjot!

Csak akkor nyugodott meg, mikor megígértem neki, hogy a cukrot minden bizsonnyal meg fogja kapni. Csak hazáig segítsen egyszer az Isten...

A ház elé a nagynéném kísért ki egymagában. Ott azonban nagyot sóhajtott, mialatt az édesanyám így fakadt ki neheztelve:

— Mihály, Mihály, sose fogsz te mán megjavulni!

Persze Szopkó Mihályról volt szó. Mert Szopkó Mihály egyre táncolt még a harmadik szomszéd udvarán, a lakodalmas tömegben. De táncoltak a többiek is mind: törpegazdák, zsellérek, grófi alkalmazottak s egyéb mihasznák. Lankadatlanul játszott a velejti banda. És mialatt hegyezett a primás s düvözött a nagybögő, férfiak és asszonyok szédült forgatagban rázták magukat s dobogtak a porban s portól és verítéktől maszatos volt a képük. S e porkazalból éppen akkor ütődött ki Szopkó Mihály a szélen, amint bakancsát csapkodta a tenyerével s éleset rikkantott aközben:

— Meg kell *itt* veszni kedvembe!

S újból belemerült a porba. Ám komisz csinta-

lanságon járhatott az esze, mert a kavargó porból — túl a bandának zengésén — itt is, ott is felsikoltott egy menyecske:

— Ne nyulkájjék mán, Szopkó! De szemtelen maga, Szopkó!

Édesanyám, házunk előtt állapodván meg egy pillanatra, rosszalón csóválta a fejét s attólfogva még nagyobb szótlanságba esett. Mert Szopkó Mihály, mihelyt kihúzhatta hazulról a lábát s némi italt öntvén magába, összebokázhatott, máris idegen nőszemélyekkel kezdett bizalmaskodni. Hát Szopkó sógornak ez a sajnálatraméltó magatartása verte le annyira a lábáról édesanyámat.

Ugyanakkor pedig új nótára visített fel a klarinét s lelkes csuhaj ok hallatszottak a táncoló portömegből. Azt a régít és szomorkását kezdték húzni:

*Én vagyok a petri gulyás,
Én őrzöm a petri gulyát..*

Messzebb jártunk már az újhelyi országúton, de sokáig hallottuk még magunk után a hegedűk mind-elmosódóbb zenéjét, meg a brugó bendőhangját. És itt-ott mintha feneketlen csuhaj rikoltott volna ki a tömegből. Alighanem Szopkó Mihály volt.

Mentünk-mentünk... Elhagytuk már a határkocsmát, mikor utánunk szólt a kocsmáros, aki ismerősünk volt:

— Hova-hova?

— Patakra, — szólt vissza az édesanyám, de meg sem fordult, ahelyett maga elé hajtotta a fejét. Nagy gondok zaklathatták szegényt.

Közeledett a székváros és mi szótlankodva baktattunk az országút porában. Édesanyám a ládával, én a kis kofferrel. Néha egy gőgös gazda hajtott el mellettünk zörögve s noha üres volt a kocsi, a világért föl nem vett volna. Néha úrihintó siklott el az úton s nagykutya ülhetett benne, mert kidüllesztette a hasát.

— Ki lehet e, kedves anyám?

— Biztoson valami szógabíró, — mondta szégyén, miközben sűrűn törülgette veritékező arcát,

Késő délelőtt átbetorkáltunk a székvárosra, senkitől meg nem szólítva, árván. Éreztük mind a ketten nagy elhagyatottságunkat a világban.

Ebédidő lehetett s távol, igen távol látszott már a tudományok városkája, ahol ott kellett hagynia az anyámnak: szemközt egymással a két nagytornyú templom, mellettük a kollégium s oldalt, a Bodrog meredélyén, a Rákóczi-vár három kormos bástyája... S balkézt a Bodrogköz ezer őszeleji színben, amelyeken át itt is, ott is pókháló kezdett aláereszkedni.

Egyszer megszólalt még az édesanyám. De olyan nehezen mondta a szót, mintha megsejtette volna, hogy rövidesen el fog menni innét s egyikünk sem fogja látni azontúl megtört szemeit:

— Ha pap leszel eccer, ugye, magadhoz veszel, fiam?

— Jaj, kedves anyám — és könnyek fojtogattak —, hát hogyan venném magamhoz!

S mentünk tovább az országúton és nem szólunk többé egymáshoz. Mindegyikünk a maga gondolataival volt elfoglalva. És csak elvétve sóhajtottunk egyet.

Mert nehéz volt a láda s messze még a város.

X.

(ONDAVAI SZÉLBEN)

Azon a részen, ahol akkor délelőtt álltunk ketten, talán napijáróföldre nyílegyenesben mendegél a tót folyó. A túlsó partról Szürnyeg alacsony templomtornya nézett vissza felénk.

Mert az Ondava partján álldogáltunk. Azazhogyan én ültem a lapos részen, csupán Vidróczki állt nyugán egyhelyben s messze kalandozott tekintete, a kassai hegyek irányába, mintha elvágott volna a vidékről. Májuseleji puha szél zsongott észak felől, amerre Pazdicsnak kellett lennie valahol, ez a tavasz-délelőtti szél megborzolgatta a bokrokat, amelyek színe olyan volt, akár a kis libák gyenge bundácskája s olykor-olykor belekapott a Vidróczki kóchájába is. Mert kalap nélkül volt persze és mezítláb, a bal-térdén ellenben nagy szakadás látszott. Ám a nevezetes mezítlábast mindez nem feszélyezte. Ahelyett valami fájdalmas menetű kis dalt dünnyögött ki az orrán... Én negyedgimnazista lehettem abban a májusi hónapban s pünkösdi vakációra kerestem föl anyai nagyanymat.

Egyszer aztán abbahagyta Vidróczki a dalocskát s tepsimarkával a combjára csapott:

— Öcsém, írhatnál a nevembe egy kérvényt az alispán úrhoz... öméltósága ismer mán látásbul, mer a multiba köszöntem neki, amikor végighajtatott a falun s még intett is nekem a kézzel, hogy: szervusz!... Hát ezer dandom.

Gondoltam mindjárt, hogy újabb nagyszabású terve lehetnek Vidróczkinak s némi szorongással néztem föl reá:

— Aztán minek volna az a kérvény, Miska bácsi?

— Annak — s újból a messzeségbe révedezett —, hogy meg akarnám változtatni a keresztnévemet. Mihály, az suszternév csak. Botond szeretnék lenni!

Abban a félig-gyerekkoromban is tudtam már, hogy nagy fantaszta a mezitlában cipész, ez a váratlan kívánsága azonban mégis meghökkentett. Ám mielőtt tovább érdeklődhettem volna nála, Vidróczki maga elé nevetgélt egypárszor, de úgy, hogy remegni kezdett a válla. S közben többször is elismételgette:

— Vidróczki Botond... Vidróczki Botond.., A teremfáját, de jó dolgom lesz akkor! Minden kaszárnának nadrágszárba száll a bátorsága, ha meglát egy kilométerről... Meg fogod csinálni nekem! A bélyegköccsét megfizetem, mihent valami pénzhez jutok.

Mert a kasznárokra különösen vásott a foga, de hogy minő okból, csak nem is sejtette senki... Vidróczki soha nem nyilatkozott s antipátiája annál érthetlenebb maradt, mert valahányszor a grófi kasznár elé talált kerülni, már ötven lépésről tisztelegve csapta össze a csupasz bokáit, a kalapját meg lekapta. Föltéve, hogy véletlenül kalap lett volna a fején.

Azalatt maga elé dűnnyögött másodszor is:

— Muszáj Botondnak lennem... Mer így nem élet az élet!

— Nem lehet azt megcsinálni, Miska bácsi! — szóltam bátortalanul.

Vidróczki reámkapta nyáriszeplős képét:

— Már mér ne lehetne?

Én magyarázni próbáltam neki akkori eszemmel, hogy kívánsága tökéletes képtelenség, miután keresztnévet nem lehet megváltoztatni...

— Hallgass! — kiáltott reám. — Mer ha te is ellenem vagy, behajintlak a vízbe, mint egy békát, akkor oszt brekeghetsz!... Mer akinek olyan marhaerő van a vállaiba, mint nekem, az nem lehet Mihály, csak Botond!

Elszontyolodva hallgattam, Vidróczki pedig be-

szelni kezdett, apró tűnődések között. Megtudtam ilyenképpen, hogy egyízben éppen kapa volt a kezében, mikor a Latorcából olyan hal találta felütni a fejét, mint egy tehén. Csak az óceánból tévedhetett el idáig. Vidróczki abban a pillanatban fejbe csapta a kapával, a nagy hal eszméletét veszítette, amire ő gyorsan embereket kiabált elő. Urasági béresek és ígások abban a pillanatban valami hús csáklját vágtak a cápa hátába, de húszan sem bírtak vele. Vidróczki ekkor egymaga kezdte húzni ki felé, mialatt úgy bögött a hal, mint egy megvadult bika, a farkával meg fenékgig felkavarta a Latorcát, hogy olyan volt a színe, mint a cibérének... Kivonszolta hát a tengeri-dögöt egymaga a meredekre, de igaz is, hogy akkorára minden tagjában meglazultak az inai... A halat aztán két szekeren vitték a kastélyba, ott négynapos vendégséget csaptak belőle a grófék, ám őt (Vidróczkit) meg sem kínálták... S fejét csóválva tette hozzá:

— Hát így tégy szívességet az uraknak!

Ugyanakkor elővette zsebéből apró tükrét s aligserkedő bajuszkáját kezdte pedergetni, teljes odaadással. A Botond névről nem esett szó többé. Mintha megfeledkezett volna róla véglegesen vagy mintha nem érdekelte volna többé a dolog.

Attólfogva jódarabig gyötrődött azzal a pihebajusszal. Mindenáron azon volt, hogy — megnyálazván a mutató- és hüvelykujja hegyét — szűrősrá sikerüljön kipedernie azt a bajuszvéget.

De nem ment... Sehogy sem ment...

Hallgatott keveset. Később aztán — úgy pedrés közben — a következő kijelentésre ragadtatta magát:

— Eccer, amikor Kisvárdán akatt dogom, elcsavartam az odavalósi polgármesterné fejét. Igen meg-tetszett nekem... Igaz, hogy én is neki!

Gyerekleányke voltam csak azon az álomszerű májusi délelőttön, de megéreztem azért, hogy Vidróczki ismét lóditott, abszolút felelőtlenséggel. Ez azonban nem feszélyezte különösebben. Ahelyett szem-

pillarezzelés nélkül folytatta, mialatt a bajusza hegyével viaskodott:

— Éppen nagyba ölelgettem a nagyságos asszonyt a filegóriába, mikor hátunkba lopódzott a polgármester s olyat húzott a hátamra egy karóval, hogy ma is suta az egyik lapockám... Mán akkor is kedvembe jártak a jányok meg a menyecskék... Az a bajom most is, testvér, hogy egy vasam sincs...

Hencegése egyértelmű volt a szemérmertlenséggel. Hisz köztudomású volt Vidróczkiról, hogy Vinkóc határán tul soha nem jutott el a harmadik faluig.

Északi szellőcske duruzsolt s gyűrögette a zsendülő bokrokat. Tompa fény villogott, az Ondava vize alig vetett fodrot s olyan sekély volt egyébként is, hogy le lehetett látni a fenekéig. Vinkóc falu maga messzebb terpedt egy elnyúló dombháton, katolikus és református templomtornya egymás mögé szorulva örködött a tájék fölött s igen távol hegyek lánc szegte be a szemhatárt. Kelettől nyugotig. De most bizonytalan szne volt még a hegyeknek.

Lejjebb, délnek, fahíd ívelt az Ondava fölött, a hídon túl a Nagyerdő setétedett. De csökevénye volt ez már csak a régi rengetegnek, mely — tul a Laboré, Latorca, Ung, Ondava és Tapoly áradásain — két vármegye földjére vert vadont s amelyben két századdal előbb csaknem háromszáz konda táborozott. Merész fickók lehettek a kondások, mert anyai dédapám tudta még a hagyományok nyomán, hogy ingerült óráikban balaskákat dobáltak egymásnak.

Elmerengtem a néhai dolgokon s amint szóhoz jutottam egyszer, fátyolos lett a hangom:

— Miska bácsi, tud-e valamit a Nagyerdőről?

— Hogy tudok-e? — s fölkacagott maga elé.

— Többet, öcsém, mint amennyit kéne!... Azt pedig utoljára mondom neked, hogy ne szólícsál Miska bácsinak, hanem Botondnak! Mer ha te is ellenem vagy, odakenlek valami fához...

— Igenis, Botond bácsi, — vakkantottam rá illetudón.

Vidróczki akkor már messze, nagyon messze jár-

hatott az eszével. Később krákogott egyet s belefogott:

— Kutya-tél vót eccer, nem is emlékszek mán jól, hány éve lehet... A Binyó-kocsmá irányából tartottam hazafele s valahogy átvertem magam az Ondava-hidon, mer a vihar csaknem lefújt a jégre... Ködmönbe vótam, a lábamon lakkcipő, amivel a gróf-urfi prezentéit meg, a hó pedig a szemembe vagdosott... Hogy, hogy nem, le tanáltam térni az országútról s csak neki a Nagyerdőnek. De akkor még nem tudtam azt...

Bal felső mellényzsebéből némi dohányport kapart ki s cigarettát sodort belőle, újságpapírba. A görögkatolikus gyufát végighúzta a nadrágszárán, ráíüstölt, az első nyeletet leszívta mélyen s némileg enyhültebb kedéllyel folytatta:

— A nagy fehérségtől szinte megvakultam s mán csak egyik fátul a másikig láttam a világot. Akkor, ahogy oldalt néztem vóna, csak látom, hogy egy sovány kutya követ. Nem gondolkoztam sokat, hanem felkaptam egy darab jeget s jól ódalbanyomtam a dögöt. Ez vót a vesztém. Mer abba a pillanatba úgy kezdett üvölteni a kutya, hogy mingyárt tudtam: csikasszal akadtam össze. Nem tagadom, összevacogtam, mivel sejtettem, hogy nyomomba az egész falka. Úgy számítottam akkor, hogy karácsonyra nem eszek több bobálykát. De azért bátorítottam magamat: »szedd össze az erődet, Vidróczki!«

Itt belevakart a hajába és sóhajtott egyet:

— Úgy is vót... Mer még lélegzethez se kaphattam (fától-fáig lökdösött a vihar!), amikor csak előcsattogott az orkánból vagy hatvan csikasz s egyenest nekem. Nem tagadom, kiátani akartam egy Jézus-Máriát, de akkor mán a fenekembe ragadt vagy tiz ordas...

S megállt keveset az előadásban Vidróczki. Nem a hatás kedvéért, hanem, mivel ama szörnyű pillanat emlékei még ma is búrá hangolták, Nem is csoda, Istenem-Uram, aki Teremtője vagy ennek a világnak!

Mert akkorára kínos gőzben volt már Vidróczki. Nem számítva azt a fontos mellékkörülményt, hogy az izgatottságban báránybőrsapkáját is lefújta a szél, lihegett szegény, mint egy kutya. A tiz toportyán a nadrágja üleprészénél cibálgatta, mialatt a többi ötven csüngő nyelvvel figyelte oldalról, mi lesz hát? Vidróczki először gyufát próbált sercenteni, mert halotta egyszer, hogy a felcsapódó fénytől üvöltözve szokott menekülni minden duvad, ezúttal azonban bagót nem ért az eszeveszett kísérletezés. Különben is minden fölsercent lángot nyomban eloltott a szél. Ebben a tébolyító negyedmásodpercben Vidróczki csak rúgott egyet hátrafelé s dőglötten nyekkent el az első farkas, akit éppen vakszemen talált eltalálni a patkós bakancsával. (Az előbb ugyan lakkcipőt emlegetett még, ám az ilyen csekélységek nem számítottak Vidróczkinál). Mert — állítólag! — komisz katonabakancs volt a lábán. S ez volt a szerencséje! A kiehezett többi ötvenkilenc ordas ugyanis rávetette magát a megdöglött hatvanadikra s kéthárom villanás alatt szétfalta. Tudta már Vidróczki, mi a teendő! Mindig rúgott egyet hátrafelé, mindig egy farkasnak lett kampec... Miután valami tizenöttel végzett volna ilyenformán, a megmaradó negyvenöt úgy agyonette magát, akár a duda s az alfelükre telepedvén le a hóban, nyalogatni kezdték véres szájszélüket, Vidróczkit pedig hagyták. így bukdácsolts volna, fától-fáig vagdosva, másfélórát még, amikor a csattogó hóban kibukkantak előtte Abara szélső házai. Lehetséges azonban, hogy éppen Nézipstnek ment neki orral. Hanem ott kiáltozni kezdett, ahogy csak fért a torkán: »emberek, keresztények, segítség!« A szélső házakból vasvillával rontottak ki az emberek s a hófúvásból magukkal húzták befele Vidróczkit, akiről ömlött a veritek...

S nagyot sóhajtott e pontnál a dologkerülő cipész:

— Hát így vót... Nem tagadom, berezeltem egy kicsit akkor...

S másodszor is előkotorván a mellényzsebéből kerek tükrét, a nyáriszeplős ábrázaján próbált elan-

dalodni s a bajuszkája végét csipegette. Ugyanakkor feldúdolt, félig az orrán:

*Háromféle szőri van a lovamnak,
El kell menni maholnap katonának...*

Nem törődött velem többé... Egyáltalán az sem érdekelte, a világon vagyok-e még? A katonadalt fújta egyvégben, amely fura búbánattal hatott, mialatt a zsongó szeliőcskében a napot loptuk ketten.

Eszembejutott ugyan, hogy ezt a farkasokkal való találkozást egyéb változatban is hallottam már tőle. Eszerint, amikor szorulni kezdett volna a kapca, nem nyújtotta az időt, hanem a kézhezeseő legközelebbi farkast megkapván a hátsó lábánál s az üvöltő orkánban megforgatván maga fölött, úgy verte szét vele a többi huszonkilencet. Mert akkor még harmincra rúgott mindössze a csattogó-fogu dúvadak száma. De minek zaklattam volna föl ilyen gyerekes mellékszempontokkal? Esetleg méregre fakadt volna s megbuktatott volna az Ondavában, hogy máskor ne szájaljak vele.

Ibolyakéségü délelőtt volt ez. Északnyugat felől idáigfehérlt a szalánci vár, a partmenti fűbokrok szakadatlanul bólongattak a gyenge szélben s az Ondava alig fodrozott. Szerettem volna az égi mélységnek tárni ki a két karomat s felkiáltani az ujjongástól. De akkor megakasztott Vidróczki..

Az apró kezitükröt visszacsúsztatta a zsebébe s a legkinosabb erőlködéssel sikerült elérnie annyit, hogy hegyesen bökött a bajuszkája vége. Tapsolt kettőt s fesztelenül szólt felém:

— Ha eccer egy kis borraivalót tanálok kapni a gróf-urfítól, azonnal veszek újlaki bajuszpedrőt... Hallottam, hogy attul nyúlik csak a bajusz! Akár a fülire csavarhatja az ember...

S édes andalgásba merült attólfogva.

Igézetes májusi délelőtt volt ez, kevéssel pünkösdszlött, amikor fakadni kezdenek már a rózsák. Láttuk messziről a Vihorlát-Gutint, mely száz mérföld mély-

ségig néz el, az Ondava gátján tul urasági-gulya kolompolt s a Medvec kiöntései fölött két golya körözött hosszan.

Vidróczki előbb az orrát piszkálgatta, sokkal-utána pedig közömbös hangon szólt oda nekem:

— Azt hiszem, a kasznár jányának baja lehet...

— Kinek? — ocsúdtam föl. — A Mici kisasszonynak?

Vidróczki bólított, halálos-komolyán:

— Úgy van, a Mici kisasszonynak...

Maga elé nézett, savanyún somolyogva, majd a következőkben adta meg a legszükségesebb felvilágosítást:

— A multiba megfordultam a hardicsi molyván. Épp a kasznári kert kerítése mellett húztam el, fütökössel a kezembe, a kertbe épp ott állt a Micike kisasszony s nem csudálom, ha bolondulnak érte a fiatal gavallérok. Micike kisasszony szebb vót a tejfelnél és ahogy meglátott, összecsapta a drága kezzeit: »Vidróczki, Vidróczki, maga olyan érdekes alak!« Ezt monta, mer megnyertem a teccésit...

— De Miska bácsi! — kiáltottam fel ámuldozva.

Vidróczkit mindez nem zavarta. Meggyőződéssel beszélt:

— Montam mán, hogy szóliccsál Botondnak, mer ha nem, igen rosszul tanálsz jární velem!... Egy szóval a kisasszony összecsapta azt a két kedves markocskáját s kacagott. De hogy! Ha komiszabb fattyú vónék, megszöktethetném, akkor oszt mehetne Köpecre a kasznár!

Megállt bennem a szó ekkora szemérmertlenségre. Vidróczki viszont (mivel ebédidő körül járhatott) így szólt olyan hangon, mint akit nem érdekel a világon sem parasztnenyecske, sem urihajadon:

— Gyerünk tán!... Azt hiszem, megint paszulyát főzött az anyám... Megeszem, ha nyomja is a gyomromat, de legalább szabadlegény vagyok, esnék bele a nyavalya!

Átkapaszkodtunk az Ondava gátján s rátértünk a mezei-utra. Hosszú ideig szótlankodva bandukoltunk

egymás oldalán, egyszer aztán megszólalt a növekvő híru meztlábás:

— Valamit tenni kéne mán, testvér... Azt hiszem, legközelebb összeakasztok a csendörökkel. Vagy ők döfnek szuronyt a mejjembe vagy én képelem meg őket... Mer így nem mehet tovább!

Tudtam, hogy henceg csak a nyavalyás. Mert ha csendört pillantott meg, messziről elkerülte... Hoszszúkat lépett Vidróczki a póznalábaival, hogy lihegve loholtam az oldalán. Száraz idő volt s ez oknál fogva talpai alól magasra huppant a por...

Akkor már erősödött a szél. És mivel kalap nélkül volt az ebadta, a szélben lobogott a haja.

XI.

(NAPFÉNY A SZOBÁBAN)

Tavasztó volt, nem álltunk messze a vizsgáktól s napok óta egy fillért sem találtunk a zsebeinkben. Volt pedig ez abban az időben még, mikor a kollégium hetedik osztályába jártunk.

Az abszolút pénztelenségnek csaknem csődszerű hatása volt kettőnkre: Hörsik Józsi kamaratársamra és reám. Mert majd a szívünk szakadt meg, annyira elhatalmasodott fölöttünk a szerelmi érzés. Pénzünk tehát nem volt, de mivel a kislánynak illett éjjelizenét is adni, Gutmán úrnál, a mozgó zálogházasnál becsaptam a vadonatúj s kifizetetlen szmokingomat, az összegért aztán félóraig húzta Jónás Jancsi zenekara a hajnalelőtti nótákat egy kis ablak alatt. A szmoking még ma, tizenhét esztendő után is ott lenne Gutmán úrnál, ha el nem adta volna azóta.

Hogy azonban a szmokingot éjjelizenére kótyavetyéltem el, nem maradt egyebem, csak a rajtamvaló öltöny s a titkos szorongás, hogy a legközelebbi éjjelizenét már mástól fogja megkapni a kislány. Kamaratársamnak, Hörsik Józsinak nem lehetnek ilyen aggodalmai, mivel az a másik leány, aki miatt viszont ő esett gyakori szivgyengeségbe, nem helyben lakott, hanem túl a Felső-Tiszán.

Alig ebéd után volt, kint napfény bujkált, mert fönt-fönt napok óta meg nem állt a felhők vonulása s fizikából negyvenhárom oldal volt föladván másnapra. Ráadásul ki nem állhatott a fizika professzora: tudniillik verseket irtam azon a tavaszon, ami tetemes részét vonta el a fizikamagolásra szánt időmnek. Kamaratársam, Hörsik Józsi, miután cigarettát sodort hetesdohányból, rágyújtott, néhány slukkert

eresztett az orrlyukain s akkor odaszólt egy szőke fiúcskának:

— No Laci, vegyük csak át azt a holnapi penzumot!

Hörcsik Józsi fölöttem járt egy osztállyal s úgy volt, hogy ősszel Pestre megyén föl az: egyetemre. Tanár akart lenni. Mert hitte, hogy ilyenmódon imponálhat majd leghamarabb annak a kislánynak, akinek öccsét tanította. Ő volt a Laci.

Elsőosztályos konya-diák lett volna még Lacika, de nem számított a mendikánsok közé. Mert a mendikáns nehéz sorból töri fel magát, a két apró öklével verve magának helyet ebben a keserves világban, Lacika szülei pedig birtokosemberek voltak s ezért úrfinak szólitották. Lenhaju, ugrándozó fiúcska, akit egyetlen kemény szóval nem illetett még Hörcsik Józsi. Pedig akadt több tanítványa is, azokat azonban pipaszárral vezette be a tudományok különféle ágaiba.

Laci kivétel maradt. Hörcsik Józsi annyi figyelemmel szólt hozzá mindig, mintha az oldalán ott állt volna nénje is, a Tini kisasszony.

A gyerek időközben az asztalra teregette ki a könyveit s fölnézett Hörcsikre:

— Nevelő úr, kérem szépen, latinból a »Vulpes et ciconia« van föladva ismétlésre...

— Hadd hallom, — mondta Hörcsik Józsi, miatt két mély slukkert bocsátott ki egymásután,

A fiú csengő hangon kezdett olvasni: »Vulpes ciconiam ad coenam invitavit...« És miközben félszemmel Hörcsiket néztem az ágyból, megfigyeltem, hogy ezúttal kissé szórakozottan hallgat oda a gyerek feleleteire. És ez természetes is volt. Hörcsik Józsi megsúgta nekem idejében, hogy a mai napon meg fogja látogatni Lacit a mamája s minden föltevés amellet szolt, hogy vele fog jönni Tiniké is. Valami rokonukhoz kellett volna megszállniok a Rákóczi-uccában s minden pillanatban betoppanhattak. Azt ugyanis hírül hozták már Hörcsik

Józsának a mendikánsok, hogy a kocsí egy órával előbb zörgött el a kollégium előtt.

Én az ágyon heverésztem, minden pillanatban készen rá, hogy mihelyt közeledő cipőkoppanást, avagy kis szoknyának suhogását hallok meg kívülről, talpraugrom. Abban az időben annyira szerelmesek voltunk, hogy szinte belebetegedtünk a reménytelenségbe. Mert reménytelenül állt legalább is az én ügyem, bármint forgattam a dolgot. A kislány, aki iránt sorvasztó vonzalmat éreztem, tizenhatodik évében járt azon a tavaszon. Én alig multam tizenhét. Ez volt az oka, hogy hajnalonkint nem tudtam aludni, hanem súlyos töprengések közt forogtam az ágyban. De nem aludt Höresik Józsi sem. Néha átszóltam hozzá egy-egy ily kietlen virradaton:

— Mit csinálsz, Józsi?

— Tinikére gondolok, barátom...

Most pedig úgy volt, hogyha van Isten az égen, (már pedig van!), minden pillanatban belibbenhett Tiniké kisasszony, akit csak Höresik Józsi rajongó leírása után ismertem addig a napig.

Mivel semmi kedvem nem volt a fizikából föl adott negyvenhárom oldalhoz, tétlenkedtem magamnak s közben-közben odafigyeltem Höresik oktatómód-szerére, aki egyre zavartabban viselkedett. Egyszer kétszer előfordult, hogy Lacika csodálkozva nézett rá:

— Jól mondtam, nevelő úr, kérem szépen?

Höresik Józsi olyanformán felelt ilyenkor, mintha távoli és mély álomból próbált volna felriadni. Aztán annyit szólt közömbösen:

— A legnagyobb mértékben meg vagyok veled elégedve, Lacikám...

Akkor egyszerre belépett Talpas koma a szomszéd kamarából s elnyúlt képpel vetette föl a problémát:

— Nem lenne öt vasatok, fiuk? Becsületszavamra, megadom ünnep után...

Hirtelen csönd állt be. Höresik abbahagyta a korrepetálást, én feküdtem az ágyban. Talpas koma, aki járás közben teljes talppal lépett, mint a mackó s

osztálytársa volt Hörcsiknek, magyarázatképpen annyit mondott, miközben növekvő zavar játszott az arcán:

— Tudniillik jót tenne egy kis császárhús, Kávésakhoz pedig restellek bemenni csak úgy pofára. Némi hátralékom van ugyanis e tiszteletreméltó hentesmesternél...

Hörcsik Józsi kissé kényszeredve nyúlt a pénztárcája után s számolgatni kezdett a rézkrajcárok között. Talpas koma szerény zavarral lesett aközben az öt vasra.

De megkapta az Öt pénzt. S abban a pillanatban már indult is kifelé. Lábujjhegyen és nesztelesenül.

Felültem az ágyban s fejcsóválva szóltam oda Hörcsiknek:

— Sose látod azt a pénzt, Józsi...

— Mit tehettem? — mentegetődzött Hörcsik. —

Csak nem halhat éhen!

S tovább-nyaggatta a kisfiút.

Talpas koma tragikuma ismert volt az egész városban. Félévkor, amidőn is a másodikfélévi táppénzt kellett volna lefizetnie a konviktusban, olyan kedve talált kerekedni a komának, hogy egyetlen éjszakán mind a harminc pengőnek nyakára hágott a Kürtben. Attólfogva a mozgókosztosi intézményt honosította meg. Ha hazulról pakkja jött valamelyik diáknak, a koma hívatlanul is ott termett s a pakkból beevett vagy három napra. Más alkalommal, ha már nagyon égett a gyomra, kileste, ki maradt el a konviktusi ebédről, leült az üres székre s végigette a hiányzó fika ebédjét. Ha egyik eset sem adódott elő, kiállt az iskolakert kapujába, szembe a kollégiummal s mialatt mások ebédeltek, Talpas koma egy-két szívhezszóló dalt füttyölt el diszkrétén.

Az ágyon ültem még, amikor úgy tetszett váratlanul, mintha kis cipők koppannának fel a tornácon s minden koppanásra meg-megsuhant egy rövid szoknyácska. És amire föl tudtam volna nézni, niár megnyílt keveset az ajtó s egy félig gyerekleány kukkantott be a szobába:

— Szabad?

Hörzsik Józsi abban a szempillantásban olyat patant, mint egy rugó:

— Ő, Tini kisasszony, hát lehet ilyet kérdezni? Parancsoljon beljebb, kezét csókolom!

S már tessékelt is befelé.

— Talán meg is zavartam magukat, — védekezett kissé ügyetlenül a kislány. — De nem tudtam megállni, Józsi, hogy meg ne lepjem magukat... Bizony, Józsi, és formaliter megszöktem a mamától, de olyan régen nem láttam már a Lacit!... Meg aztán, hogy őszinte legyek, kíváncsi voltam, milyen lehet egy diákkamara?... Majd lesz nemulass, ha rájön a mama!

Egyvégben hadarta le mindezt, zavart pironkodással s csak akkor jutott hozzá, hogy megcsókolja az öccsét. Kétfelől is. Hörcsik Józsi ábrázolja szétnyúlt a repeső boldogságban s szék után ugrott, hogy hellyel kínálja meg a drága vendéget:

— Parancsoljon, Tini kisasszony!

Ámde a leány nem foglalhatott helyet a székben, mert a szék nádfonata lyukas volt még tavaly óta. Hörcsik erre a másik széket kapta föl hebegve, de a másik szék még lyukasabb volt s azonfelül hiányzott a negyedik lába. Több szék nem is akadt a kamarában.

Hörcsik Jóska tehetetlenül állt a leány előtt s látszott rajta, hogy vagy elsüllyed irtóztató szégyenében, vagy megbolondul két másodpercen belül. De szerencsére föltalálta magát a leány:

— Köszönöm Józsi, ne fáradjon! Majd leülök ide a ládára...

S aközben alig tudta visszafogni ki-kitörő kunogását.

Csak akkor kerültem sorra én. Egyet rántottam a kabáton, eléje álltam összecsapantott sarokkal s bemutatkoztam szabályszerűen.

Egy akaratos hajfűrt csúszott a homlokába. Előbb azt simította el s akkor kezét adott:

— Igazán érdekes egy ilyen diákkamara,.. Aztán

ki seper maguknak'?

— A bejáróné, Tiniké, — mondtam jóleső érzéssel. — Az asztal letisztítása azonban már az ádáz mendurok kötelessége ...

Fölkacagott:

— Ádáz mendur ... Nagyon jól hangzik,, Igazán érdekes...

Ott ült a ládán, kis cipőit átvetve egymáson s egyszerre elhallgatott. Mintha megzavarodott volna..., Istenem, tizenőtiéves ha lehetett azon a tavaszutón!

Megint a visszacsúszott hajtincset simította el a homlokából. Akkor Hörcsik Józsi nézett, aki már régebből volt ismerőse. Mintha nála keresett volna védelmet nagy tanácsalanságában:

— Mondjon már valamit, Józsi!

Hörzsik Józsi, aki egyhelyben álldogált az asztal sarkánál s a szemét pillanatra le nem vette volna a leányról, szélesen mosolygott. Szinte attól lehetett tartani, hogy váratlanul felordít az örjítő boldogságtól. De azért türtőztette magát s rövid töprengés után annyit mondott kerek ábrázattal:

— A helyzet valójában úgy áll, hogy igazság szerint nem is tudok kifejezést adni annak az érzésnek, amelyet megtisztelő látogatása révén idézett elő bennünk...

— Hagyja már abba, Józsi! — nevetett föl a leány. — Mert ha így folytatja, nem fogom tudni megérteni!

S Tini kisasszony egyszerre felülkerekedett, amikor látta, milyen feszesen állunk előtte mind a ketten. És ahogy mosolyogni kezdett megint, de alig észrevétlenül, derengés áradt el a szobában. Napfény, napfény volt már minden körülöttünk...

Lacika a könyveit kezdte lepakkolni az asztalról. Mert megérezte, hogy a mai napon aligha korrepetál többet a nevelő úr. A kislány észrevehetett valamit aközben, mert felállt, lábujjhegyen odalépett az asztalhoz s összecsapta a kezét:

— Jé, mennyi név!

S összehúzva a szemét, betűzgetni kezdett: »Ilus... Böske... Pirike édes,,«

— Nagyon szerelmes lehetett valaki abba a Pirikébe, — nézett föl lángragyulva. — Igaz-e, Józsi?

Józsi hebegett valamit, mert Tiniké akaratlanul az asztal sarka felé siklott a tekintetével, a sarokban pedig — egy nyállal átdöfött sziv legközepén — éppen az ő neve volt kifaragva.

De addig teméntelen név hemzsegett még össze-vissza s keresztül-kasul egymás alatt és egymáson. Legalább öt nemzedék próbálta ki itten a bicskáját, amikor csordultig lettek a szívek egy-egy tavaszutón... Hol vannak már azok a régi fiuk s hol az egykori kisleányok ?!

Talán erre gondolt Tiniké is, mert mind szótlanabbra vált, amint tovább-tovább betűzgetett. Egyszer csak odaért a sarokra s a lángoló sziv közepén ezt olvasta: »Tinikém...«

Abban a pillanatban vért fogott az arca, egészen a hajáig s a karja leesett. Aztán fölemelte a szemét, ránézett Hörcsikre, aki úgy állt előtte, mint a szélütött. Alig tudta kimondani:

— Józsi, kísérjen el... a mamához...

Hörcsik gyámoltalanul kezdett kapkodni a kalapja után, a kislány pedig odafordult az öccséhez:

— Úgy készülj, Lacikám, hogy озsonnaidőre rendben légy a holnapi leckével. Mert érted jön a mama.

Azalatt elékerült a kalap s Hörcsik Józsi előreengedte a leányt:

— Parancsoljon, Tiniké kisasszony!

A kapuig kísértem őket. Ott búcsúztam:

— Kezét csókolom, Tiniké!

Tini kisasszony fölényesen biccentett s végleges leereszkedése jeléül a keze két ujját nyújtotta. Majdnem kezet csókoltam neki.

Aztán elindultak ketten a Fő-uccán.

Délután volt már, árnyékok feküdtek a gesztenyefák oldalán. Egy-egy fika tűnt fel itt is, ott is és már messziről kalapot emelt Hörcsik Józsi elé, aki szórakozottan emelte mutatóujját a szalmakalapja ka-

rimájához, mialatt a kislány habosszélű napernyője alatt lépkedett mellette. Olykor összehajoltak s egy-két szót válthattak. Éreztem, hogy elkövetkezett Hörcsik Józsi boldogságának teljessége és míg néztem néztem utánuk, remegve lestem a pillanatot, amelyben Hörcsik Józsi egyet ordít szívének kínzó boldogsága miatt.

Aztán eltűntek egy fordulónál.

Visszamentem a szobába, amelyből akkor már kiszökött a napfény, végigdültem az ágyon s halálos szomorúság ütött szívéen. Mert sejteni kezdtem, hogy egy-két esztendő múlva az a kislány, aki miatt gyakran nem tudtam aludni hajnalonkint, asszony lesz már. De nem az én feleségem.

Feküdtem-feküdtem, Lacika pedig az asztalnál böngészgetett, a könyvei között.

Vagy félóra múlva hazajött Hörcsik Józsi. Kallapját az ágyra csapta, nem szólt egy szót sem. csak leült, rákönyökölt az asztalra, markába fektette a fejét s nótába fogott arról a kislányról, aki csónakban ül a Balatonon s akiért nem érdemes sírni:

*Szerelem az evezője,
Házasság a kikötője...*

Kiengedte mély mellhangját, hogy dörgött az egész ház. Fújta-fújta szilaj boldogsággal, megfedkezve mindenről és mindenkiről. Testi-lelki barátom lett volna egyébként azon a tavaszutón, de — akkor délután — nem akarta észrevenni, hogy a világon vagyk én is...

XII.

(A DETEKTÍV)

Valamikor sokat kószáltunk kettesben.

Melák legény volt, olyan bakancsban, mint két ladik s néha mégis arról panaszkodott nekem, hogy a lábbeli szorítja a bütykét. Vasbotjával ha felbukkant valamelyik mellékucca végében, a kölykök kiabálni kezdtek mögötte:

— Hekus! Hekus!

Mert detektív volt. Az egyetlen a városkában.

Ezt a titkosrendőri-mivoltot idővel ő maga is csak fikciónak kezdte tekinteni, mivel mindenki ismerte. Sőt senkit úgy nem ismertek, mint őt. De ezen nem is lehetett csodálkozni.

Mert detektív-módra öltözködött s már kétszáz lépésről feltűnt mindenkinek, De el kell ismerni, hogy adott is a külsejére.

A súlyos vasbothoz vastag gumitalpú bakancs járult, hogy nesztelen legyen a járása. Kockás sapkát viselt, lengőszabású nadrágot s széles arccsontjain szinte repedt a bőr, úgy feszült. Ha aztán szájába dugta a kurta fapipát is, első tekintetre tudta mindenki, hogy csak ő lehet a detektív, senki más.

Ezért volt, hogy idővel csak a mellékuccákban mert feltűnni, de mivel a gyerekek ott is »hekus«-t kiabáltak utána, később már csak estefelé volt szokása kijönni a házból. Miután azonban így sem volt sok szerencséje, fokonkint mélabús lett. Ami érthető is volt. Valahányszor ugyanis nyomozással bízták meg, kivétel nélkül holtpontra jutott minden törekvése.

Attól kezdve sokszor lett szomorú.

Különben szomorú volt azelőtt is, amikor még nem sikerült titkos-nyomozónak lennie.

Sokat, igen sokat kószáltunk a határban. Igazság szerint rokonságban is voltunk, amint nem egyszer emlegette, ha eltávolodván a mától, sok mindenről eltárgyaltunk az erdők alatt vagy a patak fűzbokrai közt tétlenkedve.

Nagyobb diák voltam abban az időben, Mihály lehetett, úgy huszonnyolc. Mert Mihálynak hívták s már nevében is volt valami, ami szinte predesztinálta, hogy peches ember maradjon egész életére.

Akkoriban sokszor összebotlottunk ketten. Mihály kocsifényező lett volna alapjában, de régen felhagyott a kocsik fényezésével...

— Nem pálya ez, testvér, — sóhajtott fel olyankor.

A detektívség: az lett volna a pálya! Ámde egyelőre, bármennyire fűtötte is az ambíció, semmi kilátása sem lehetett, hogy detektív lehessen. Többek között azért is, mert a rendőrségen akkor még nem volt megszervezve ez az állás.

Mihályt azonban mindez nem csüggesztette. Olyankor felémfordult szomorúan, mintha önmagába akart volna bizalmat önteni:

— Muszáj, hogy az legyek! Érzem magamba, hogy csak ehhez a pályához van bennem tehetség!

És készült rá. Ami kis pénzhez jutott itt-ott, detektívfüzeteket vásárolt össze rajta. Ismerte Nick Cartert, Zigomárt és Nobodyt s mialatt a patak partján hasmántfekve falta őket a napon, egy-egy fejezet végén felkiáltott:

— Az anyját! Akárcsak én csináltam volna!

Mivel tudtam, hogy helyzete egyelőre semmi számítással nem kecsegtet, részvétellel néztem reá:

— Aztán mért szeretne annyira detektív lenni, Mihály bácsi?

A kérdésre csodálkozva tekintett rám, aztán mosolyogni kezdett fanyar szájjal, mialatt bőre szinte szétcsatlant a pofacsontjain:

— Hogy miért, testvér? Megmondhatom. Az era-

ber észrevétlenül lapul meg a házak mentibe a gumitalpú cipőbe, csak a vasbotja ütődik a járdához s aki látja, utánaszól magában: — itt megy a detektív, az a veszett... Hej-haj!

— De Mihály bácsi — szóltam közbe —, az nem jó, ha mindenki felismeri!

Felütötte a fejét, nem értette hirtelen:

— Lehet, de szép dolog. Aztán mért ne volna az jó?

— Mert nem nyomozhat annyi sikerrel. A zseb-metszők már messziről megismerik s elszöknek előle.

Ritkás, színtelen bajusza volt Mihálynak. Ezt a bajuszt sodorgatta hosszú ideig s eltűnődve nézett maga elé. Utoljára annyit mondott:

— Hallod-e, testvér, mondtál valamit. De azért ez nem számít sokat. Detektívnek születni kell, ez a fő. Én az orrom után megyek s állásommal felelnék, hogy három héten belül összefogdosnék minden csiszliket...

A fejével bólogatott, úgy helyeselt magának:

— A gallérjánál húzom be valamennyit a dutyiba.

Abban az időben én már leányokat kezdtem kísérgetni s ezért ritkábbak lettek a találkozóink is. A sarkon, ha egy ismerős kisasszony közeledett, kedves fejtartással az ucca túlsó felén, szívdobogva álltam meg vagy eléje siettem s velementem aztán hazáig. Vasárnap délután tízszer is megálltam valamelyik akác-soros uccácskában s mialatt a harmadik házból zongoraszó ütődött ki álmatagon, keserű szívvel gondoltam rá, hogy a kisasszony, aki oldalthajtott fejjel ült most a zongoránál, egy év múlva talán a felesége lesz valakinek, én pedig egyedül maradok. Olyankor bánatos lettem, mert augusztus volt már s tudtam, hogy rövidesen menni kell a kollégiumi városkába, nyolcadikosnak. A kislány pedig elfelejt egy hónap múlva. Álltam hát az akácos uccácskában és míg a gomolyfelhőket néztem, melyek a sikság pereme alól tolultak föl, elszorult a szívem. Egy darabig elálldogáltam még ottan, aztán összezavarodva indultam meg a városka alá, a patakpartnak, hogy

elbeszélgessek keveset Mihállyal s könnyítsék valamit nyomott hangulatomon.

Mert ilyen napos délutánokon mindig a patak szélén heverészett Mihály. A ponyvafüzetek tartalmán tűnődött el mélyen, avagy ötleteket kombinált össze, amelyek alapján hűvösre lehetne tenni az őszi szesz dologkerülő fickókat.

— Mit csinál, Mihály bácsi? — kiáltottam feléje már messziről.

— Gondolkozók, testvér.

— Min gondolkozik?

Egyszerre komolyra változott a hangja:

— Azon, hogy milyen tetves-állapotok vannak itten. Ha egyszer az én kezembe jutna a felelősség, minden éhenkórászt a nadrágszíjamon terelnék be a fogdába.

Fogát piszkálgatta egy szalmaszállal s dűnnyögve tette hozzá:

— Tenni kéne valamit.

*

Hosszú idő múlt el ettől kezdve. Csak húsvéti szünetre kerültem vissza a kollégiumból.

Akkor már detektív volt.

Kockás sapka volt a fején, angolpipa a szájában, vasbot a kezében. Azazhogyz súlyzó-

Megtudtam aztán, hogy az egész rokonság összefogott Mihály érdekében. Különösen sok hálára lehetett lekötelve egyik sógorának, aki őrök volt a városnál és aki minden követ megmozgatott, mikor a város hosszas előkészületek után megkreálta ezt az állást. Mihály pályázat mellőzésével lett titkosrendőr.

Akkor már mindenki ismerte, még a vásárosnép is a vidékről. A gyerekek pedig karban visítotak utána:

— Hekus! Hekus!

Ezért aztán jobban szeretett a mellékucskákon surranni végig. De ott sem volt maradása sokáig az apró csirkefogóktól.

Amikor hosszú idő után először találkoztam vele

megint, már erős hajlamot fedeztem föl benne a mélabúra. Nem volt még szomorú, de mindenesetre melankolikus.

Zeg-zugos városszéli uceákban járkáltunk, minden terv nélkül. Váratlanul megkérdeztem:

— Mondja csak, Mihály bácsi, mi módon jutott az eszébe először, hogy éppen erre a pályára lépjen?

— Mi módon? — és fölnézett a levegőbe, mialatt vakart valamit az ádámcsutkáján. — Magam sem tudom. Úgy magától jön az ilyen, testvér...

— De mégis! — faggattam tovább. — Kedve volt hozzá?

— Ez már tehetség dolga, — s egyszerre fölényes lett. — Születni kell rá, testvér, ennyi az egész-

Pedig ő alighanem másvalamire született. Akkor már úgy látszott.

Mert szörnyűség volt az, micsoda pech üldözte a detektivi pályán. Ahány ügyet biztak rá eddig, a legnyomorúságosabb eredménnyel végződött valamennyi. Mind-mind elpuskázta. Megtörtént, hogy tettenérte a tolvajokat: megugrottak előle. Hiába fesztette meg minden erejét, képtelen volt nem elfogni de még csak meglátni is a tetteseket. Akkorára fogalom lett a városkában s ami rossz tréfa megszületett, mind az ő rovasára faragták.

Ez volt aztán az oka, hogy Mihály mind-szomorubb lett idővel. De azért nem hagyta el magát végleg. Mert keserves szívvél hitte, hogy lesz ez még másként is egyszer.

És a fordulat csakugyan elkövetkezett egy májusi éjszakán.

Egy májusi éjszakán ugyanis, valamivel éjfél után, hazafelé tartott Mihály. Nem egyedül, mert vele volt két barátja: egy megyei díjnok meg egy számkukac. Előzően a Varázsfuvalához címzett italkimérésben kvaterkázgattak, elbeszélgetván sok mindenről azonközben. Amire fölkerekedtek volna végül, kicsit be voltak borozva.

Így mendégéltek hazafelé, nesztelen húzással a házfalak tövében, amikor történt valami.

Az egyik mellékuccába csaptak le éppen a főtér-ről, amikor a Hangya Szövetkezet raktára előtt egyszerre csak megállott Mihály s intett két komájának is, hogy pszt maradjanak. Aztán lábujjhegyen settenkedett el a raktárhoz, melynek egyik hasitékán át bizonytalan fény ütődött ki az ucca felé. Mihály beleskelődött óvatosan s megértette nyomban, hogy elkövetkezett az ő ideje is.

Odabent, szegényes mécsvilágnál, mintha két-három gyanús alak imbolygott volna ide-oda. És Mihály nem teketóriázott sokat.

Mivel a főbejárat le volt lakatolva, a hátsóajtóhoz lopódzott, amelyet persze nyitva felejtettek az ebadták. Egyik cimboráját jobbfelől, másikat balfelől állította oda a bejáratnak, ő maga a középben foglalt fcelyet. Aztán belenyúlt a hátsó nadrágzsebébe, kihúzta a brovningot, s egymásután két riasztólövést adott le.

Minek nyújtsam tovább?

A betörők hanyatt-homlok menekültek kifelé. Kettő kisiklott ugyan, de a harmadik — s éppen a főmacher — egyenesen a Mihály karjaiba futott s ott is maradt végleg.

Mihály előhúzta a zsineget, összekötözte a fickó csuklóit s úgy húzta maga után a rendőrségre, mint sintér a kutyát. Harmadnap reggelre pedig öles cikkek jöttek már Mihályról a helybeli két lapban. A kormánypárt szócsövében csakúgy, mint a liberálisok orgánumában. Az egyik lap kifejtette, hogy Mihály fogása valóságos »kunszt«-ja ennek a szövevényes mesterségnek, az ellenlap konstataulta viszont, hogy ezt a teljesítményt Sherlock Holmes is jóleső önérettel könyvelhetné el a magáénak.

És Mihály nevezetes ember lett egyetlen éjszakán.

Mire a városkába vetődtem vissza érettségi után, Magasan ragyogott a Mihály csillaga.

Az oka pedig mindennek az a riasztólövés volt akkor éjszaka. Heteken át Mihály zsenialitását emlegette minden ember s az elismerő cikkek hatása alatt általános lett a nézet, hogy Mihálynál a legjobb kezekben van letéve a város nyugalma és biztonsága. Régi szomorúsága egyszerre eltűnt s ahelyett bizonyos tartózkodó fölény kezdett jelentkezni egész magatartásában. Amin nem is szabad csodálkozni, mert a helybeli két sajtóorgánium nem hagyta abba a mesterfogás tényének első regisztrálásával, hanem megszólaltatták magát Mihályt is. Mihály nyilatkozott, nem szorítkozván többé az esemény rideg ecsetelésére, hanem refleksiószerű megjegyzéseket is fűzött az interjúhoz, melyek több mesterségbeli »fogás«-t is helyes megvilágításba helyeztek az avatatlan közönség előtt.

Senki-másról nem beszéltek ekkortájt, csak a detektivről. Ugyanekkor történt, hogy Mihályt véglegesítették állásában s egyúttal soronkívül lépett elő, magasabb fizetési-fokozatba.

És mialatt fenyegetővé vált a Mihály híre, egy csapásra megváltozott sok egyéb is. A városi csirkefogók és hivatásos tyuktolvajok úgy meglapultak például, mintha nem is lettek volna a világon. Moccanni nem mertek. Az uccai gyerekek is elhallgattak, ha valamelyik sarkon felbukkant váratlanul Mihály és nem kiabáltak már, hogy: »hekus! hekus!« Mert ettől fogva egyre titokzatosabb lett a megjelenése és olyan helyeken toppant fel váratlanul, ahol álmodni sem merték volna. Mindenki érzte, hogy Mihály szeme ott van a város felett. Egyidőben valamennyi ponton.

Már nem surrant el a mellékutcákba megbújva, hanem széles talpaival nesztelenül vágott át a főtéren vagy a nagyállomás perrónján. És olyankor az emberek szinte áhítattal sügtak össze a háta megett:

— A detektív...

Ilyen előzmények után kerültem haza a kollégiumból- Mihály csillaga a horizonton állt akkor.

Találkozásunk meghitt és fesztelen volt, mert Mihály mindazáltal nem kapatta el magát. Úgy visel-

kedett, mint aki tudta jóelőre, hogy az eredmény előbb-utóbb be fog következni. Amikor érdeklődni kezdtem nála, mi módon is vihette végbe azt a mester-stiklit, legyintett, miközben fanyar mosoly rándult el a savóbajusza alatt:

— Mindenre születni kell, testvér...

— Jó, jó, Mihály bácsi, — magyaráztam fontoskodva, — de a születés magában talán mégsem elég!

Maga elé gondolkozott, majd így felelt:

— Mondtál valamit. Azt hiszem, előkészítő olvasmányok is kellenek hozzá, meg intelligencia.

Bólintott néhányat s úgy mondta másodszor is, mintegy magának:

— Igenis... intelligencia .,

Nyár volt már ekkor, magasra feszült égbolttal s Mihálynak alig akadt dolga igazság szerint. Megtette ellenőrző útját a városban, meg a nagyállomás perrónján, aztán hazament s ebéd után elszundított vagy másfél-órára. Egyetlen csiszlik nem mert mocanni a városban és közvetlen környékén, Mihály viszont — a kispolgári jólét következménye gyanánt — hasat kezdett eresztetni. Bizalom és megbecsülés környezte mindenfelől.

Hanem akkor történt valami.

A főügyésznek eltűnt az aranyórája. Az Íróasztalán hagyta utoljára, a lakásában, úgy reggel kilenc óra tájt. Utána a hivatalba ment el, de ahogy észrevette, hogy nincs nála az óra, nyomban haza telefonált. Otthon azonban üres volt az íróasztal.

Az eset meglehetősen port kavart fel, mert ugorkaszegzon volt éppen s növelte a tanácsstalanságot, hogy a cselédek közül senkit sem lehetett még csak gyanúba sem fogni. Először a rendőrség nyomozott a maga hatáskörében, de amikor három nap múlt már el a rejtelmes eset óta, mindenki Mihályra gondolt

És Mihály akcióba lépett. Egyet mosolygott fanyarul s legyintett hozzá:

— Pizlicsár-ügy ez, testvér.»_f

S belevágott a nyomozásba.

És megkezdődött a legszönyűbb erőfeszítés, amit

titkosrendőr valaha véghezvitt a világon. Mihálynak pedig vége lett, vége!

De hadd kezdem az elején!

Először persze senki sem kételkedett a legfényesebb sikerben, ám amint teltek-múltak napok és hetek, a közvélemény egyre nyugtalanabb lett. A főügyész egyre sűrűbben érdeklődött a nyomozás fázisa iránt, de Mihály titokzatos maradt olyankor s legfeljebb azzal ütötte el a dolgot:

— Sarkukban vagyok a gazembereknek...

Azonban egy-egy ilyen elejtett mondattól eltekintve, semmi más külső jel nem árulta el, mintha Mihály csakugyan szoritaná a tetteseket. A közönség hite fokonként kezdett megingani Mihályban, mert az aranyóra rejtelmes eltűnése óta egy hónapnál is hosszabb idő telt el. Körülbelül tisztában volt már vele mindenki, hogy abszolút fiasco a dolgok vége, csak Mihály nem vett észre még mindig semmit sem. Fülíg gombolkozva bukkant fel hol itt, hol ott a városkában, mint aki lázas tevékenységet fejt ki. Csak akkor kapott fejhez, amikor eleinte szórványosan, később mind sűrűbben hangzott fel a háta mögött:

— Hekus! Hekus!

Mihály sejteni kezdte, hogy valami nincs egészen rendjén. De hitt magában és tehetségében.

Amikor megint találkoztam véle, előre-láttam szörnyű letörését. Már messziről nyújtotta a kezét, némi fanyar mosoly közt:

— Most fogok rájuk csapni! Ha érdekel, velem-jöhetsz...

Persze, vele mentem.

Jókor ebéd után volt, édes augusztus-vége. A város alá indultunk, hol félóránnyira a folyó kanyarog a határban. Mihály közölte velem aközben, hogy három csizlik a gyanúsított, akik néhány perccel indultak el a folyó felé. Minden föltevés szerint fürdeni. Az a terve, hogy maga is a vízbe megy utánuk, olyan arckifejezéssel persze, mintha csak véletlenül vetődött volna oda, a vízbe ülve aztán kihallgatja, miről beszélget egymással a három jó pipa. Föltehető,

hogy nem fognak gyanakodni rá. Az Ötlet lényege ugyanis az, hogy Mihály arckifejezése mindvégig közömbös fog maradni s a csízek ilymódon álmukban sem gondolnának rá, hogy fürdés után rájuk fog csapni. Mihály itt felkuncogott, annyira biztos volt a dolgában:

— Úgy húzom be őket magam után, mint sintér a kutyákat!

Akkor már ott álltunk a folyóparton. Szép víz ez a városka alatt: koronás fűzfákkal, melyek a folyóba kacsingatnak le, rajtok túl egy falucska kertjei kandikálnak át, feljebb a parton nádos suhog szomorúan, lejjebb merész kanyarodó és a kiáltás messzire száll a vizén. Idáig-mereng messziről a Vihorlát-Gutin, lefelé a hegyaljai kúpok vonulata kéklik... Fehér gomolyfelhők állnak az ég északi negyedében...

A három jasszlegényke csakugyan fürdött. Csatogtak a vízben, de a túlsó partra úsztak át, hol főve-nyes volt a lapály. Irigyelni-való jókedvük volt-

Levetkeztünk a füzesben s néhány pillanat múlva széles tempókkal úsztunk át a mélyen. Mihály az égő pipával. Mert abból a föltevésből indult ki, hogyha fesztelenül pipázgat a vízben, a három kötnivaló annál gyanutlanabban fog majd fecsegni.

Fürdöttünk hát. Én messzire kószáltam el a homokos részen s hosszan eltűnődtem a nádas sejtelmes suhogásán. A fickók kergetőztek a folyó szélén, Mihály pedig nyakig ült a vízben, füstölt a pipából s aközben fülelt, de úgy, hogy kiálltak bele a nyakizmai.

Később annyit láttam még messziről, hogy a három csirkefogó átúszik a vizén s eltűnik a tulparti fűzbokrok mögött. Lassan lesétáltam a fővényen s ahogy Mihályig értem, aki nyakig elmerülve pipá-kolt még mindig, annyit kérdeztem félhangon:

— Van eredmény?

— Nincs, — szólt kedvetlenül a pipája mögül, — de most már lecsapok...

— Milyen jogcímen?

Krákogott, aztán köpött a vízbe:

— Azon a jogcímen, hogy most már muszáj lecsapni valakire. Bizonyítékom nincs, ez igaz, de én az orrom után szoktam menni. Mert szimat, az van!

Nekivágódott a víznek s áttempózott a szemközti partnak. Pillanattal rá eltűnt a bokrok között s én nyugtalanul kezdtem hallgatódzni. Sejtettem ugyanis, hogy a három fickó nem adja magát könnyen.

De hát nem úgy történt.

Egy-két perccel rá ugyanis veszett üvöltés vert át a folyón. Mihály káromkodott ottan toporzékolva:

— A Pilátusát ezeknek a disznóknak, ellopták a ruhámat! Hej, mindjárt megesz a frász!

Hát a ruhát bizony elemelték a csirkefogók, de még a kalapot is, a cipőt is, az inget is, meg az egyéb hozzávalót. Mihály anyaszült-meztelenen futkosott fel és alá a túlsó parton, mint egy tébolyult. Csak az maradt érthetetlen, hogy az én dolgaimhoz nem nyúltak. Úgylátszik, mégis volt eszük a fickóknak.

Hanem Mihálynak vége is lett e délutánon. Örökre vége!

Akkor este mindenki rajta hahotázott a városban. Egy hét múlva mert csak előbújni, átsurranva az egyik mellékuccán, de már polgári áncugban, mert a tetteseket még mindig nem sikerült nyakoncsipni. Azok vitték el a detektív-öltözéket.

Hanem ugyanakkor meglátták az uccai suhancok s egyszerre felviharzott megint kórusban:

— Hekus! Hekus!

Sok esztendeje már ennek.

Mihály továbbcsúszott fokozatosan s azóta egészen lent van. A hivatalban megmaradt ugyan, de mert semmit sem bíztak rá többé, évek múlva el is felejtették. Annyira pedig, hogy mikor elkövetkezett volna a B-lista korszaka, övele nem is törődtek. Senki nem tudta már akkor, hogy még mindig státusban van.

Így hát most is detektív. De tevékenysége ma már annyira zsugorodik csak, hogy elsején beküldi

sógorát a fizetéséért. Személyesen nem mer mutatkozni.

Sok minden sorvasztja. A többi közt az, hogy a kutya sem emlegeti többé. Legszörnyűbb pedig, hogy niár a gyerekek sem csúfolják hekusnak.

Csak alkonyat-tájt bújik ki a házból, elsurran a házak tövében s kilopóldzik a határba. Ott csatangol aztán gyötrő gondolatok között. Néha megpihen egy kövön, kiveri a pipáját s égő szemmel néz a város felé.

XIII.

(UTÓN VIDRÓCZKIVAL)

Éles augusztusi napfényben indultunk meg ketten az országúton. Búcsúra készülődtünk föl, úgy emlékszem, Hanajnára.

Én az érettségi-vizsga mögött álltam akkor néhány héttel s utolsó szabadságomat élveztem. Mert úgy volt, hogy szeptember elején Pestre megyek föl jogásznak. Szívesen vállalkoztam erre a gyalogkirándulásra, Vidróczki különben is napok óta igyekezett rábeszélni, hogy okvetlenül tartsak vele a búcsúra. Nem árt, ha az ember körülnéz keveset a világban.

Azon a nyáron harminc körül járhatott a mezit-lábas cmész.

Mert mezitláb volt ezúttal is, hogy az országút pora csakúgy huppant széles talpai alatt, a feje búbjára ellenben egy penészes pincset lökött fel, amelyet mintha láttam volna már valakin. Meg is kérdeztem tőle:

— Miska bácsi, hol vette azt a keménykalapot?

— A pincset? — s kívágta a mellét. — Azt, testvér, a gróf úr attá prezentbe, mert ő is elismer engemet,...

Abban a másodpercben tudtam, hogy már megint nem mondott igazat. S abban a másodpercben felvillant előttem, hogy a kalapot legutóbb mintha a városbeli malacbanda nagybögőse viselte volna még. Bizonyos volt ennél fogva, hogy Vidróczki a mai alkalomra vagy kölcsönkérte a bögöstől & pincset vagy csak elemelte tőle s így ma este a bandában alighanem kalap nélkül fogja produkálni magát a nagybögős. Ez utóbbi föltevés volt a valószínűbb.

Vidróczki felsóhajtott váratlanul:

— Azt hiszem én, testvér, hogy bárói-vér van az ereimbe... Becsületemre mondom!

— Honnan veszi ezt, Miska bácsi?

Vidróczki némi önérzettel mosolygott a savóba-juszkája alatt, majd — minden átmenet nélkül — fenhéjázón kezdte:

— Honnét veszem? Megmondom! Édesanyám takarítóné volt eccer a bárói kastélyba, hát onnét... Zabi-báró vagyok!

— De Miska bácsi! — hüledeztem ekkora komisszágra. — Hogy lehet ilyet mondani!

A hírhedt mezítlábas egyszerre komolyra változott:

— Tudhatnád jól, hogy nem szokásom hasbul beszélni, azért állítom, hogy nem kézmíves volt az apám. Mer nézd, ha elgondolkozok magamba, mindig csak arra az egyre gyövök ki... Dógozni a szentnek se akarózik, csak flangálni szeretek a világba, mint a bárók. Ők is hasukat süttetik a napon, én is. Hát ez a bagó a dologba!

Hallgattam egy darabig, a fantaszta éhenkórász is szótlánul talpalt mellettem a porban.

Csoda-augusztusi délelőtt volt. Az ég legtetejére hamukéken rajzolódott ki a Vihorlát s valamelyik hegyfokról a vinnai romvár mélázgatott felénk. Néha egy fáradt vándor baktatott velünk szembe, néha egy szekér előzött meg. Ünneplőbe öltözött, hangoskedvű parasztok és menyecskék tömték meg a szerket: a hanajnai búcsúra igyekezhetek ők is.

Vidróczki egy ideig kis bajuszát pedergetve vágta a lépést, de akkor felocsúdott egyszerre:

— Ha meggondolom, ma már kapitány lehetnék a hadseregbe. Sajnálom, hogy be nem zupáltam.

— Hol szolgált, Miska bácsi? — érdeklődtem a legszönyűbb gyanú közt.

— Én, testvér? — vetette föl a fejét. — A cseh dragonyosoknál. Úgy vót már éppen, hogy tizedesnek lépek elő, amikor meg tanáltam pofozni a íre-remet. Lekentem neki vagy hármat, oszt egyesbe dugtak huszonegy napra, ráadásul elvették a frájied

csillagomat. Nem tehetek róla, ilyen a természetem. Az erőm miatt vagyok elbizakodott.

Hallgattam rá, nagyot. Sajnos, minden okom megvolt reá, hogy egyetlen szavát ne higgyem el Vidróczkinak. Mert soha senki nem tudott róla, hogy besorozták volna valaha, az ilyen apróságok azonban nem feszélyezték Vidróczkit. Azonfelül hiányzott belőle minden következetesség. Vagy két évvel előbb még az ungvári közös-gyalogezred kötelékét emlegette, ha állítólagos katona-émlékeiről beszélt: ott lett volna közönséges bakancsos. Egyszer aztán s minden szemrebbenés nélkül, mint egykori cseh néptörzsű dragonyos-fráter lépett föl. Ami viszont erejét illette, csak mosolygott rajta mindenki. Köztudomású volt, hogy valahányszor összeakasztott valakivel, mindig őt verték meg a kocsmában. Zúgott kifelé az ajtón, ha lóditottak rajta egyet.

Hátuk mögött messze maradt már karcsú tornyai-val a város meg a zengő nyárfás a kék Laborc szélében. Balkéztől talán Munkácsig is elnyúlt a Vihorlát töredezett gerince. Hogy ím a Vihorlát legendái kerültek volna szóba. Vidróczki lökött egyet a vállán:

— No, ott se szeretnék lenni mégeccer!

— Miért, Miska bácsi? — néztem rá gyanakodva, miután holtbizonyosra vettem, hogy újból egy nevezetes eset fog előadódni.

Úgy is lett. Vidróczki maga elé nézett pillanatra, sötéten, ami olyankor volt szokása, ha a hallgatóság kíváncsiságát akarta fölcsigázni:

— Hogy mér nem szeretnék ott lenni mégeccer abba a veszett hegybe? Megmondom! Mer semmi kedvem medvével birkózni...

Itt megállt, mintha a hatást leste volna. Én pedig ámulva kérdeztem, mert a medve-incidenssel még sohasem hozakodott elő fantasztikumoktól hemzseggő múltjában:

— Érdekes lehetett... Mondja el, Miska bácsi!

Vidróczki egy nagyot lélegzett, miközben talpával csattogva klappogott a porban:

— Nagy dolog volt az, testvér! Akkor nyúzta

le fijem bőrét egy haragos mackó. Vót olyan, mint egy bivaly...

Egy biciklista előzött meg bennünket. Vidróczki Örvendezve kiáltott utána:

— Gudbáj!

Gyenge oldala volt ugyanis, hogy szeretett idegen szavakat keverni a beszédébe, miáltal nyelvbeli sokoldalúságát fitogtathatta. Angol-készségét Amerikát járt emberektől sajátította el s a germán idiómából is rendelkezett némi szókinccsel, amelyet kiszolgált katonáktól kapdosott össze, úgy füllel. Tótul viszont úgy beszélt, akár a vízfolyás.

Miután szóltan töprengéssel mentünk egy darabkát, újból fölvettem a kérdést:

— Mondja már, Miska bácsi, minő előzmények után akasztott össze azzal a talpassal?

— Ja, igaz! — és úgy tett, mintha Isten tudná, micsoda súlyos eszmék kavarghattak volna benne megint. — Majd elfelejtettem... Hát hogy ne nyújtsam a szót, eccer felkaptattam a Vihorlát oldalába, hogy málnát szedjek az anyámnak. Régen emlegette szegény, hogy befőzne belőle, ha vóna... Szuszogok hát a Vihorlát oldalába, olyan helyeken, ahol már csak havasi-pásztorok járnak, azok se mindég. Szerencsére elértem a málnást s mezgerélni próbáltam. Szedtem is vagy félkosárral, mikor észreveszem, hogy mellettem is szed valaki, alig egy lépésre a bokor megett. Barna bundába vót, gondoltam, valami gubás rusnyák s mert jóke&vem tanált lenni, jól tarkón csaptam a bokor megül:

Szervusz, koma!

Nem vagyok ijedős ember, de akkor gatyaszárba szárba szállt bennem a bátorság. Mert morogni kezdett a rusnyák. És mielőtt még lehasalhattam vóna, elibém lépett, két lábon. Vót két fejjel magosabb nálam...

— No, Vidróczki, gondoltam magamba, te se eszel több hicskost!«

A medve eleinte pislogott rám s a fejét csóválta. Biztoson azon törte az eszét, hogy milyen szemtelen

egy alak lehelek. De akkor eccerre felémkapott a jobbmancsával, mintha képen akart vóna törülni. Tuttam, hogy nincs veszteni valóm, hát jól mellbeboxoltam. Köhögött egyet, megvakarta a mellét s akkor nekem gyött.

Én meg neki!

Összeöleleztünk, lábast adtam neki, attól oszt hemperegni kezdtünk, lefele a hegyen. De mit világolok sokat!? A talpas nyögött, mert csipkedtem a háíát, én meg lihegtem, mint egy kutya. Mán a veritek is kiüött rajtam, mikor a koma odakapott a tarkómhoz s lehántotta a fejem bőrét, hogy nem láttam a világot. Ez vót a szerencsém. Mert szakatt belőlem a vér s ráfolyt a medve pofájára és a szemibe, amitől köpködni kezdett, mivelhogy nem tudott nézni semerre. Abba a percebe elengedett, én felálltam, visszatoltam fejemre a bőrt s akkor jól kiléptem, amig nem késő... Mert a koma a szemit törölgette aközbe. Hogy oszt elértem Nagymihályba, benyitottam Szecsko szabóhoz, az öreg kecskéhez, aki ingyér körülvarrta a fejemet... Hát ezért mondom én neked, testvér, ho^y nem. szívesen mennék én még-eccer málnázni a Vihorlátba!

És sóhajtott hozzá, mint aki újra kénytelen átélni a legszörnyűbb emlékeket. Úgy illett volna, hogy felbőszüljek ekkora arcátlanságra, ahelyett azonban repesve gyönyörködtem a melák legényben, akinél andalítóbban lóditani senki soha nem hallottam.

Micsoda délelőttünk volt, Uram-Isten! Árnyékban bandukoltunk, mert széleskoronájú fák szegték be az országút egyik oldalát s nem is olyan messziről látszott már a hanajnai torony. Harangszó szállt onnanfelől, egyébként pedig zsibbadt csönd borult a vidék fölé. Vidróczki kissé már kókadozva talpalt melletttem s észrevehette, hogy a mezítlábara pislongatok. mely lisztes volt már a portól s amelyből dücskők álltak ki a nagyujjak bütykei körül, mert hirtelen fölélénkült. Nem mentegetőzött most sem, mindössze a combjára csapott egyet:

— Azér vágtam neki csak így, csupasz lábbal,

mer a cipő zseníroz. Van ugyanis egy vadonatúj boxcipőm. Nem láttad még?

— Nem láttam, Miska bácsi.

— Az csak a cipő! — kiáltott föl extázisban. — Gummi van a sarkán, a spicc meg lakkbul rajta. Olyan fényes, hogy tegnapelőtt abból borotválkoztam ... Hej, testvér, betyár ez az élet, én mondom neked! Ha egy csepp becsület vóna a kormányba, már régen megtettek vóna detekívfőnöknek. Minden csiszlik be volna kóierozva azóta!

Ezen asián elmorfondírozott darabig. Mert szívének soha nem hegedő sebe volt valami titkosrendőri megbízatás.

Ilyen eszmecserék során értük el Hanajná, ahol nagyban állt már a búcsú. Legalább tiz falu tótjai és rusnyákjai özönlöttek ide erre a napra. A templomnál — lengő Máriás-zászlók alatt — éppen akkor ment körbe az ájtatos zarándoknép, harangok zúgtak és csilingeltek, vakmerő kiállítású legények sorakoztak a búcsúsok sátrai köré, akik miatt hat csendőr járt a nagyuccán, fel és alá taktusra s a kóchaju, tiz-szál szoknyás leányok kart-karbafezve látogatták a sátrakat...

Elnéztem a cifra viganókat, a szűknadrágos legényeket, akiknek csizmaszárába ólomgombos nád-pálca volt dugva s elzsongított a rimáncodó kol-dusok fájdalmasan kinyújtott éneke... Vidróczki ekkor már hányni kezdte magát a sokadalomban s hol elszakadtam tőle, hol összaütödtünk megint. Egyszer csak arra figyeltem föl, hogy alig három lépésre előttem valami rég nem látott komájával parolázik össze s szokása szerint hengegésbe csap:

— Kigyöttem egy kicsit körülnézni az unokaöcsém-mel, aki főszógabíró Kapóson.

A rég nem látott koma fölrántotta erre a szemöldökét, ami annyit jelentett körülbelül: »ez már teszi!«

Felháborodtam ezen az arcátlanságon és hogy észrevegye magát, hozzáléptem:

— Miket beszél össze, Miska bácsi?

Nem jött zavarba. Ellenkezőleg: viharos örömmel csapott a vállamra:

— Épp itt van! Micsoda nyalka fattyak vagyunk mink ketten, ha összefogunk eccer!

S a komájához fordult, igen komolyan:

— Két év múlva főispán lesz! Akkor csak nekem szójj, ha kell valami! Mindent kijárok neked! S kivetette szélesen a mellét.

A dolgok vége az lett, hogy negyedórán belül a rég nem látott koma kocsmába invitálta Vidróczkit. Némi megbeszélés végett. Nem lehetett kétséges, hogy ki fog majd fizetni a zsidónak, miután Vidróczki zsebében egy peták nem fordult még elő emberemlékezet óta. Engem azzal biztatott meg, hogy legyenek csak türelemmel, nyomban jönni fog.

De nem jött!

Valami másfélóra múlva kiáltozás vert át a kocsmá irányából. Arrafelé igyekeztem, ám amire odaértem volna, Vidróczki kívül volt már a kocsmaján. Abban a pillanatban tápászkodott fel az ucca közepéről s tenyerével próbálta levernı a fenekét. Poros volt.

De ugyanakkor a csendőrök is fölneszelhettek a kocsmazajra, mert taktusban közeledtek a kocsmá felől. Meglátta őket Vidróczki s hozzámfordult, minden különösebb emóció nélkül:

— Lépünk ki egy kicsit, testvér!

Kiléptünk hát.

Az országúton poroszkáltunk már, visszamenet, amikor faggatni kezdtem:

— Mi történt, Miska bácsi?

— Semmi! — s szíppantott egyet az orrán. — Amikor megmontam a kocsmába, hogy eccer egy erömüvészt kentem a falhoz, vagy húszan gyöttek rám a koszosok. Nem tagadom, kinyomtak. Szerencsés] ők vót, mer segítségökre gyöttek a zsandárok is. Ha nem azok, negyedóra alatt hóttszaga lett volna valamennyi bicskásnak...

Nem szóltam semmit. Kis szünet múlva így kezdte:

— Úgy veszem észre, a báró úr féltékeny rám... Megütödvé néztem reá, ez azonban nem hozta

zavarba. Olyan hangon folytatta, mint akit semmi sem lep meg többé ebben az életben:

— Tegnapelőtt a bárói kerten mentem keresztül, amikor szembegyött velem a méltóságos báróné. Takaros menyecske! Rámmosolygott és azt monta: »ej, ej, maga Vidróczki!« Azt hiszem, szerelmes belém...

Ájulás környékezett ekkora szemérmertlenségre. Ám Vidróczki nem sokat törődött velem. Ahelyett fülére csapta a markát s kieresztvén szilaj mellhangját, fűjni kezdte kedvenc nótáját:

*No Vidróczki, most gyere ki,
Kilenc zsandár vár ideki!...*

Zengett tőle a táj.

XIV.

(EGY RÉGI ŐSZÖN)

A levelek már mind leestek a fákról s összezsugorodva zörögtek a Szentkirályi-uccában, ha egy-egy szél-lehellet érte őket.

Először még fülig feltúrt gallérral siettünk el a házak tövében, ha az egyetemre néztünk fel nagyritkán. De ahogy közeledni kezdett volna a november, egyszerre csak kikoptunk mindenhonnét. Felsőkabátunk nem volt és így diáktanyánkba szorított be a hideg. Mivel pedig fűtőanyagra sem lehetett sok reménykedésünk, készülődni kezdtünk a téli alváásra.

Az én helyzetemet még csak tűrni lehetett volna némi rezignációval, de ami Drabant jogászt illette, szörnyű volt rágondolni is, mi lesz vele tavaszig? Biztosra vette mindenki, hogy a katasztrófa nem fog elmaradni.

Négyen laktunk a diákotthon egyik szobájában, de máról-holnapra mintha mindenki elköltözött volna a házból.

Valami szünet volt akkor az egyetemen, talán szüreti vakáció. A fiuk elutaztak mind s két nap óta az üres szobákon ha végigment az ember, kongtak, mint a sírbolt.

Egy napon azon vettük észre magunkat, hogy ketten vagyunk csak az egész gárdából: Drabant meg én.

Drabantról le kellett mondani végleg. Mert én, ha nagyon kellett, legalább ki tudtam menni az uccára, az ő anyagi helyzete azonban még ezt a fényűzést sem engedte meg. Drabant elérte a mélypontot, minél-fogva egész nap az ágyban feküdt, nyakig takarózva a pokróccal, amelyre — hogy nagyobb meleget fejt-

sen ki rátette a cipőjét, valamint a háziasszony vasalóját is. Felöltözködni már nem tudott, mert a kabátját, mellényét és nadrágját előző délelőtt küldte be a zálogházba. Valami három forintot hozott érte a takarítóasszony s Drabant az egész összegben verpelétit hozatott a méteres-száru pipájába. Mert a dohányban válogatós volt. Ezen az egy gyöngéjén kívül ijesztő cinizmussal várta, mikor fordulnak a dolgok? Mert holtbizonyosra vette, hogy így nem lehet tovább. És mialatt türelmesen várt, szakadatlanul pipázott.

A szoba két szemközti sarkában hevertünk az ágyainkon s már vagy félnapja gondolkoztunk szótalánul. Ezen a napon átszóltam Drabanthoz:

— Mi lesz velünk, testvér?

Drabant nem felelt. Megdöbbsentő volt az a képessége, amellyel hallgatni tudott. Kevésbeszédű volt egyébként is, de most egész nap nem szólt semmit.

Másodszor is megkérdeztem:

— Mi lesz velünk, testvér?

Drabant megunhatta a zaklatást, mert a vánkosa alá nyúlt, elővette a szájharmonikát s a takarodót kezdte játszani rajta. Olykor, némi változat kedvéért, a lovassági-marsot kezdte fújni. Tudniillik előző évben volt önkéntes a közös-gyalogosoknál, valami morva ezredben s régebben még el-elmondott egyet-mást laktanyabeli élményeiről. Most azonban, hogy elkövetkezett a vég, csak feküdt hanyatt és ha abbahagyta a harmonikát, a pipát szedte elő s nagy felhőket kanyarított belőle, mialatt a pipa szára lecsüngött az ágy oldalán. Minden előkészületéből látsozott, hogyha valami isteni csoda nem következik el, kénytelen lesz tavaszig feküdni. Addigra csak történik valami: vagy valamelyik jóléti-intézmény segíti ki egy öltönnel vagy magárahúzza valamelyik barátja ruháját. Mert arról, hogy a kabátot, mellényt és nadrágot kiválthassa a zálogházból, szó sem lehetett az adott körülmények között.

Drabant jogász hangját előző estén hallottam

utoljára, amikor felülve az ágyban, így szólt, inkább csak sajátmagához intézve a szót:

— Enni hát volna még mit.

Ez igaz volt.

Két lakótársunk ugyanis, aki szintén elutazott valamerre, naponkint egy-egy liter aludt-tejre fizetett elő a szemközti tejcsarnokban. Két kollégánk azonban nem igen jelenthette be ideiglenes távolmaradását, mert a két liter tejet azontúl is felküldtek minden reggel a tejkimérésből. Drabant nyomban rátette kezét mind a két literre. Attólfogva aludt-tejjel táplálkozott reggel, délben, este. De kenyér nélkül, mert azt nem küldtek föl. Két kollégánk ugyanis külön vásárolta a kenyeret. Ekkora fényűzést azonban Drabant nem engedhetett meg magának a már ismertetett okok folytán.

Ezen a napon reggel óta feküdtünk hanyatt az ágyban. Én ruhástul, Drabant a legszükségesebb alsódarabokban. Mikor eljött volna az ebéd ideje, Drabant elköltötte az aludttej-porciót. Én hallgattam.

Ablakunk kertre nyílt s gesztenyefák álltak az ablak alatt, az őszi enyészetben. Csupasz ágakkal, nesztelenül. Szomorú, nagyon szomorú volt odakint minden.

Elmúlt az ebédidő, délután lett. És akkor a szomszédos lakásban, mely a diáktanya után következett, játszani kezdett valaki a zongorán. A »Sorrentói emlék«-et.

Abban a pillanatban éreztem, hogy a szívem szakad meg.

*

Egy krajcárunk nem volt azon a régi őszen s ezért maradtam vissza a diáktanyán. Hogy Drabant jogász sem ment haza, azon nincs csodálkozni-való, mert Drabantnak egész életében nem volt egy krajcárja.

És akkor délután, amikor ablakunk előtt egyetlen levél sem csüngött már a gesztenyefán, a szomszéd szo-

bábán váratlanul felhangzott a szerelmes emlék. És hazagondoltam megint.

Két hónapja múlt már akkor, hogy elhagytam apámat s testvéreimet. És micsoda bizakodások közt! Most semmi voltam...

És otthagytam egy kislányt is. Ahányszor rá-gondoltam, fájni kezdett a szívem.

Itt, a szomszédos szobában is valami kislány játszhatta a kis dalt, mely tele volt vágyakozással és szerelemai. Talán ő is rágondolt valakire, aki messze járt ezen a délutánon s eszébejuíván a legény, játszani kezdett halkán, hogy könnyítsen valamit nehéz búján.

Mikor a falon átütöttek a dalocska első ütemei, lehanyatlott a fejem. Egyszerre megéreztem, hogy a leány, akit otthon kellett hagynom, esztendőre vagy tavaszra másnak lesz a felesége. Nem volt már egyéb választásom, minthogy meghaljak.

Drabant előbb még a takarodót fújta a szájharmonikán, most azonban kibujt az ágyból. És mialatt engem a nyár emlékei ragadtak szíven, hallgatag társam a mosdó mellől levette a törülközőt s körülkötötte a hasát, jó-szorosan. Éhes lehetett. Akkor leült az ágy szélére, pattintott egyet az ujjain s annyit szólt fidélisen:

— Az istenfáját!

Azontúl szótlán maradt. Visszafeküdt, magára-huzta a pokrócot nyakig s a mennyezetet nézte ki-tartóan. Láttam rajta, hogy elkészült a legrosszabbra s végső esetben így fog kimúlni a létből. Egy ilyes eshetőség azonban alig érdekelte különösebben.

A szomszéd lakásból szüntelenül hallottuk a »Sorrentói emlék«-et. S a fejemből most már sehogy sem tudtam kivenni annak a régi kislánynak képét.

Belémkapaszkodtak az emlékek, jelenvaló reménytelenségem pedig belevisítozott a fülembé. Nem tudtam, mi lesz velem?

Két hónappal előbb náluk jártam még... Tizen-hatéves nem lehetett akkor augusztusban s a szeme kék volt. A házuk előtt állt az egyik virágágy mel-

lett s kezében egy leszakított virágot tartott És meri szóval álltam az oldalán, fölneézett rám s a gomblyukamba tűzte a virágot. S bánatosan mosolygott, mintha érezte volna, hogy sokáig nem fog látni.

Azon a késő őszen rég elhervadt már az a virágszál.

Feküdtem az ágyon, hanyatt s nem tudtam, mitévő legyek? A nyár emlékei felzaklattak minden pillanatban.

Mert a nyáron sokat mulattunk a Tiszaháton.

Házuk közelesett a folyóhoz, melynek két szélén fűzligetek csoportosodtak. Ünnepdélutánokon majálist volt szokás rögtönözni a fűzesek tisztásain és ha cincogni kezdtek a cigányok, táncba szedelőzködött az aranyifjúság. Már a csillagok is fellobogtak az éjszakában és mi még mindig jártuk a gyepen, bizonyos kellemmel. Akkor már lampionok égtek a fűzfákra aggatva, mialatt a tiszteletes urak, úgyszintén a környékbeli ispánok bort iddogáltak szódavízzel. Táncszünetekben az ifjúság tehetségesebb tagjai produkálták magukat. Pataki meg debreceni teológusok szavaltak versenyt s olykor szóhozjutott egy-egy prepa is. A prepák a balladákat kultiválták nagy előszeretettel. Csak elvétve esett meg, hogy valaki kurjantott volna tánc közben. A tiszteletes urak tudniillik, ha kvaterkázgattak is csöndeskén, félszemmel vigyáztak azért a tónusra.

Ilyenkor ő is ott volt s én mindenütt a sarkában. S ezen az őszi délutánon, ahogy rá gondoltam megint, kedves alakja már csak olyannak tűnt föl, mintha álmomban lépett volna eléem valamikor. Bágyadoztak már ez alak körvonalai s rémülten vettem észre, hogy tavaszra már a legnagyobb erőfeszítéssel sem fogom tudni magam elé varázsolni édes arcát.

Mert kedves maradt mindvégig s úgy táncolt, hogy a fejét oldalt hajtotta keveset. Felmosolygoit olyankor, de csak pillanatra, úgy álomszerűen, aztán komoly lett a szeme. Szeretett kicsit maga elé gondolkozni.

Csöndes természetű volt különben is. És sokszor

láttam magam előtt, amint elviszik egyszer hazulról s ő félnapos férje oldalán megfordul még egyszer a kocsiból, visszanéz a szülei-házra és sirva fakad. Akkor még hittem, hogy az én feleségem lesz.

Volt egy dalocskája is. Ritkán dúdolta csak, különösen, ha elbúsult valamicskét. Alig hallhatóan kezdte:

*Viszik a menyasszony selyemágyát,
Tetejébe tették a párnáját...*

Itt már alig tudta folytatni:

*A párnája színig telistele,
Csak a szíve vágyik hazafele."*

Ha föltekintett rám olyankor, a szeme könnyben csillogott.

A szomszéd lakásból még mindig hallatszott a »Sorrentói emlék«. Összeszorult a szívem, mert akkor már tudtam, hogy a tiszaháti kislány sohase lesz a feleségem.

Sirt-sirt a nóta odaát, Drabant pedig feküdt s pipázott. Szokatlan lecsúszása előrelátható volt.

Gólyának iratkozott be az ősz elején, de a ruházkodásban olyan lukszust fejtett ki az első hetekben, hogy minden komolyan gondolkodó jogász fejet csóvált ekkora fiancra. A nagy elegancia azonban rövidéletűnek bizonyult. Négy héttel rá már lüszterkabátban járt, zsakett nadrágban és tenniszcipőben. Kalap helyet sportsapkát viselt.

Azóta újabb három hét múlt el s Drabantnak körülbelül vége lett. Ezzel magyarázható csak, hogy szünet nélkül pipázott. Ugylátszik, a pipafüsttel akarta eloszlatni kínzó gondolatait.

Egyszer csak belépett a háziasszony s nem minden káröröm nélkül valami cédulát vitt oda Drabantnak:

— Ezt küldték föl. Tessék!

Drabant szórakozottan hajlott föl az ágyban, miatt súlyos pipájának szára lehúzta a szája sarkát:

— Mi az?

S az ablak felé tartotta kissé az írást, hogy jobban lásson. De akkor egyszerre elmosolyodott, sok fölénnel:

— Ja, vagy úgy?

Kisült, hogy a tejkimérés tulajdonosnője megneszelte valami módon a stiklit s az aludtejek árát követelte. Drabant továbbmosolygott, most már malíciával. De akkor megzavarta a háziasszony:

— Ha nem tetszik kiegyenlíteni az összeget, holnap reggelre be lesz szüntetve az aludtej. ••

— Kiegyenlíteni? — kérdezte szörnyű gúnnyal Drabant. — Jó vicc. Tessék csak visszaüzenni, hogy ne próbáljanak komiszkodni odalent, mert országos skandalumot csinállok!

A háziasszony kiment. Drabant pedig visszafeküdt. De megérezhette, hogy ezúttal ütött a tizenkettedik óra, mert hirtelen felült az ágyban, maga elé morfondírozott, aztán csodálkozó mozdulattal csapta össze a kezét s azt kérdezte, de csak magamagától:

— Na, mi lesz?

S nem szólt többet.

Én pedig feküdtem hanyatt s nem törődtem már Drabanítal, mert égő gondolataim a Tisza táján jártak. Nyolc napja múlt már, hogy irtam a kislánynak s válasz csak nem jött. Akkor már tudtam, hogy nem is fog irni többet.

A falon még egyre átütődött a »Sorrentói emlék«. De már egész bágyadtan. Mintha a leány, aki a zongora előtt ült, mély bánkódással hajtott volna le a fejét. Talán azon a ponton volt már, hogy minden pillanatban elsírja magát.

Kietlen volt ott kint a világ s a lelkem szomorú. Napok óta fellegek álltak az égen, mindig egyhelyt. Érezte mindenki, hogy hamarosan hódarát kezdenek szitálni a felhők. Nekünk pedig egyetlen krajcárunk sem volt, de télikabátunk sem.

Csak Drabant nem csüggedt. Az *ágy* szélén ült megint s előkotorván a szájharmonikát, a PrinzEugenmarsot kezdte fűjni gondfeledten. Eszébe sem jutott már, hogy holnap reggelre aludttej nélkül marad. A zongoraszó elhalt a szomszéd szobában.

Feküdtem, feküdtem azon a régi őszön, a Szentkirályi-ucai diáktanyán. Az járt eszemben, hogy a kislány elfelejtett levelet írni... Sóhajtottam egy nagyot s azt hittem, meg fogok halni.

XIV.

(A HAZATÉRT)

Tíz esztendő után itthon volt.

Ahogy lassúdni kezdett a személyvonat, megállt a kocsi folyosóján s kíváncsian nézett kifelé. A hegyek alatt ott feküdt a városka. így távolabbról és szemre éppenúgy, mint tíz esztendővel azelőtt, amikor trombitaszó és kendőlengezés közt megindult velük az első vonat Mezőlaborc felé. Aztán elősiklott az állomás is. Hanem az bizony ragyás volt. Falairól, különösen a szegleteknél, szüntelenül hullt a vakolat.

Kínézett a folyosóról: néhány embert pillantott meg az állomás perrónján. Egyiket-másikat mintha megismerte volna. De csak villanásra. Az emberek is viseltések voltak, akár az állomás. Tíz esztendő óta egyvégben talán ugyanazt az egy ruhájukat nyúzták.

Felkapta hátizsákját, átlökte a vállán s a fülke polcáról leemelte vékony nádpalcáját. Úgy tervezte előre, hogy az állomásról szépen hazasétál az országúton. A második faluban volt a szülei háza. Azok ugyan semmit nem tudtak róla a hosszú fogságban s ő is csak elvéive hallott felőlük valamit, később kivetődött fogolytisztektől. Az utolsó négy esztendő óta pedig, ho-gy nekivágott a szökésnek, semmi hír nem jutott el hozzá. Mi fogja érni most idehaza? Ezt a kérdést százszor fölvetette már magának s elkészült minden rosszra. Talán ez volt az oka, hogy nyugodtan indult meg kifelé.

Ahogy leszállt a kocsiról s hazai földön állt meg, elnézett maga körül s egy nagyot sóhajtott.

A perrónon ott állt a tanító s a vaskorlátnak hajolva nézte az utasokat. Véletlenül vetődött ki. Tegnap este történetesen bevetődött hozzá a pesti egyetemista-öccse s most azt kísérte idáig az országúton. Hogy aztán továbbutazott volna az öcskös, a tanító nem fordult vissza mindjárt, hanem föltette magában, hogy megvárja a miskolci személyvonatot is. Hátha akad valaki ismerős? Falusi embernek, aki ritkán tér be a városba, az is újság, ha végignézhet egy-két befutó vonatot.

Ott állt a tanító a vaskorlátnak dülve s az utasokat vizsgálgatta. Egyszerre fölkapta a fejét... Nem akart hinni a szemének!

Az egyik másodosztályú kocsiból poros fiatalember szállt ki. Hátizsák a vállán, vékony nádpálca a jobbkezeiben. A pálcikával megütögette a csizmája szarát.

Lehetetlen! Teljességgel lehetetlen!

Kihajolt a korlát fölé s összehúzott szemmel nézte a fiatalembert, aki akkor már a kijárat felé tartott. Durva lovaglónadrágban, amely sok-sok hónap alatt pléhre keményedett, ráncostorku puha csizmában jött az egykori főhadnagy. Széles vállain az ujjas és az ulánka furcsa keveréke, a feje búbjára meg sörtéskaip volt felhajítva.

— Nem lehet az, — susogta maga elé a tanító.
— Istenemre nem lehet...

A főhadnagy már elhaladt előtte. Fekete kis bajusza hegyesre volt pederve, akár az aprószeg.

A tanító bólongott:

— Ő lesz, ő lesz... Istenem, hát mégis hazajött!

A főhadnagy átadta jegyét a jegyszedőnek s az étterem felé indult. Ahogy végigment a perrónon, csikorogtak alatta a kőkockák. Úgy ment most is, olyan hetyke tartásban, csak éppen arcra lett soványabb. Dehát tíz esztendőtt léptünk azóta az időben. A tanító biztos volt már iszonyú gyanújában. A főhadnagy mögötte haladt el. Odaszólt halkan:

— Géza...

A poros utas megfordult s ahogy észrevette a

tanítót, barna szemében felvillant valami a régi fényből. Odanyújtotta erős markát:

— Szervusz!

— Isten hozott! Isten hozott! — topogott zavartan a kis tanító. — Jaj, ha tudnák odahaza ...

A főhadnagy nem szólt semmit, csak nézte az apró embert, aki e kezét dörzsölgette örömeiben és meghatottságában:

— Hát megjöttél...

— Meg, — mondta kurtán. — Négy esztendeig szökdöstem, mert kergettek, mint a kutyát.

— Elhallgattak. A főhadnagy kezdte:

— Mi az újság?

— Köszönöm kérdésetet, kedves barátom, megvagyunk. Édesapád is megvan, édesanyád szintén. Csak persze sokat bántotta őket, hogy semmit sem tudtak felőled e tévelygő világban.

— Hát a húgom?

— A húgod férjhez ment. Egy menekült főhadnagy vette el. Most ő gazdálkodik idehaza- Kislányuk is született a tavaszon.

A főhadnagy lökött a hátizsákján:

— Aztán miféle ember amúgy?

— Nagyon-nagyon rendes úriember. Szent meggyőződése, hogy igen meg fogod kedvelni. Mondhatom neked, felette finom úriember.

A főhadnagy nem szólt semmit. Amint így szembenálltak egymással, fáradt tekintetét meghordozta az állomás folyosóján s az állomás előtt rozsdálló tizenkét sín páron.

Élesen vert a nap s az imént befutott személyvonatot kivéve, kihalt volt a nyájas tájék. Arrább le a Bodrog füzesei homályozottak. Pázsit zsendült a pályán, az állomás körül azonban kókadtan porosodtak a soványka fák. Néhány utas álldogált a perónon s odébb, a kijáratnak, két csendőr lépegetett taktusra.

A főhadnagy elnézett észak felé, ahol már dombok emelkedtek ki a síkságból. Abban a pillanatban expresszvonat fordult ki a dombok alól, de az állomás

előtt hirtelenül kelet felé kanyarodott s zúgva fűrődött bele a messzi kéklő tájba. Az a pályaelágazó már »azóta« készült.

A tanító az expressz után nézett, amint zsugorodva távolodott. Annyit szólt:

— Az már ott nem Magyarország.

— Úgy, — mondta rá kurtán a főhadnagy. Megigazította magán a zöld hátizsákot s az étterem felé indult:

— Nézzünk be egy pohár sörre. Majd oszt hazafele megyünk.

A tanító engedelmesen szegődött a nyomába.

*

Már egy órája beszélgettek a restiben és iddoggáltak.

Azazhogy a tanító beszélt, a főhadnagy pedig megtámasztott fejjel hallgatott. Volt mit hallgatnia!

— Úgy bizony, barátocskám, — folytatta a tanító, — nemzeti eszményeinknek céda árulása van itt jelen minden vonalon. Megromlott mindenki. Jányaink se a régi jányok többet...

A főhadnagy figyelt is már, nem is. Félkönyökre eldültében az éttermet nézegette. Kopott, igen kopott volt minden. A négy falat talán tíz év óta nem festették, a padlót talán tavaly óta nem súrolták. Nem volt már fehér abrosz az asztalokon s a szivárványos ablaküvegnél darazsak és legyek dongtak., Érezte, hogy el-elf ul a torka... És képzeletben elvonult előtte az eltűnt világ, amikor három égtájnak zúgtak el innét a vonatok, amikor éles csengetyű hasított be minden félórában s távoli utasok, elegáns urak, kedves fiatalasszonyok foglaltak helyet a virágos asztaloknál, felülről csillárok verték tompán a fényt s egy-egy csengetyűszónál zaj és elevenség közt sereglettek a ziháló vonatokra, amelyek csillogó ablaksorai mindig rövidülő vonalban fűrődtek bele az éjszakák borulatába... S ahogy mindezt megjáratta magában, egyre fokozódó nyugtalanságot érzett.

A tanító beszélt:

— Sokszor elgondolkozik az ember: minek így élni? Jó dolguk lehet, akik meghaltak...

— Hol vannak a régi hadosztályok? — szólt rá egyszerre a főhadnagy. — Arról szájalj nekem!

A tanító meghökkent a váratlan és nyers kérdésre. Szerencséjére éppen akkor botlott elé a főpincér. Ahogy észrevette túlfelől a főhadnagyot, először ijedten pillogott rá vén szemeivel, aztán az asztal sarkáig settenkedett. Ott megállt:

— Géza úrfi...

A főhadnagy megfordult s szembenézett a főpincérrel. Sokéves fekete kabát lötyögött az öreg, ujjai szélein megstoppolva, itt-ott pecsétesen, zöldfoltosan. Kezet nyújtott neki:

— Hogy vagyunk, Marci bácsi?

— Köszönöm szíves kérdését, úrfi. Bizony azt hittük már, hogy odaveszett...

— Megjöttem, öreg, meg. Hozzon csak még egy bort!

A főpincér eloldalgott, a főhadnagy visszaíhenkedett a könyökére. Pillanatig kibámult, messze az ablakon túl. Akkor rászólt a tanítóra:

— Hol vannak a hadosztályok, hé? Hol a kapitányok? Hol az ezredesek?

A tanító szorongva mozdult meg. Szinte bocsátnatkérően kezdte:

— Kedves barátom, én valóban nem tehetek róla. Gondolhatod, hogyha valaki, én természetsszerűen legkevésbé folyhattam be az események alakulásába. Egy dolog azonban, kérlek alázattal, mint tény, tagadhatatlan: hogy mindent feloszlattak, — hogy ne mondjam — szétverték itten. A katonák elszóródtak, a tisztek szerteszűllöttek. Bizony, szegénységben vannak, oszt minekutána elfelejtettek itten minden harci érdemet, hát hogy is mondjam csak? Igenis, úgy van: nincs itt becsülete semminemű hazafias célt szolgáló munkateljesítménynek...

— Értem, — bólintott ingerülten a főhadnagy.— Gyáva kutyák vagytok!

A tanító meghökkent:

— Kérlek alázattal, valóban nem rajtam múlt...

— Jól van no, jól, — s töltött. — Prószt!

Ittak.

A tanító kezdte megint:

— Szorítanak bennünket mindenfelől, ez a baj, barátocskám...

A főhadnagy végignézte, úgy félvállról:

— Nyavalyás fickók vagytok, ez a baj, barátocskám ... Hát nincs már itt egy ember, aki szétváгна ebbe a világba?

— Nincs, — vakkantott rá őszintén a tanító, de meg is bánta azonnal. — Illetve, hogy úgy fejezzem ki magamat...

— Értem, értem.

Koccintottak, hallgattak.

Az étterembe városi tisztviselők kezdtek szállingózni. A főhadnagy szemügyre vette őket: hering-külsejük volt túlnyomórészt. A terem közepén, kerek asztalnál, egy kupec-külsejű alak ült s szemközt vele sportsapkás zsidóbirtokos kockás bricseszben. Átvetett lábbal dült hátra a széekben s vastag szivarból füstölt.

A főhadnagy magához intette a pincért:

— Még egy bort.

Már négy üveg állt előttük üresen. Koccintottak.

— Hát az ezredparancsnokomról tudsz-e valamit?

— Igenis, kérlek szépen. Itt lakik a városban.

— Hogy van?

— Hát, kérlek tisztelettel, hogy is mondjam csak... Tavalyelőtt meghalt a felesége, oszt penzióba került az öreg, minekfolytán magára van nagyon. Délbe itt szokott ebédelni, mert tudod, most úgy van, hogy középosztálybeli emberek a restibe járnak, itt olcsóbb a menü. Egyszóval szegényesen van az öreg...

— Értem, értem, — bólogott gúnyosan.

A pincér elhozta a bort. Abban a pillanatban

élénk csörömpölés közt, jókedvű tisztitársaság jött be a perrón felől.

Idegen nemzetbeli tisztetek voltak.

Hónuk alá emelt kardokkal indultak a sarokasztalnak. Úgylátszik, azt az egy asztalt az ő számukra tartogatták, mert zöld vázában piros virágok lángoltak a közepén. Fesztelen csevegés közt leoldották kardjaikat, helyet foglaltak s körülnéztek a teremben. A bricseszna drágos birtokos felállt s meghajtotta magát könnyedén. A tisztetek ismerősen bólintottak vissza, aztán nem törődve semmivel, jókedvűen kezdtek beszélgetni. Talán franciául. A tanító mindenesetre nem értette.

— Kik ezek? — mozdult meg a főhadnagy.

— Ezek, kérlek alázattal... Ezek a határkiigazító-bizottsághoz tartoznak.

— Oszt mi az istencsudájától jó az?

— Hát, kérlek tisztelettel, vannak összesen vagy tizen, magyar tiszt is köztük, aztán a határt igazítgatják. Hol egy dűlőt csapnak ideátra, hol egy országot odaátra. Be inkább odaátra.

— Úgy, — bólintott rá. — Értem.

— Töltött a pohárba s féltréfával annyit kérdezet:

— És nincs senki, aki jól fenekenrugná őket?

— Hogy gondolod azt, kérlek szépen, — ütődött meg a tanító. — E bizottság a győztes európai hatalmak védelme alatt áll.

— Vagy úgy? — nevette el magát. — Nem is tudtam.

*

Ebéd vége körül jártak valamennyien.

Az idegen tisztetek ittak. De a főhadnagy is ivott.

A szeme zavaros lett s ingerülten zaklatta a tanítót:

— Hol a régi hadosztályok, te pupák? Ezért még számolni fog valaki!

A tanító nyugtalankodni kezdett:

— Gyerünk már, kedves barátom! Hidd meg, elég volt. Különben, ami a hadosztályokat illeti, enge-

met valóban nem terhelhet semmi néven nevezendő felelősség. Mert mi is vagyok én alapjában véve?...

— Nulla vagy, pajtás. Nagyobb nulla, mint volt a régi ország kerülete... Ne pofázz itt nekem, mert mindjárt kihajítlak! Igyunk!

— Elég volt talán, kérlek tisztelettel...

A főhadnagy ráordított:

— Igyunk!

A kiáltásra megütődve kapták fel fejüket az idegen tisztek, de amikor látták, hogy mindössze egy utaskülsejű fiatalember van oda valamiért, egymásra mosolyogtak. Észrevette ezt a főhadnagy s összekapta a fogát. Ám ugyanakkor kinyílt a perrónfelőli ajtó s öreges úr topogott be az étterembe.

Odanézett a főhadnagy s karikára tágult a szeme:

— Hát ez ki?

Az öregúr megállt tétován és toprongyosan. Aztán megindult az idegen tisztek felé: a szomszéd asztal üres volt. A főhadnagy pedig bámult-bámult az öreg után, leesett szájjal. Alul kirojtozott nadrágban, ferde cipőben, keshedt kabátban tántorgott az öreg, mialatt betegesen rángott a feje...

— A volt ezredparancsnokod, kérlek alásan, — motyogta zavartan a tanító.

A főhadnagy nézett-nézett, szinte maga elé bukva. A szája észrevétlenül mozgott:

— Hát ennyire vagyunk?

Akaratlan csönd támadt a teremben. De csak olyan pillanatig-tartó.

Ám ezalatt az egy pillanat alatt történt valami.

A rángófejű öregúr, mialatt az idegen asztal mellett botorkált el, valahogy könyökével találta érinteni az egyik tiszte, A tiszt megfordult és idegesen szólt valamit. Az öregúr — úgy látszott — mentegetődzik, mire a tiszt rákiáltott. A tanító nem értette, mert ismeretlen nyelven folyt a szó. De megértette a főhadnagy.

Felállt. Sápadt volt, igen sápadt:

— Megsértették a parancsnokomat...

— Az Istenért, kedves barátom, gyerünk innét!
— könyörgött neki a tanító.

Felállt a főhadnagy. Nem volt már ideges, egészen nyugodt volt. Egyszerre az idegen tisztek felé indult s rákiáltott az öregre:

— Ezredes úr!

Az öreg megfordult: csak most vette észre a fiatalembert, aki dült arccal haladt neki a termen át. Nem ismerte meg.

— Ezredes úr! — kiáltott fel másodszor is fájdalmas hangon.

Nem! Nem!... A főhadnagy maga tudta legkevésbé abban a pillanatban, mit fog csinálni. De az idegen tisztek félreérthették a közeledő embert. Felugráltak s a fogasról lekapták a kardjaikat.

A főhadnagy előtt egyszerre vak veresség lobbant: vér futotta el a szemét. Felhorkant! Egy ugrással rávetette magát az első tisztre, kicsavarta a kardját s fejbevágta, hogy az asztal alá zuhant.

Kavarodás, lábdobogás lett a terem. A pincérek szaladtak, az emberek menekültek. A másik két tiszt kezében karddal tört előre. A főhadnagy elékapott egy széket s úgy vágta középük, hogy szétment a szék s az egyik tiszt falnak vágódott, a másik az ajtónak hátrált, düledt szemgolyókkal.

Akkor egy másik széket kapott fel:

— Istenteket, ahányan vagytok!

Abban a pillanatban felrikácsolt az öregúr is:

— Jól van, fiam! Üssed őket, vágjad őket, hazánknak, népünknek, családjainknak, gyermekeinknek megnyomorítóit!

Mindenki futott. Ajtók csattogtak, ablakok csörömpöltek. A perrón felől kapkodó kiáltozás halatszott. Az öreg a kályhának támaszkodva tüzelt, mintha rég megholt ezredét vezényelte volna:

— Öld meg a kutyákat, öld meg! így verekszik egy császári és királyi főhadnagy! Rúgj a hasukba, édes fiam!

A főhadnagy nem hallott már semmit. Szétfevált és remegő lábbal, szemébehullt hajjal, cikázó

lendülettel fűjt és csapkodott a középén. Hirtelen csak bokáncsapta az asztal alá roggyant tisztet, ki-lendítette, megforgatta maga körül, úgy verte ki vele a másik kettőt. Velük szakadt kifelé az ajtó is. Az-tán utánuk rúgta a harmadikat, hogy a perrón kő-kockáin nyakkant el félholtan.

Akkor megállt a legázolt terem közepén. Az inge szét volt szakítva. Egyet fűjt:

— Taknyosok!

Az ezredes a kályhának dült s könnyei sebesen hulltak a szakállára. A tanító a sarokban vacogott:

— Be fognak avatkozni a győztes európai ha-talmak ...

Kint lárma, futkosás, csörtetés közeledett min-denfelől. Emberek rohantak fel és alá megörülve. Valaki csendőrt kiabált.

A főhadnagy egyszerre az ajtó felé indult ma-gánkívül, mint egy veszett. A tanító felkapta a hátizsákot meg a vékony nádpálcát s a főhadnagy után igyekezett, aki akkor már az ajtó lépcsőjén állt.

De előtte ott állt két csendőr is, szuronytszegezve.

Megállt a főhadnagy, szembenézett az első csend-őrrel s nyugodtan annyit szólt:

— Bakos.

A csendőrmester összerezzen, visszajettette fegy-verét, vigyázzba állt, s odasúgott a társának:

— Lábhoz...

Tisztelegve álltak, mialatt elhaladt előttük a fő-hadnagy. Egyszer visszafordult még, a tanítótól át-vette a kalapját, fejébe lökte, aztán vállára taszí-totta fel a hátizsákot s elkapta a nádpálcáját:

— Mehetünk!

A tömegnek indult. Mindenki szótlánul nyitott neki utat.

Valahol az elsőosztályú váróteremben a három tisztet borogatták. A két csendőr még mindig a resti ajtajában állt mereven. A második csendőr elsápadt;

— Börtönbe tesznek, őrmester úr.

Az őrmester is elsápadt:

— Tudom... De a századparancsnokom volt,

XVI.

(A VAK KLARINÉTOS)

Nagy idő után a sehönbrunni kertben jártara megint.

Valamikor sokat voltam erre. Más világ volt az. Felkötöttkaru katonatisztek sétáltak a parkban, csinos asszony kísérte a legtöbb tisztet s egy májusi hajnalban fölmentünk a Szent István-templom tornyába, mert olyan hír volt, hogy virradat előtt, mikor alszik a város, furcsa dobolást hallani a toronyablakban és senki nem tudja, honnét jönnek ezek a kísérteti hangok. Mi is hallottuk akkor a dobolást: néha hatszor egymásután, máskor megállás nélkül peregve. Tirol havasai irányából jött ez az álomszerű dobpergés és mi mély meghatottsággal hallgattuk, amint messze-messze szóltak a Ferenc József ágyúi. Talán a hetedik isonzói csatát vívták akkor.

Mert élt még az öreg, de már hajlottan járt. Többször láttuk a park elkerített részében, amint a kastélytól oldalt járkálgatott s Isten tudná, min tűnődhetett ősz fejével? Mert túlnyomórészt maga elé gondolkozott s a járása bizonytalanra vált. Senki nem sejtette akkor, mi következik el másnap népekre és császárokra? A kerítés fái alól szívszorongva néztük az öreget. Szokása volt, hogy olykor megállt egy szünetre. Mögötte udvari vadász járt. talán száz lépésnyire. Úgy lépkedett, taktusra, mint elől a király. S ha megállt az öreg, a vadász is megállt visszafogott lélegzettel. A sárga kastély feljárójában magyar baka feszített a poszton s a szemgolyóit se merte megmoccantam. Akkor már esztendőök óta katonák haldokoltak a messzi határokon, itt pe-

díg vacogott a vadász s görcsbe-merevült a strázsa. Nagy úr volt az öreg.

Azóta sok minden megváltozott.

Hogy a régi kertbe vetődtem el ismét, sok néhai emlékre alig ismertem rá. A kastélyban kedve szerint kószálhatott mindenki s elhanyagolták a parkot is. Vasárnap volt e napon, elkésett nyárvégi délután. Itt-ott pókhálók szálltak s a nap tündöklött, talán utoljára. Mindenki érezte ereje hanyatlását. Talán ezért is volt, hogy az emberek kiözönlöttek a városból örülni az utolsó napfénynek. Vigan voltak a bécsiek, nevető csoportok tolongtak a park utcáskáin, köztársasági gyalogosok jöttek nyalkán s karon hozták a babájukat is. És senki-senki nem akadt, akinek eszébe jutott volna, mi volt itt valamikor! Csak a verkli-szó volt még a régi, amely távolabbról szállt erre-felé, ócska dalt sipitozva. Valahol az állatkert táján nyöszörgött a sípláda.

Súlyos emlékek fogtak közre, ahogy egyesegyedül kóboroltam az utak zeg-zugain. S itt találkoztam a vak klarinétossal, aki a kert egy zugolyában üldögélt, fatönkön. Nyekeregve játszott egy kéziharmonikán s világtalan szemeit a napnak emelte. Fekete pápaszeme felgyúlt a napban, vásott ruhában ült ott egyedül s kitartóan játszott. Néha egy-egy pár vetődött a magányos helyre, felpillantást vetettek a vak emberre s egymásba karolva, fesztelenül haladtak tovább.

Pedig a vak ember katonaféle lehetett valamikor, mert elnyüzött sapka volt kitéve a lába elé. Valaki néhány papírpénzt vetett a sapkába.

A vak katona játszott. Sipitva szólt a hangszer s egyszer-egyszer ő is hozzádalolt. Valami elfelejtett valcert:

*Wienerin, du kleine,
Fahre nicht alleine,
Fahre nicht im Schneegebraus'
In das alte Meer hinaus.,,*

Senki sem volt talán, aki emlékezett volna még a kopott dalocskára.

Megálltam oldalt és sokáig elhallgattam a vak katonát. Nem vett észre. Ő csak játszott buzgón és ha úgy érezte, hogy valaki elhalad előtte, dalolni próbált a harmonikához, mialatt mély alázattal mosolygott.

Egyszer megpihent. A harmonikát az ölébe ejtette s kabátja ujjával megtörölte a homlokát. És sóhajtott egyet.

Hozzáléptem:

— Hol sebesült meg, öreg?

— Én, uram? — s meglepődve fordította felém az arcát, mint az olyan ember, akit ritkán szoktak megkérdezni. — Én, uram, Rohalin alatt tizen-négybe, őszön. Ott maradt a két szemem.,

— S hol szolgált?

— Én uram, csak a zenekarba. Ott fújtam a klarinétot, amíg meg nem vakultam. Akkor veszett el az egész banda, mert mind hősi halált haltak. Csak a tamburmajor maradt meg, de az ijedtségtől ő is sokáig rángatta a fejét. Aztán, hogy meghalt a zenekar, sebesültszállítónak állították be vagy két hét múlva. Más hasznát úgyse vehették többet.

A banda tömeges pusztulására elhallgatott. Az utacska irányába fordult és sokáig elfigyelt arrafelé... Észrevettem, hogy sétálókra les.

— Senki nem jön az úton, — mondtam neki.

— Gondoltam, uram. Ha lépést hallok, játszani kezdek nekik. De mindig kevesebben járnak énfe-lém s leginkább csak magamnak húzom. Maholnap mindenki elhagy, uram.

Egy darabig maga elé meredt. Aztán beszélni kezdett:

— Úgy volt az, kérem, hogy rosszul állhattunk akkoriban, mármint tizennégyes őszön. A nap igen sütött s minket egy erdőcske tisztására állítottak fel. Úgy sütött, akárcsak most, mert azért megérezem az arcommal. Annyi volt a halott, hogy már nem is számolták őket, a sebesülteket meg nem győzték hor-

dani hátrafelé. Szóltak az ágyuk, de hogy! Már a lábunk is rángatódzott, amikor hozzánklovagolt az ezredes úr, kihúzta a kardját, úgy lelkesített: »fiúk, fújjátok el az ezredmarsot, minden ember ahogy bírja!« Mi belevágtunk azonnal, mint soha azelőtt. Egy pillanat alatt recsegték a kürtök, bőgtek a bombardonok, doboltak a dobok, kiabált a sok klarinét. Az egész erdő zengett, mert akkor ment rohamra az ezredünk...

Összenyomta a harmonikát, letette az ölébe:

— Sokan abban a föltevésben élnek, hogy a zenekar csak úgy gépiesen játszik. Lehetséges, hogy egyéb alkalmakkor előfordul. De akkor délután, ott Rohatin alatt, minket is elkapott a lelkesedés s elmondhatom, hogy szinte hősieken fújtuk. Köröskörül velünk dörgött az erdő, amiből nagy baj lett aztán. Mert az ellenség is meghallotta, hol vagyunk. Amiatt vakultam meg. Nagy tűzzel játszottunk abban a pillanatban, a cintányéros még bokázott is jókedvibe, miközben a tányérokat csattogtatta, amikor egyszerre csak sivítás támadt a levegőben s amire feleszmélhettünk volna, valami nagy sötétség vágódott a félkör legközepibe, majdnem a tamburmajor lábához. Elállt bennünk a szív, de még lélegzeni se volt időnk, amikor megnyílt a föld s felvágódott a fák tetején tul. Annyit láttam csak, hogy a tamburmajor a hátára esik, aztán egy csattanás, de olyan, hogy megreszketett az erdő, aztán nagy veresség lángolt fel, a szemembe csapott, aztán még nagyobb feketeséget láttam. Olyan csönd lett, hogy visított tőle a fejem. Csak a tamburmajor nyöszörgését hallottam: a zenekar minden többi tagja hallgatott. Mert elesett az egész zenekar. Ketten maradtunk meg a tamburmajorral, de a tamburmajornak, mint később mondták, úgy rángatódzott a feje, mint valami nyavalyásnak. Én pedig, hogy beleestem akkor a nagy sötétségbe, még mindig benne vagyok. Azóta nem látok, uram.

Megállt, sokáig nem szólt. Egyszer még annyit mondott csöndesen:

— Azóta csak hallgatom a világot, de semmit se látok belőle. Talán jobb is így. Mert sok minden megváltozott itten, uram,...

Lecsüggesztette a fejét s végleg elhallgatott.

A kertnek azon a részén, hol a vak klarinétos üldögélt, nagy elhagyatottság ült. A verkliszó távolról, egy-egy villamos csengője s időbb a kirándulók zsibongása. mély melankóliába mosódott, amire idáig jutott el. Egyik szomszédos utacsán felkacagott valaki, különben csönd volt.

A vak ember megmozdult egyszer:

— Mindig klarinétos voltam, kérem s félbalról álltam a második sorban. Mindenki a maga helyén, mert nagy volt a fegyelmezettség. Azóta sok minden másképp van...

Hirtelen fölfigyelt s az utacska irányába emelte arcát. Aztán felémfordult:

— Jön valaki, kérem?

S a harmonika után nyúlt izgatottan, talán, hogy a kellő pillanatban belecsapjon valami hetyke marsba. Végignézttem az útvonalon s annyit mondtam neki:

— Üres a környék.

Elszontyolodott. S ahogy beszélni kezdett megint, sok keserűség volt a hangjában:

— Itt szokok ülni minden vasárnap. Kevés a kereset, de legalább magamba vagyok. A klarinétot akkor fújtam utoljára, mikor megvakultam. Egyszer-kétszer próbáltam még, de nem ment. Meggyengült a tüdőm. Az ismerősök tanácsolták akkor ezt a hangszeret. Nem sokat hoz a konyhára, de nem is zavar senki. Olyankor elgondolkozok sok régi dolgon. És látom is őket, mert sok esztendőtt szolgáltam a zenekarba. A császárt is láttam, uram. Sokszor láttam. A parádén is én fújtam a klarinétot. Nagy dolog volt az, kérem.

Rámfüggesztette kialudt szemeit:

— Látott valaha császárparádát, uram?

— Nem láttam.

— Hát majd elmondom. Hanem tessék szólni, ha valaki jönni találna erre. Majd játszok neki.

Hogy a régi emlékekhez készülődött, izgatott lett.

Oldalt tette a harmonikát s tétova ujjait végighúzta a bajuszán. Kihúzta magát:

— A zenekar jobbszélről állt föl, egyvonalba az ezreddel... De rosszul kezdtem. Mert már három nappal előbb jött ki napiparanesba, hogy parádé lesz a Sehmelzen s a császár is meg fog nézni minket. No, lett aztán, ami nem volt még a kaszárnákban! Az ezredesek szigorúan intézkedtek, a kapitányok az őrmesterekre kiabáltak, az őrmesterek a káplárokra káromkodtak, a káplárok pedig pofot Ígértek a bakáknak. Mindenféle nagy abriktolás, hogy minden ember tisztában legyen vele, mi az, mikor a császár jön... Volt katona, uram?

— Voltam.

— Akkor tudja, mi az: három lépésről distanc! Nohát, amikor minden baka jól meg volt már dolgozva, előző napon próbaparádára rukkoltak ki az ezredek. Zsinórral meg cövekkal mérték ki a teret és távolságot s mikor a legények egymásután kezdtek felkanyarodni és a tisztek kardjaikat villogtatták, volt ott, ami még nem volt! Nagy vezényszók meg káromkodás: minden percben hallatszott a tajfelbagázs, meg az ajncellareszt. Estek a büntetések, mint a csillaghullás: minden parádé után be volt csukva az ezred harmadrésze. Szép világ volt, uram!

Hallgattam. A vak ember lázasan beszélt, halántéka csillogott a napfényben:

— De mindez semmi. Hanem mikor az igazi parádéhoz kellett felvonulni! Az emberek le nem hunyták a szemüket, mert nem hagyták őket a feljebbvalók. A közlegényeket már éjfél előtt fölverték a káplárok s akkor kezdődött csak a pucolás! Félóra múlva a káplárok keltek föl. Egy órakor az őrmesterek, félháromkor a zászlósok, négy előtt a hadnagyok, ötkor a kapitányok, fel, egész a tábornokokig, sarzsi szerint. A huszárok az istállóban csutakoltak, a tüzérek az ágyukat készítették, az árkászok a lapátokat dörzsölgették smirglivel, a szekereszek a kerekeket kenték kulimázzal... így virradt ránk a nap, Akkor érkeztek a tiszt urak egymásután, díszben.

Mind összeszidta az alantasokat, őket pedig a feljebbvalók. Kilenc órakor megindultunk aztán.

Melege volt: kabátja ujját végighúzta a homlokán. Egyet fujt:

— Nohát, kilenckor indultunk. Mi zenészek legelői, nagy zeneszóval. A város összes uccáin és terein vonultak már a csapatok és mind, mind a Schmelz felé. Az csak a gyakorlótér, uram! A nép az uccákra tódult, úgy gyönyörködött bennünk. Mi pedig meneteltünk nagyvigan s voltunk, Isten tudja, mennyien. Mikor a Schmelzre kezdtünk felkanyarodni, nem lehetett látni mást, csak az eget, meg a sok katonát. Voltak ott bakancsosok, vadászok, dragonyosok, ulánusok, huszárok, tüzérek; utászok; szekerészek, árkászok, hidászok. S a sok katona már vagy másfélórája kanyarodott a Schmelzre, mert voltunk talán húszezren. Minden emberben vert a szív., A császárt vártuk, uram.

— Aztán hogy álltak fel?

Mosolyogva felelt:

— Igen szép volt az, kérem. A zászlóaljok tömegben álltak föl, a századok oszlopban, négy század egymás mellett. Legmesszebb, elöl, az ezredek, szembefordulva az ezredekkel, minden ezredes mögött az ezredsegédtiszt. A zászlóalj-parancsnokok a zászlóaljok előtt, a kapitányok a századok jobbszárnyán, a szakaszparancsnokok az arcvonál hátában. Majdnem elfelejttem, hogy az első vonalban a gyalogosok álltak kifeszített mellel, azok megett lovasok ültek kényesen a lovaikon, aztán a tüzérség következett az ágyukkal, legvégül a többiek. A bakák sapkahegyein csillogtak a rézrózsák, a huszárok fekete forgói himbálództak, ha egy kis szél jött, a tüzérek lófarkos csákóiban rukkoltak ki. Mi az ezred jobbszárnyán sorakoztunk, legszélről... Régen volt az, uram.

Kis szünetre megpihent. És ahogy beszélni kezdett újra, egyre-inkább tűzbejött:

— Azalatt tizenegy óra lett s mi halálos csendben vártunk. Csak a szíveink dobogtak a félelemtől.

és amikor már jó sokat vártunk, nagy távolságból a díszjelet kezdte fújni valaki. A figyelő trombitás volt, akit azért állítottak ki egy pontra, hogyha sok tábornokot lát ügetni felénk egy csomóban, fújjon bele, mert ott jön majd a császár is. Abban a szempillantásban az ezredesek fölemelték kardjaikat a napban s vezényszót kiáltottak, a kapitányok és főhadnagyok utánakiáltották rekedten, mert mindenki igen be volt már gyulladva. Egy másik szempillantás alatt a katonák vállra kapták a fegyvert s olyan csend lett utána, hogy belenyilallott a talpunkba.

Akkor jött a császár!

Messze járt még, de ahogy közeledett ügetve, mindig nagyobbnak látszott. Vagy huszonhárom tábornok és egyéb nagykutya lovagolt utána zöldtollas kalapokban, széles hassal. A császár legelői, mint a szél s már nem is tudtuk, hol vagyunk? Szinte repült felénk fekete lován. Fehér vaffenrokk rajta, piros volt a nadrágja, s arany-lampassz húzódott végig azon, a tollak pedig lobogtak a kalapján. Keményen tartotta magát a nyeregben...

Akkor az ezredesek magosra suhintották a kardjaikat s remegve kiabáltak valamit, a tamburmajor jel adott az ütenybottal s abban a másodpercben már bele is vágtak a Gotierhaltébe. Azt kellett volna hallani, uram! S mialatt megszólaltak az ezredkürtösök és a generálmarsot fújták egyszerre mind, a zászlótartók földig hajtották a zászlókat, mi pedig fújtuk, hogy zengett a világ. Cifráztak a klarinétok, sikoltoztak a sipok, jajgattak a csavarkürtök, kiabáltak a vadásztrt)mbíák, peregetek a kisdobok, puffogott az öregdob s a bombardonok bőgtek. Minden kavargott már körülöttünk, az ezredkürtösök két pófára fújtak, a zászlók rúdhegyei a földre buktak, mi pedig ész nélkül trilláztunk a klarinétok billentyűin ...

Sötét lett velünk a világ, mert akkor már a tér közepén volt a császár.

És hogy mi történt azután? Alig lehet azt elmondani.

A legfőbb parancsnok a császár elé ugratott és míg tollbokrétái lobogtak, egymásután háromszor vágott le a kardjával, úgy tisztelgett. A császár szalutált s akkor megindult a csapatok felé.

Kicövekelve állt minden ember. A bőr kifeszült az arccsontokon, a szemek nem moccantak. A zene szólt, az ezredkürtösök a generálmarsot fújták megállás nélkül, a zászlók hegyükkel a földet érintették. A császár pedig ment lépést és siket neszben az első vonal előtt, utána legalább huszonhárom nagykutya ugyanúgy. Jól megnézte a fejevonalat s néha megcsóválta a fejét, tetszése jeléül. Némelyik bakának szalutált is, ha kedvére volt a peckes tartása. Ment a császár nagy neszben. Mikor az ezred végibe ért, a másik ezredben vágott fel a zenekar. Mi elhallgattunk már akkor, odaát pedig felsikitoítak a klarinétok, kiabáltak a vadásztrombiták, peregetek a kisdobok, puffogott az öregdob s a bombardonok morogtak. Az ezredkürtösök fújták, hogy majd szétment a pofájuk, a zászlók pedig hegyükkel földre estek a császár előtt. Nagy úr volt az, kérem.

Mikor aztán elhaladt az első vonal előtt, a második vonal elé kanyarodott, aztán a harmadik elé, a negyedik elé, végig. Ahogy elléptetett a szekereszek előtt is, lovába vágta a sarkantyút s elvágtatott messzebbre, ott megállt egy ponton, mert onnét akarta meg szemlélni a diszmenetet. Látott már diszmenetet, uram?

— Láttam, — feleltem szorongó szívvel.

— Az lehetséges, — sóhajtott egy mélyet. — De olyat soha, mint mikor a császár előtt vágta a lépést!

Nem is lehet azt elmondani... Az első zenekar felkanyarodott s elhelyezkedett szemközt a császárral, aki megett akkor már vagy harminc tábornoki sarzsi foglalt állást lóháton. Tollaik megborzolódtak a gyenge szélben, az öreg meg csak ült a nyeregben peckesen, pedig koros ember volt már abban az időtájban. Az első vonal már közeledett is ekkorára, de micsoda lineában, hej! A tisztek kardjai felsu-

hantak a napban, mellek és puskaszíjak kifeszültek, a fejek a császár felé vágódtak, dörgött a föld a bakancsoktól. Akkor intett ütenybotjával a tambur-major, mi belecsaptunk egy marsba, mint a fergeteg! Elvonult az első linea, jött a második, a harmadik, a tizedik, az arcok remegtek az erőfeszítéstől, jöttek a dragonyosok, jöttek a huszárok kényesen s fekete forgóik hajladoztak. Mi vágtuk a marsot, hogy csorgott a halántékunk, a császár pedig szalutálgatott. Öreg ember volt már, tehát a fejével bólogatott a feltartott kezéhez, de azért látszott rajta, hogy sok öröme telik az egyes alakulatokban. Azalatt mindig jöttek s egy zúgás volt már a mező a felvonulástól. Jöttek lófarkos csákókban a tüzérek s ágyúik torkai szakadatlanul kongtak, jöttek az utászok, a szeke-részek, az árkászok, a hidászok. Volt ott húszezer ember is talán. Amikor az utolsó linea is ellépett, a császár — hajlandósága jeléül — szalutált a tábornokoknak, megrántotta a kantárszárat és akkor nagy vágtában átrepült a széles mezőn, a Burgnak. A sok tábornok meg utána, repkedő tollaikkal. A császár legelői!... Elzúgtak, mint a szél! És akkor egy nagyot fújt mindenki: vége volt a parádénak...

A vak ember itt elhallgatott hosszan, mintha rajzó emlékeivel küszködött volna. Ahogy megszólalt mégegyszer, alig ismertem a hangjára:

— Ma rongyvilág van, uram... Császárok, királyok visszajönnek egyszer, mert nem élet ez így... Visszajön a császár, de én már nem fogom megérni.

Mások fújják majd a klarinétot...

Leesett a feje. Később annyit kért még:

— Nem jön valaki az utón, uram?

— Nem. Senki sem jár mostan erre.

Némi pénzt csúszttattam a sapkájába s elosontam mellőle nesztelenül.

Néhány perc múlva megálltam a kastély előtt annál a drótkerítésnél, mely a park egy kis részét elzárta a kastély körül s ahol néhány esztendővel előbb annyiszor figyelgettem elálló szívvel, mialatt a kastélytól oldalt az öreg király sétálgatott egyes-

egyedül. Koros ember volt már abban az időben, de azért keményen tartotta magát. Vagy száz lépésre udvari vadász kísérte és ha a király megállt olykor, az udvari vadász is megállt, visszafojtott lélegzettel. Ha azután tovább ment a király, ő is megmozdult, taktusra.

Most szabad volt a kastély. A széles lépcsőkön jókedvű kirándulók, köztársasági bakák rajzottak ki és be, karjukon a babáikkal. Múzeum, vagy valami látványosság lehetett odabent. Nem tudom, mert nem kérdeztem senkit.

Álltam a régi kerítésnél, álltam. Abból az irányból, hol a vak klarinétost hagytam el, egyszer megszólalt még a harmonika. Nyekeregve játszott a hangszer s a vak ember nyekeregve próbált hozzádalolni egy régi valcert:

*Wienerin, du kleine,
Fahre nicht alleine...*

Eltűnődtem sok néhai dolgon. Vasárnap volt, csodafényű délután. Később hűvösebb áramlat húzott át a Kahlenberg felől s hosszút sóhajtott tőle a kert.

Az ősz üzent már.

XVII.

(UTOLSÓ TALÁLKOZÁS)

Alig-délután volt. Délibáb remegett a puszta távolában.

De innen, a nyárfás alól, csak az éghatár leg-alját lehetett látni, mert a fák törzsein felül erdő volt minden. És míg odakint, a forráságban, szinte lihegett a határ, halálos neszben hallgatott a nyárfás. Darázs sem dongott sehol, minden-minden ájultan esett össze a kánikulában.

Csak messziről, valahonnét a kazlak felől szállt el idáig nagy-olykor a cséplőgép zúgása. De ez a zúgás is el-elveszett. Talán csak rémlett az is.

A zúgás iránya felől egy lovas tűnt föl. Torony-iránt poroszkált a tarlón át, egyenesen a nyárfásnak.

A fiatal gazdasági tiszt volt. A prakszi.

Amint az árnyasba ért a lovával, lecsúszott a nyereg-ből, a szakadék partjáig vezette a lovat s meg-kötötte az egyik fához. Ő maga leheveredett a szakadék tetejére, a fűbe, alig pár lépést a nyirfahidacs-kától, mely- a mélység fölött vitt át. Más időben patak csobogott odalent, de most azt is felszívta a kánikula.

Lovaglónadrágban hevert ott a prakszi, poros csizmában, könnyű kabátja törekkel beverve, ahogy éppen jött a cséplőgép mellől. Huszonhatéves ha volt csak, arca olyan, mint az alma s előszedvén ovális zsebtükrét, kis bajuszát kezdte kipödöríteni. Szúrósra, mint a szeg.

Később fölpillantott s az urasági ház iélé nézett el sokáig, melynek piros cserepei kikandikáltak a nyárfás szélén. S belesóhajtott a világba.

Remélte, hogy ma megint csak erre fog elmenni a leány. Föltette magában, hogy beszélni fog vele.

És mialatt elandalodott édesen, nem vette észre, hogy a majorság felől a másik prakszi közeledik. Az is bricseszben volt, zergetollal a kalapja mellett s a csizmája szintén poros. Már odaért s átszólt hevesrésző társához:

— Tudom, kire vársz, Jóska.

Az első prakszi megfordult:

— Annál jobb nekem. Legalább nem diskurálunk feleslegesen.

A második prakszi pillanatra megállt a szakadék túlsó szélén s annyit mondott:

— Pirikéről ne álmodozz, koma. Úgyis hiábavaló. S némi káröröm is volt a hangjában.

— De te se, cimbora — szólt vissza félvállról az első prakszi. — Tudom, hogy abba görbültél meg.

A második prakszi nem mutatott sok meglepetést, mint akinek minden mindegy úgyis. Továbbment, az urasági lak felé. Néhány lépés után visszaszólt:

— De én legalább nem vackolok utána. No, ég veled és harmathullás!

Távolodott, távolodott a cimbora, a szerelmes prakszi pedig ottmaradt az árok tetején, féloldalt dülve, mialatt a fogát piszkálgatta egy szalmaszállal.

Azalatt hallgatott a nyárfás. Mert csak kis szél sem jött a pusztá felől, melynek határkarimáján hangtalanul játszott a délibáb. A fák törzsei között ki lehetett látni az elhaló távolig, hol tengervíz vert hullámot és kergette magamagát a szemhatár fölé tornyosodva.

A délibábon hosszan eltűnődött a prakszi s kietlen állapota jutott eszébe. Nem volt titok többé (az elébb is a szemébe mondták), hogy szerelmes az uraság leányába. Sok reménye nem lehetett a prakszinak, különösen azóta, hogy egy rokonfiu is feltűnt a háznál, öt hete lézengett már itten, barátja lett mindenki, még a két prakszi is, tegeződő viszonyban volt a leánnyal s egyelőre semmi jel sem mutatta, hogy hazafelé készülődne. Érezte a prakszi,

hogy nem ok nélkül van jókedve az ő úrficimborájának, tehát sóhajtott egy keserveset:

— Hej, vacak világ!

Ahogy felrévült volna s az urasági lakás felé tekintett, úgy tetszett neki, hogy a leány tart erre a nyárfás ösvényén. Mint csaknem minden délután máskor is, ha tenniszezni indult. Összehúzta a szemét, hogy nem valami más nőszemély közeledik-e a kastély felől? Hosszú pillanatig nézett így s akkor annyit szólt nagy felindulásban, maga elé susogva:

— Piriké jön.. .

A prakszi azért lett lázas, mert súlyos töprengések után elhatározta, hogy ma egy-két célzást próbál elejteni a leány előtt. Hátha csalódnék a föltevésében? Hiszen a leány mindig szívesen beszélgetett vele, különösen olyankor, ha vasárnap-ebédre hivatalos volt a két prakszi is a kastélyba. S most, a végső pillanat előtt, miután előbb elszontyolodott kissé, szeretett volna felujjongani. Mert egyedül jött a leány.

Jött.

A járása volt a legszebb s a prakszinak feldobbant a szíve, amint látta közeledni, egyre közeledni maga felé. Egyenes, büszke tartásban lépegetett a gyalogösvényen, rakett volt a jobbkezeiben s amint egyet-kettőt felcsapott vele a levegőbe, megvillant a barnára edzett karja, amelyet szabadon hagyott a kurta ujj s megvillant alulról egy-egy fődorszél. Fehér vászonruhában jött, tenniszcipőben. A tenniszpálya felé tarthatott, mint csaknem mindennap délután.

A prakszi félkönyökre bocsátotta fejét s nem mozdult. Arra gondolt, hogy a leány alig ha három évvel fiatalabb nála: éppen hozzávaló lehetne. E gondolattól elkeseredett, mert olyasféle sejtés kezdte gyötörni mégis, hogy prakszitársának alighanem igaza volt, amikor azt ajánlotta neki, hagyjon föl minden számítással.

A leány közel volt már a hidacskához, mire a

prakszi is fölcsúzott. Ha már le kellett mondania róla, föltette magában, hogy legalább egyszer elbeszélget még vele s kigyönyörködi magát benne utoljára.

Fölállt, odalépett a lóhoz, megveregette a nyakát, aztán háttal fordult neki s félkézzel a sörényébe fogózva, várta a leányt. És amint így szembefordult vele, megérezte valahogyan, hogy a leány sohasem lehet az övé. Nem, nem! Valóságos merénylet még a pusztá föltevése is.

A leány akkor lépett rá a hidaeskára s a prakszi megbillentette kalapja keskeny karimáját:

— Kezétcsókolom, Pirike!

A leány kis mosolyra húzta össze a száját s jószívvel biccentett hozzá:

— Jónapot, Józsi!

Úgy látszott, tovább akar menni, de akkor gondolkodott valamit. Mert némi tétovázás után megállt s a prakszira nézett. Inkább kíváncsian:

— Várt?

— Vártam, Pirike — s remegés érzett a hangján.

A leány nem felelt. Félrekapta a szemét, a hid karfájához lépett s két karjával rákönyökölt könnyedén. Letekintett a mélységbe s fehér vászonruhája aközben kifeszült keveset a két apró mellén. A prakszi le nem vette szemét a leányról és ahogy elnézte a kiskontyos barna haját, meg a komolykodva leeresztett félarcát, amelynek bronzsine volt a naptól, azt hitte, fel fog jajgatni. Nézte a leányt, nézte szivszakadtan.

Egyszer aztán fölpillantott a leány is és nyílt barna szeme zavaros lett. Beszélni kezdett fáradtan:

— Azon gondolkoztam éppen, hogy milyen szomorú így látni ezt a patakot. Kiszáradt, nem hallani a csörgését, amely mellett annyszor eltűnődtem azelőtt. Hová lett, Istenem! Hiába töpreng rajta az ember, mert a poros meder hallgat...

A prakszi annyit mondott rá halkan, mintha valami mélységes-mély álomból kezdett volna ébredezni:

— Nekem is ép az járt az eszemben, Pirike.

Itt már szembenálltak. A leány ismét rátalált a hangjára. így kezdte:

— Az elébb azt mondta, hogy várt reám...

— Vártam, Piriké. De csak vártam...

E pillanatban csodálkozva vetette föl fejét a leány.

Nagyon szép volt így:

— Miért csak várt?

— Tudom is én, — válaszolt keserű közömbösséggel a fiatalember s megsimogatta a ló nyakát. — Csak úgy...

De a leány nem hagyta. Belekötött:

— Meg kell mondani! Akarom! Ha csak egy cseppet szeret, azonnal meg fogja mondani!

A prakszi elnézte a leányt s hirtelen csak mosolyogni próbált, amikor látta, hogy ökölbe szorítja a keskeny kezét s minden szónál akaratosan üt egyet a hidacska karfájára. Nem volt már levert a prakszi, ellenkezőleg: gyönyörködni kezdett a leányban.

A leány most már követelődött. Fölvetett fejjel, merészen. Egy váratlan mozdulattal aztán összetette a kezét:

— Ha csak egy cseppet szeret, Józsi...

— Hisz éppen ez a baj, Piriké! — vágta ki oly hirtelen, hogy maga is megszeppent s nem folytatta.

— A leány türelmetlen lett:

— Miért volna az baj? — s fürkészve húzta össze a szemét.

— Azért baj, Pirike, kezécsókolom, — sóhajtott egy végtelent a prakszi, — mert nem egy cseppet, hanem nagyon szeretem. A kelleténél is jobban. Mondjuk így: meg nem engedhető mértékben.

Csendesen rázta fejét a leány:

— Mi az, hogy: meg nem engedhető mértékben? Ezt nem értem. Hiszen tudhatná, hogy én is szeretem. Mert jó fiú maga, Józsi.

A prakszi közbevágott, mert itt már ő lett türelmetlen:

— Nem úgy gondoltam, Piriké! Maga végzetesen félreért...

— Hát hogy? — kérdezte édes-kíváncsian a leány s azalatt szomorkásán hajtotta oldalt a fejét.

A praksziból kitört temérdek keserősége. Nem bánta már, ha összedül fölötte a világ:

— Úgy, Pirike, hogy szerelmes vagyok magába! A leánynak elnyílt a szeme s a meglepetéstől félig nyitva maradt a szája. Alig tudta kimondani:

— Maga szerelmes belém? De hisz az lehetetlen!

S olyan értelmetlenül nézett a fiatalemberre, hogy a prakszin hirtelen átvillant az égő gondolat: a leány mindent tud és csak azért faggatja, hogy gyönyörködjék a kínlásában, De csak átcikkanó gyanúja volt ez. Kicsorduló szívvel folytatta, mielőtt faképnél hagyná a leányt:

— Tudom, hogy lehetetlen, Piriké. Továbbmegyek. Ordítani szeretnék, ha arra gondolok, hogy egyszer másnak lesz a felesége!

Megállt, elhallgatott. Nem birta tovább.

Csend volt, csend volt... Még a levegő sem mozgott. Tul, tul a nyárfáson, olyan messzeségben, hogy képzelet volt talán, még egyre épített és rombolt a délibáb. Siket neszben figyelt a nyárfás.

Hosszú idő múlt el így. A prakszi a lóva mellett állt s nézte a leányt, aki apró kezébe bocsátotta le a fejét s a poros patakmedren tűnődözött még mindig. Egyszer aztán, de igen sokára, felpillantott. Szomorú volt már a szeme, a hangja elváltozott. A fiatalemberre nézett:

— Szóval maga azt szeretné, Józsi, hogy a felesége legyek...

— Kérem, kérem... Csak úgy gondoltam rá azelőtt, — mondta sok fájdalom közt a prakszi,

— És most mért nem gondol rá többet? — faggatta a leány.

— Azt hiszem, tulnagya fába akartam vágni a fejszét...

A leány nem tudott elfojtani egy felvillanó mosolyt ekkora őszinteségre. De ugyanakkor megsajnálta a prakszit:

— Más itt a baj, Jóska...

— Hogy-hogy? — kapta fel fejét a fiatalember.

— Úgy, hogy már lekésett...

A prakszi egyszerre vakmerő reménybe kapott s izgatott lett:

— Hogy lekéstem? Miért késtem volna le?

— Mert másnak vagyok a menyasszonya, — s alig észrevehetően felmosolygott. De e mosolyában volt némi kihívás és még több dac.

A prakszi elkeseredett:

— Más szóval: kampec!

Felkacagott a leány, bágyadt kacagással. Ez azonban már nem zavarta a prakszit, mert érezte, hogy itt valóban kampec mindennek.

Elhallgattak keveset. A lány mosolyban úszó szemmel, a prakszi nem törődve már semmivel. Közömbös hangon kérdezte:

— S ha szabad kérdezni, ki a vőlegény? Remélem, Géza.

— Ő, — bólintott a leány.

Elhallgattak. A prakszi a lova nyakát simogatta, mert az az érzése volt, hogy fokunkint kezd megzavarodni. A leány fölhajolt lassan a korlátjáról s kiegyenesedett vakmerő szépségében. Komolyan kezdte:

— Józsi, én most sajnálom magát...

— Hát lehet is, Piriké, — bökkent közbe a fiatalember.—Mert ilyen peches alak nincs több a világon!

—... sajnálom magát, Józsi, — folytatta feltűnő nyugalommal a leány —, mert nem tagadom, a társasága mindig kedves volt nekem. Szeretem is, de ne értsen félre: csak úgy, mint a kedves fiukat szokás. Szerelmes nem voltam magába, erről szó sem lehet. Szerelmes csak a vőlegényembe vagyok. Mert szüleink rég megegyeztek — mi ketten kisebbek voltunk még akkor — hogy a Géza felesége leszek. Most aztán, hogy megjött hozzánk, megkérte a kezemet...

A prakszi ingerülten csattant föl:

— S maga ezt nem tudta megmondani előbb, Piriké?

— Hiszen volt eszemben — szólt csendes búval a leány —, de nem akartam megszorítani.

Itt nézett csak a prakszi:

— Maga eszerint tudta, hogy én szerelmes vagyok magába!

A leány nem felelt, csak bólintott. Igen-igen sajnálta a fiatalembert, aki a fejét csóváltgatta:

— Nohát igazán mafla voltam, vagyok és leszek!

A leány meg nem állhatta, hogy föl ne kacagjon megint. Bágyadtan csengő kacagással. A prakszi viszont komolyan megbosszankodott magára: hogyan is lehetett ennyire elővigyázatlan! Hiszen ha egy csepp sütnivalója van, látnia kellett volna, hogy a leány alighanem másnak a menyasszonya.

Arra gondolt, hogy elbúcsúzik, szemébe vágja a kalapot és dolgára indul. Messziről idáig szállt olykor a cséplőgép zúgása. Az urasági lak felé pillantott s annyit szólt:

— Géza jön errefelé.

A leány megfordult, majd visszakönyökölt a hídacska karfájára. Csendes volt már ő is:

— Sokáig készülődött az úrfi, szándékosan nem váriam meg. Most biztosan pattogni fog reám.

Megint nem szóltak hosszú ideig. Igen-igen eltaláltak gondolkozni valamin.

Már közeljárt a vőlegény, amikor magára eszmélt a leány. Megindult a hidacskáról s a prakszihoz ment. A kezét nyújtotta neki. A szeme fátyolos volt, a hangja megremegett:

— Búcsúzzunk el, Józsi...

A prakszi a keze után nyúlt. Az ő hangja is meremegett:

— Hol fognak lakni, Piriké?

— Pesten.

— Megengedi, hogy megcsókolhassam a kezét?

— Meg, — és elfordult a fejével.

A fiatalember lehajolt s kezét csókolt a leánynak. A hidacskára éppen akkor lépett fel a -vőlegény s jókedvűen kiáltott feléjük:

— Mi az? Csak nem szerelmi vallomás?

A leánynak megcsillant a szeme. Óvatosan felelt:

— Most búcsúztam el Józsitól. Jó pajtásom volt mindig.

A vőlegény megállt a hidacska innenső végén. Mosolygott:

— A teremfáját!

Csinos, lengőhajú fiatalember volt s eszeágába sem jutott volna, hogy féltékeny próbáljon lenni. Észre vette ezt a prakszi s rosszul esett neki. Szerette volna, ha a vőlegény számonkéri egy kicsit, De az ahelyett jókedvűen intett neki:

— Viszontlátásra, barátom!

— Szervusz, Géza, — bökött valamit kalapján a prakszi, teljes reménytelenségben.

Elmentek. Szorosan egymás mellett, a tennispálya felé. A prakszi, ahogy utánuk nézett s nem vette le róluk a tekintetét, úgy érezte, mindjárt össze kell roskadnia. Ezért visszafeküdt az árok tetejére, a ritka fűbe. De alig hogy leheveredett s félkönyökre dült, váratlanul nagyot csapott a csizmája szárára s méltatlankodva kiáltott egy nagyot:

— Mindent kifecsegetem neki! Micsoda marha vagyok, Uram-Teremtőm!

Ám époly hirtelen le is csillapult. Mert halottriasztó csend volt körülötte s hallgatott a nyárfás is, A fák törzsei között látni lehetett az éghatár peremét, amely alatt futkosott még a délibáb, de már aléltan. Mintha elfáradt volna a pusztító hőségben. S közben hallani lehetett elvértve, hogy messziről a cséplőgép zúg...

Egyszer még fölhajóit a prakszi s utánanézett a jegyespárnak. Csaknem elérték már az ösvényfordulót, a vőlegény egyet-kettőt csapott a levegőbe rakettiével, aztán a menyasszonyához hajolt. Ugyanakkor úgy rémlett a prakszinak, hogy a leány megfordul félig s visszapillant a hidacska felé.

S a prakszi nyugodt lett. Mert tudta már, hogy jönni fognak napok, amikor reagondol a leány.

XVIII.

(BÚCSÚZTATÓ)

Meghalt a segédjegyző.

Hát meghalt.

Van már bizony másfél-esztendeje, hogy eltávozott e földi terekről és beírta nevét a másvilági vendégkönyvbe, ahol minden föltevés szerint törölték az ideáthagyott apró adósságait, — de a hire csak most jutott el hozzám. Mert messze halt meg a segédjegyző, olyan távoli helyen, amelyre ma úgy tekintek vissza az itthoni messzeségből, akárcsak megfogyatkozott kedvemmel a tűnő ifjúságom után. Istennem, mi módon is kellett elmennie innét! Csatakos ősz volt, köd fogta be a falucskát, pocsolyatenger zárta el a külvilágtól, gyöngyök csillogtak a szilvafácskák ághegyein s a segédjegyző akkor fölemelkedett mégegyszer nyomorult vackáról s a tenyérynai ablakon át belenézett az őszi ködbe. Szederjes volt az arca s csak nézett, nézett kifelé halálravált szemivel. Egyedül volt már, mindenkitől elhagyatva. Aztán visszahanyatlott és sok keserűség közt utoljára hajította le fejét a párnára,

*

Nem mindennapi ember volt a segédjegyző.

Vállban kicsit megtört s emiatt némileg göthös, Ez lehetett az oka, hogy már ifjúkorában is vénülő legénynek tetszett. Egy gyengéje volt: a borovicska. Elsején sohasem várta be, míg megküldik postán a fizetését, hanem már előző napon felkészült, hogy nagy izgalmak közt és gyalogszerrel nekivágjon a megyei székvárosnak és ott személyesen vegye föl havi járandóságát: a nyolcvankét koronát és hatvan-

két fillért. Mert ennyi járt a segédjegyzőnek minden hó első napján.

A segédjegyző tehát, akit »bonfalábú bojtár«-nak hívtak mellesleg, minden elseje előtti napon személyesen indult el a székváros felé, azzal az eltökélt szándékkal, hogy estére feltétlenül otthon lesz s magával hozza a teljes fizetést. Régi terve volt ugyanis törleszteni valamit abból az adósságból, mely a háziasszonyának járt volna s azonfelül volt némi kölcsöne a fogyasztási szövetkezetben is. Ám az emlékezeibeli idők óta nem akadt ember, aki estére otthon látta volna a segédjegyzőt. Hazakerült ugyan, de csak a negyedik hajnal felé, ugyancsak gyalogszerrel. Mert akkorára úgy lekopasztották a városban, hogy csak az utolsó egy-hatos sem maradt meg a zsebében, amelyből megválthatta volna a harmadosztályú vasúti jegyét. A segédjegyző tudniillik, bármennyire fogadkozott is magában, nem állhatta meg, hogy be ne pillantson tiz perere a Varázsfurolához címzett korlátlan italkimérésbe, ahol egy hörpentes borovicskát kért szerényen. Ez lett a veszte! Mert délután még a Varázsfurolában tanyázott, fesztelen hangulatban, estére pedig, hogy besurrant volna a Vidra primás bandája, a segédjegyző nagyot csapott öklével az asztal sarkára s abban a pillanatban elkiáltotta magát szilajul:

— Gyantázn!

A barna fiók gyantázni kezdtek eszük nélkül s mikor rázendítettek a Rákóczi-féle nótára s a bőgő is közbemorgott, a segédjegyző leborult a két karjára és sirni kezdett, annyira odalett. A nagybőgő volt második gyengéje.

Így aztán nem lehet megütődni, ha negyednapra egy peták nélkül vetődött haza.

Mulatni csak úgy a maga számára hangoskodott s mindössze egyízben volt virtuosos cselekedete. Történt, hogy egy alkalommal szokatlan mértékben gyűlt föl benne a keserűség, a zenészi-kar tagjai ép ama nevezetes szvírohai dalt zengedezték, a segédjegyző hirtelen csak kipattant a Varázsfurola legközepére s

a vérlázító ütemekre verbunkost kezdett kidohogni. E pillanatban senki más nem ült a Varázsfuvolában, kivéven azt a szabósegéd-külsejű vándorlegényt, aki csöndeskén iddogált a sarokban és mosolyogva nézte a segédjegyző fenekedő táncát. A segédjegyző botfűlű volt ugyanis, minek folytán sohasem dobbantott taktusra s ezen mosolygott a szabósegéd. Észrevette ezt a segédjegyző, abban a pillanatban felforrt, megállt, a zenészek elhallgattak, aztán kezével az ajtóra mutatott s kiáltott egyet:

— Mars ki!

A vándorlegény felállt s összeszedvén cókmók-ját, kifelé indult szerényen. A segédjegyző vérszemre kapott, először mekegni kezdett, majd a legény után iramodott, miközben fölényesen szólt oda a cigányoknak:

— Adok neki egy csárdást!

Hogy aztán mi történt odakint, nem lehet tudni. Bizonyos csak annyi, hogy amikor három perc múlva visszajött a segédjegyző, nagyokat fujt s a kabátja és az inge balujját a jobbkezában hozta. Le volt szakítva. Attólfogva úgy kesergett tovább, meztelen bal-karral.

Ez az elkeseredése azonban legyen mentsége minden virtuskódásnak. Abban az időben szerelmes volt a segédjegyző, mintegy nyolc év óta egyfolytában. A leányzó, aki iránt vonzalmat érzett, a negyedik faluban lakott. Készült is a segédjegyző, nyolc év alatt többízben, hogy most már végérvényesen átnéz a leány szüleihez és körülpillant keveset, de az elhatározó pillanatban mindig akadt valami halaszthatatlan tennivalója. Hol egy marhalevelet kellett kitöltenie, hol köszvény állt a bokájába. így telt el a nyolc esztendő. Megemlítendő másfelől, hogy a kiszemelt hajadon mitsem tudott a segédjegyző szivbéli hajlandóságáról s férjhezment. Emiatt-való volt a nótárius-segéd nagyfokú elkeseredése abban az idő-tájban.

Mindezek régi dolgok természetesen.

Régen volt az is, mikor a háborúba vonult be.

Minden barátja verekedett már a messzi határokon, sokan meghaltak gyilkos sebeikben, mikor egy késő-őszi napon ő is jelentkezett a népfölkelők sorába. Magától ment, nem kényszerítette senki s miután alkalmasnak találta a katonaoorvos (hadtápszolgálatra), egy reggel fanyar mosollyal lépett a gazdája elé:

— Népkefélő lettem, jegyző úr!

A »népkefélő«-formát persze, mint szójátékot, csak humoros célzattal alkalmazta az öregedő bojtár.

Elment aztán s először elveszett a hire. Később többiben írta, hogy fogolytáborban van s puskával a vállán örökdió a rend és fegyelem fölött. Aztán hónapok mentek el, aztán esztendő, ritkultak az ezredek sorai s vittek már verekedni mindenkit, még az öreg segédjegyzők rendjét is. A vállban hajlott vize a Doberdóról keresett föl egyszer egy táborlappal, a legdühöttebb isonzói csaták napjaiban. A tábori lapon ennyit írt mindössze: »Úgy megyünk előre, mint a szélk Nem minden meghatottság nélkül válaszoltam neki s egyúttal megkérdeztem tőle: mi az, ami előreviszi őt is? A mindenkit elsodró hősi lendület, avagy a dac-e csupán? Az öreg nyomban felelt, ezzel a két szóval:

»A rum!«

Kerülő úton és sokára tudtam meg csak, hogy a segédjegyző százada pokoli tikkadtságában megrohant egy rumszállító hadivonatot, feltörték az egyik kocsit s ott helyben két hordó rumot ittak ki. Mivel a vonat sajátunk volt, a legközelebbi csataszünetben kurtavasra verték az egész századot, köztük az öreget is.

Pedig hát túrhetetlen szomjúságuk menthető volt azokban a forró napokban,

*

Vége lett egyszer a háborúnak és vége sok mindennek. S a változás súlyos felforgatást idézett elő a segédjegyzők között is.

Hideg ősz volt már s a jegenyefákról lepergett minden levél, amire keshedt vállaival hazavetődött

az öreg. Nem legénykedett már többet: csöndes ember vált belőle akkorára. Frontokat kijárt veteránus.

Ez a tartózkodó magatartása azonban megokolt volt. Új, addig ismeretlen katonák ereszkedtek le a hegyekből s nyomukba új hivatalnokok jöttek, akik kérdés nélkül elfoglalták a régi irodák asztalait. A segédjegyzőt meghagyták, mert értette a nyelvüket. De csak túrt alak maradt.

Miken jártathatta eszét a segédjegyző e szomorú és hideg napokon! A falut egymásután hagyta el minden régi ismerőse... A nagytiszteletű úr elhalálozván. végleg elköltözött e tévelygő világból. Egy napon a jegyzőnek is felmondtak, szekérre rakta a bagázsáját s megindult a tenyérnyi Magyarország felé. A tanító úr ugyanúgy járt: neki is mennie kellett egy másik napon. A gyógyszerész úr nyugdíjazta saját magát s annyira visszavonult, hogy csak a szakállával mert beszélgetni. Minden héten üresebb maradt a falu. A néhai úrfiak, akik minden farsangban annyit bokáztak valamikor a primás előtt, a világon szertehányva feküdtek harcsírjaikban vagy a megszorult Magyarországon bujdostak bánkódó fejjel, az egykori kisasszonyleányok pedig férjhezmentek, ki erre, ki arra. Halott volt már a falu, halott. Az új hatóságok még Sándor György kisbírót is elcsapták, mivel szemükbe mondta e karakán ember, hogy a dobszót nem hajlandó más nyelven közhírré tenni, csak a saját egyetlen anyanyelvén... Sándor György fölkereste esténként a segédjegyzőt s kibeszélgették egymásnak bajaikat. És kalapálták a tervet, mint fogadják majd a magyarokat, ha előtörnek egyszer délfelől.

Ez is elmúlt. Micsoda hónapok és esztendők mentek el attólfogva! S micsoda vergődéseket állhatott ki a segédjegyző!

De túrt és hallgatott. Mert ha fogyatkozik is a reménység, mindig megmarad egy kis mécse, amely-nél megmelengethetjük hidegülő tagjainkat. Ebben az időben a csöndes kvaterkáról is lemondott, mert nem volt kivel koccintania. Olykor hozatott még két deci

borocskát a zsidótól, megmelegítette a háziasszonyával (odakint vihorláti szél döngette a csupasz iákat), aztán csak üldögélt a lámpa előtt, nyelt egy kortyot s nagyritkán így tett hozzá:

— Hej-haj...

Egyedül volt már, egész egyedül.

Aztán — vagy két éve ennek — áthelyezték. Messzire, messzire. Valami tót vagy rutén falucskába, ahol még tanító sem akadt. A falucskát minden ősszel és minden tavaszon körülönti a Laborc áradása s olyankor nem lehet kimenni a szélső házakon túl. Hogy mi történt vele, nem tudom. Most, másfél esztendő múlva jött meg a híre, hogy meghalt a segédjegyző, nagy szegénységben. Olyan szegényül, hogy a falusiak ácsolták meg a koporsóját. Mert a pléhóráján kívül semmi nem maradt utána.

Most pedig, másfél-esztendő után, búcsúzom tőled meghalt barátom s osztályostársa menekülő ifjúságomnak!

Búcsúzom tőled meghatottan s mély eltűnődéssel egy régi világ fölött.

Az a világ bizony hangos volt egy kicsit, mert a jókedvünk mindig készen állott hozzá. Hányszor kerültünk haza virradat előtt, miután előzően a szomszéd faluban táncoltunk valamelyik lányos háznál! És hazavetödvén, hajnalizenét adtunk a falubeli kisasszonyoknak. A vályoghányók mindig rendelkezésre álltak az alvégről. A dádéknak persze adni is illett volna valamit a zenészeti teljesítményért, tőled azonban — mondjuk ki csak nyíltan! — soha semmit nem láttak, mert soha egy petákod nem volt. És ha mégis akadt volna néhány rézkrajcár a mellényzsebedben, súlyos szükséged volt rá. Mert hogy jutottál volna különben a heteske dohányhoz, melynek füstjénél legalább a fantáziádat melengetted meg hébe-korba. Hiszen nagy fantaszta is voltai mellesleg, pajtás. Szakadatlan meggyőződésed volt, hogy egyszer lesz pénzed

neked is. Hogy miféle alapból táplálkozott ez a rögeszméd, ma sem tudom megérteni.

Búcsúzom tőled, halott barátom s kipróbált társam a filozofálásban. Mert filozófus is voltál, noha a római catholica Egyháznak maradtál hívő tagja mindvégig. Reformátusnak kellett volna lenned igazság szerint: annyi belenyugvással vetted tudomásul a dolgok rendjét, hogy az már ijesztő volt. Több voltál annál is: dacos fatalista. Nyomorult szegénységben húztad az igát és soha egyetlen zokszód nem volt az egyenlőtlen berendezkedés ellen. Most végül odaérkeztél te is, ahol mindenkinek egy marokkal mérik a javakat meg az igazságot.

Ma, amikor mégegyszer bucsut intek feléd, öreg barátom, aki visszaköltöztél a porba, — ma elvonulnak előttem utoljára a régi arcok és régi tájak. Látom a házunkat, előtte a kiskertet színes gömbjeivel, hátában a széltől bókoló jegenyéket. De hol az egykori ismerősök, Istenem, hol? Halott a ház, halott. Kiveszett már mindenki vagy úgy elszóródtak, hogy emléküik sem maradt? Vagy csupán a gazda alszik odabent esztendőik óta, két karjára borulva az asztalon s szakálla térdig nőtt a mély szunyókálásban?

Barátom, barátom, jobb lesz abbahagyni...

Látlak mégegyszer, amint félig elfedve már a túlvilági ködöktől, egyre-jobban beleveszel azokba a ködökbe s megfordulva, utolszor intesz bucsut lanakadt karoddal. Visszanézel s meggyötört arcod fehér nagyon... Pajtásom, pajtásom! Intek én is feléd, aki imbolyogva haladsz tovább és eltűnsz előlem, mint hanyatló ifjúságommal a kedvem. Leteszem a tollat... Egyedül vagyok már magam is, egyedül. De az idő, amikor tántorgó lábbal mi is megindulunk majd a ködbe, messze van még. Mert sok elintézni való vár reánk ideát is. Addig nem megyünk, cimbora!

XIX.

(LAPZÁRTA ELŐTT)

A vidéki szerkesztőségben néhány perc választ el mindössze a lapzártától s ezért fergetegszerű rohamban száguldanak a ceruzák. Hárman ülnek a szerkesztőségi helyiségben, melynek túlsó felét a nyomda foglalja el. Hosszú udvarra nyílik a szerkesztőség, hátul ólakkal. A küszöb előtt egy malac тұr.

A segédszerkesztő, odvasfogú bácsi, a pipáját tömködi, verhetetlen nyugalom közt. Felsőhajt:

— A fene érti, minek ez a kapkodás? Jókai alatt nem így volt...

Csönd lesz utána, csak a ceruzák siklanak tova a felelős-szerkesztő meg a kezdő hirlapíró kezében, aki a lap riportere s lírikusa is egyben. Az öreg ráfüstöl, szippant vagy hármat s a füst miatt magasra emeli az orrát. Aztán írni kezd, rendithetetlen nyugalommal ...

A felelős szerkesztő feléje szól:

— Sietni tatus, sietni!

— Minek? — s vállat von anélkül, hogy fölnezné. — Jókai lapjánál nem így csináltuk...

— Hanem? — veti oda írás közben a felelős szerkesztő.

Az öreg nagy betűket kanyarít s mialatt beszél, méteres pipaszára a szájában marad:

— Egyszer tűz ütött ki a Losonczi-pályaudvaron. Ma persze más neve lehet...

— Józsefvárosinak hívják, — mosolyog maga elé a felelős szerkesztő.

— Megengedem. Egyszóval tűz ütött ki este nyolckor A lapot is akkor zártuk. Nagy tűz volt. Mi aztán megírtuk, hogy a Losonczi-pályaudvar és

környéke lángokban áll, hozzátoldván, hogy részletek a következő számban...

A felelős szerkesztő, írás közben, gúnyosan szól közbe:

— Szép kis lap lehetett!

— Jó lap volt, — folytatja maga elé bólogatva az öreg. — Rendes ember ugyanis félkilenckor odahaza vacsorázik, féltízkor pedig ágyban a helye. Azért nem fordult fel a világ. Másnap este megírtuk aztán a részleteket. Ma mindenki futkos, mind a bolond. Hal-lom, rádión is beszélnek már. Jókai lapjánál nem így volt...

— De nem ám! — jegyzi meg a felelős szerkesztő. — Cukros kis állapotok lehettek akkor...

— Hát igen, — szippant az öreg. — Szerkesztő úr mit ír?

A szerkesztő fesztelenül mondja, úgy lendület közben:

— A vízműtelep igazgatóját készítem ki. Régen készülök városunk eme kitűnőségére.

Elhallgatnak. Az öregnek, aki pókláb-betűket rajzol ki veszett nyugalommal egy »kutyanyelv«-re, olyan őskori a nyakkendője, hogy már madzagba ment össze. A felelős szerkesztő, ki a legjobb asztal előtt ül s cikázva ír, almaarcu, karcsú fiatalember még. Angolra nyírt bajusza sarkában egy legörbülő vonal, mely keserű elszántságot kölcsönöz a föllépésének. Az egész ember a föltétlen harciasság benyomását kelti.

A disznó még egyre tur a küszöb előtt. A felelős szerkesztő váratlanul fölnéz s szeme a riporterre villan:

— Na pupuc, hogy állunk az anyaggal?

— Mindjárt, szerkesztő úr kérem, csak egy jó befejező-mondatra lenne még szükségem ...

— Csak minél kevesebb lírát, pupuc! — kiált fel öldöklő gúnnyal. — Tények kellene, tények! A líra — az szósz.

Az ifjú lírikus szerényen szól:

— Igenis, szerkesztő úr, kérem szépen...

A szerkesztő most a végső soroknak veti magát a vezércikkben. Szinte extatikusan. Később odaveti a riporternek:

— Milyen a helyzet költői termés tekintetében, pupuc? Ajánlom, hangfogót az érzelmek kitörése elé! Különben legyen szíves felállni s rúgja oldalba azt a sertést...

A költő feláll, kissé kelletlenül a küszöbig megy s oldalba rúgja a disznót.

Azután visszamegy, leül s az írás fölé hajlik. A költő természetesen zilált hajú s nyakkendője bordorra van kötve.

Néhány szünetre csönd lesz, csak az egyik nyomógép zakatol, amelyik valami munkában van, A gép karja fölemelkedik és alálendül s valahányszor felvág széles ivben, mindannyiszor a korrektor fejére csap, ki a gép sarkában ülve javítja a szedést, hogy csak úgy klappan. Idők folyamán kemény bőrpáncél keményedett ki emiatt a korrektor kopasz fejébujján. A korrektor, aki negyedik éve könyörög már asztal után, melankolikus természet s a gép csapkodása — látszatra legalább! — cseppet sem befolyásolja mély elmerülésében.

A lírikus eközben a körmét rágja: a befejezőmondaton töpreng. Később szemérmesen fordul a felelős szerkesztő felé:

— Szerkesztő úr, kérem szépen, egy tiszteletteljes kérésem lenne ...

— Na, mi az? — s nem néz föl a veszett-iramú Írásból.

— Tisztelettel bátor lennék megkérdezni, jön-e a versem a mai számban?

— Mi a címe?

— A költő megzavarodik:

— »Most hullnak a levelek...«

— Pupuc, pupuc, maga egészen komikus kis alak, — mosolyog bajusza sarkába a felelős szerkesztő. — Vérbeli poéta tudvalevően az, akinek új meglátásai vannak. Maga már a címben abszolút-szürkeség. Mivel most van ősz, csak természetes, hogy most hullnak

a levelek, — s aközben ceruzája táncol és nagyokat ugrik a papír hátán.

A boglyas kis riporter vörösen makog:

— Igenis, kérem szépen...

— Többet mondok, — folytatja oktató hangon a szerkesztő, mialatt ceruzája szinte repül a vezércikk fölött. — Mivel manapság úgynevezett nagy időkbe pottyantunk bele — enne kefét, aki kitálalta! — a zsurnalisztika súlypontja elsősorban közgazdasági természetű polémiákra billent át. Lényegünk ma merő harc s csak olyan orgánus exisztálhat, amelyik szenzációt hoz. Maga ezzel szemben a lírára veti magát s ott is a románcokat kedveli. Ezt a műfajt ma már, köztudomás szerint, csak a preparandisták kultiválják... Gyengén áll a maga ügye, pupuc! ,

A költő elszontyolodva hallgat. Az öreg, aki feneketlen nyugalommal rajzolgatja ki a betűket és sok filozófia közt pipákol, most segítségére siet az ifju-embernek:

— Fiatalság és szerelem együtt jár a verssel. Valamikor én is szereztem néhányat. Igaz, hogy inkább a balladai forma iránt éreztem hajlamot.

— Jó, jó, — szakítja meg a felelős szerkesztő. — Ha sikerül helyet szorítani, jönni fog a vers. Annyi baj legyen! De most körmölni, mert tíz perc múlva » slussz!«

Tovább-írnak. A költő is maga elé hajlik s neki-dül a befejező-mondatnak. A küszöb előtt újra felbukkan a disznó s túrni kezd. A felelős szerkesztő idegesen kiált fel:

— Pupuc, rúgja oldalba azt a kocát!

A pupuc feláll s elkergeti a sertést.

írnak mind a hárman. Olyan lendületben, hogy a ceruzák hasítva karcognak. E pillanatban, valahonnét a nyomdai helyiség-rész homályából, a mettőr kiáltása sívít át:

— Az »r« betű elfogyott!

Ök hárman fölnéznek s megállnak. A felelős szerkesztő indulatosan kiált vissza:

— Mi az?

— A szedő-kasznyiban nem áll rendelkezésre több »r« betű! — hangzik a mettőr izgatott aviziója.

A felelős szerkesztő csettent s mosolyog. Különb meglepetések is érték viharos redaktori múltja alatt. Az öreg ezzel szemben zavart lesz s pislogva néz maga elé:

— A teremtésit, épp most akartam leírni az »ipar-csarnok« szót! Két »r« is van benne... Már most mit csináljak?

— Találjon ki rá új kifejezést de »r« nélkül, tatus, — mondja nem minden malicia nélkül a felelős.

— Kazinczy apánk gyártott belőlük eledet s mégis elélt vagy hetven esztendeig... Na, ja!

Az öreg sóhajt egy nagyot:

— Megverte az Isten ezt a vidéki lapcsinálást!

Senki nem szól vissza. A felelős szerkesztő ceruzája szinte bokázik a papíron, amiből sejteni lehet körülbelül, hogy a szerkesztő úr alaposan ki fogja készíteni a vízművek igazgatóját. Az ifjú költő megáll a befejező-mondat közepén s a ceruza végét szopogatja. Alighanem valami csinos jelzón töri magát. Az öreg pipája közben kialudt, minélfogva széles nyugalommal a mellényzsebbe nyúl s előkotorja a tűzszerszámot. Rágyújt, szippant kettőt.

— Gyorsan, gyorsan, Sziúpák bácsi! Csak öt percünk van! — kiált rá a szerkesztő.

— Tudom, — és tovább pipázik.

A riporter a papír fölé kapja a fejét s miután Sziúpák bácsi is a ceruza után nyúlt, a tempó a kulminációs pontra lendül.

E pillanatban vállban-hajlott, keszeg vörös emberke lép be, előbb azonban elzavarja a disznót, A küszöbön megáll s kézdörzsölve néz körül. A kiadóhivatali igazgató.

Jobbra-balra hajlong:

— Folyik a munka, folyik?

— Előbb azonban köszönni is illenék, Salgó úr, — pillant fel az öreg.

Salgó úr hunyorgatva mosolyog:

— Na persze!

— Hát igenis, — folytatja Sztupák bácsi, miközben tovább ír. — Ha belépünk valahová, üdvözölni illik a jelenlevőket. Ehhez azonban intelligencia is kell, Salgó úr!

Az igazgató sértődötten kapja föl a fejét:

— Mi az, hogy »Salgó úr«? Maholnap egyszerűen »Salgó«! Mi? Őn a kiadóhivatal vezérigazgatója volnék, Sztupák úr!

— Igazgató úr? — nyelvel vissza minden zavar nélkül az öreg. — Majd ha fölemelteti a fizetést!

— Salgó úr ingerülten nézi végig:

— Adjon hálát az Istennek, hogy egy ilyen lap kebelében dolgozhatnak!

— Az már igaz! — s szippant vagy kettőt, de már békésebb hangulatban. — Nemzetvédelmi orgánum liberális tökével! Extra kis dolog!

A felelős szerkesztő érzi, hogy kényes pontra bilent át a vita s ezért úgy foghegyről veti oda az öregnek:

— Mozogni Sztupák bácsi, mozogni, mert csak két percünk van! Pupuc, hogy állunk az anyaggal?

A növendék-költő megrezzen:

— Mindjárt, szerkesztő úr, kérem szépen, csak egy megfelelő állítmány hiányzik még...

Az igazgató ezalatt kedveskedve hajlik oda a felelős szerkesztőhöz, aki akkor csap rá az utolsó mondatra. Suttogva kérdi:

— Lesz valami szenzáció a mai számban?

A szerkesztő ásitva felel, mint aki előtt közömbös az ilyen:

— A vízműtelep igazgatóját dőföm le.

— Ördögi-jó gondolat, — dörzsölgeti markát az igazgató. — Hál' Istennek, szépen fogy a lap!

Sztupák bácsi közbemorog:

— De a fizetés is...

Az igazgató ingerülten hallgat. Hátul a nyomda zörög, a korrektor a laposgép sarkára könyökölve javítgatja a levonatokat, miközben a gép karja szabályos ütemben csattog a kopasz fején. Az igazgató

odanéz s akaratlanul kuncogni kezd. Elkapja ezt a pillantást Sztupák bácsi s gúnyosan dörög:

— Bőr, az van a kobakon!

Váratlanul a mettőr hangja sivit át a nyomda homályos zugából:

— Az »e« betű elfogyott!

Érezni a levegőben, hogy itt van az utolsó pillanatok ideje. A disznó ismét előröfög s túrni kezd a küszöb előtt. Az igazgató visszafojtott áhitattal lesi a felelős szerkesztő toporzékoló ceruzáját s némi büszkeséggel is. Abban a szempillantásban az órára tekint a felelős szerkesztő, lecsapja a ceruzát, felugrik s nagyot kiált:

— Urak! Kész a lap!

Sztupák bácsi leteszi a ceruzát, az ifjú költő szintén. A felelős szerkesztő odaszól neki:

— Pupuc, rúgja oldalba azt a kocát!

XX. (ÉJFÉLI LÁTOGATÁS)

Egyszerre csak ott-álltam a régi kapu előtt A kilincs engedett s a tornácra léptem.

És akkor sóhajtottam egy nagyot.

Tavaszi volt-e vagy nyárvége, nem tudom már. A vadszörlő lugasban futott fel a tornác fakorlátja fölé.

Lábujjhegyen mentem végig, de senkit nem láttam sehol. Mintha az egész ház kihalt volna. A konyha táján tarthattam már, mikor az idegen neszre megnyílt halkan az ajtó s kitiptegett rajta a szakácsné.

Hanem megöregedett. Fehér volt már a haja, mint a decemberi hó s idegenül pillogott rám egy darabig. De akkor egyszerre megismert s könnyű futotta el a szemét:

— Úrfi, úrfi! Hát mégis hazajött!

Mintha másvilági hangot hallottam volna. Fájdalommal éreztem, hogy rég megszűntem már úrfinak lenni. Nem tudtam szólni az elfogódottságtól.

Az öregasszony csodálkozva kérdezte, de inkább úgy magamagától:

— Nem is tudom, mióta nem járt nálunk az úrfi.

— Tizenhat esztendeje lesz a nyáron, Terka néni, — szóltam csöndesen. — Találok-e még valakit a házban? Él-e még a gazda?

Tarka néni oldalt hajtotta fejét s a hangja olyan furcsa volt, hogy a szívembe hasított:

— Bizony, sokan nincsenek már itten. De a kisasszony még mindig várja az úrfit...

— Marcsa kisasszony? Hát nem ment férjhez?

— Nem lehetett neki. Sokat emlegette, hogy a nagyvilágból egyszer csak hazatér az úrfi, elbeszélgetnek majd keveset s attól megkönnyebbedik a szíve.

— S hol van most a kisasszony?

— Biztoson a kertbe lesz. Ott szokott üldögni egymagába.

Kinyitottam a kiskaput s átszaladtam a kertecskén. Élesen vágott a nap s álomszerű ködben lengett mégis minden. Nem tudom miért, de mondhatatlanul fáj a szívem. S a furcsa színek közt az nyugtalanított legjobban, hogy nem láttam az árnyékomat.

A kertecske végén, a filegóriában, ott ült Marcsa. Keskeny cipőcskébe bujtatott lábainál fehér macska vigyázott, ő maga nagy elmerüléssel dolgozott valami apró csipkedarabkán.

Elszorult a szívem:

— Marcsa! Édes Marcsa!

Fölemelte kedves arcát: megismert. Aztán szótlannul mutatott helyet maga mellett.

Sokáig néztük egymást. Szép volt most is, csak igen komoly s lehelletnyi bú árnyazta a szürke szemét. A hajában egy fehér szál csillant meg, de a kiskontyát úgy viselte most is, mint tizenhat esztendővel azelőtt. Akkor került haza az intézetből.

És ahogy néztük egymást, láttam, hogy két könnycsepp esik ki a szeméből. Megsajnáltam:

— Hogy van, kedves?

— Vártam, — mondta alig hallhatón. — Tudtam, hogy el fog jönni egyszer. Igen egyedül vagyok.

— Dehát hol az édesatyja? — kiáltottam fel szorongva. — Hol van Dani bácsi?

— Közömbösen mondta:

— Meghaltak. Először apámat temettük el, kevés-
sel rá Dani bácsi is elment. Édesanyám sem él már...

— Hát mindenki meghalt már a házban!?

— Mindenki, — bólintott csöndesen. — Fiatal-
ember sem mutatkozik a tájon.

— Hova lettek?

— Régi csatákban vesztek el, vagy odaát bujdos-
nak a kis Magyarországon.

— Hát a vőlegénye?

— Eltűnt az első ősön, a lanszuti erdők alatt
valahol. Tizenkét esztendeje lesz idei októberben. Tu-

dom, hogy hazajön egyszer. Megígérte, mikor indult a menetszárad, hogy sosem fog elfelejteni... Keserőség fojtogatott, alig tudtam kimondani:

— Hát Vidróczki hol ténfereg? ő is halott? Marcsa mosolyogni próbált. Félénken, szomorúan:

— Ó, a régi javíthatatlan az most is! Vagy három éve Amerikába ment, de ingyen, mert valami szeneslyukba bújt a hajón. Feleségét három gyermekkel hagyta vissza...

— S küld-e valamit szegényeknek?

— Pénzt nem, — mosolygott Marcsa olyan különösen, mintha keskeny szájára ráfagyott volna a mosoly, — de írni szokott néha. Legutóbb azt hazudta, hogy amerikai képviselőnek akarták megválasztani, de neki nem kellett: sokkal büszkébb annál magyar állampolgárságára. Amerikából hazatért emberek beszéltek aztán, hogy már a harmadik asszonnyal adta össze magát, de most sem dolgozik semmit. Azzal henceg, hogy itthoni felesége született bárónő, aki nem szorul rá egy-két vacak dollárra...

Itt már én is mosolyogtam:

— S miből él a haszontalan?

— Isten tudná, — mosolygott vissza Marcsa. — Állítólag az asszonyok tartják el, akikkel hit nélkül összeállt.

Elhallgattunk. És hosszú ideig nem szóltunk egymáshoz azután.

Fejünk fölött, szinte a kertbe hajolva, a Vihorlát havas sörénye szikrázott. Ilyentájt soha nem láttam még hótól ellepve ezt a rengeteget, amely száz mérföldről mereng az Alföld közepibe. Most, hogy megázta zord fejét, peregni kezdtek a fák zöld levelei.

— Ősz lesz, — mondtam magam elé.

— Ősz lesz, — suttogta Marcsa is. — Mind meghalunk egyszer.

A Vihorlát oly közeinek látszott, hogy megijedtem. A halálra gondoltam s hideg futott végig. Haragszó ütött meg a Vihorlát felől, de egész haloványan. Mintha valamelyik havasi falucskában temettek volna.

— Hallja a harangszót, Marcsa?

— Hallom, — mondta tünődözve. — Sok embert temetnek itt mostan.

Aztán, de csak álomszerűen, mintha azt kérdeztem volna tőle:

— Régen messzebb volt a Vihorlát... Most csaknem ránkdől...

— Azóta sok minden megváltozott nálunk, — szólt alig hallhatóan.

S annyi fájdalom volt a hangjában, hogy sirni lett volna kedvem.

Kezünkbe bocsátottuk fejünket, a földet néztük, mialatt csöndben beszélt a leány:

— Mindig tudtam magáról valamit... Hol ősz végén, hol tavasztájt be-betévedt hozzánk egy messzi világot járt vándor, aki találkozott magával az idegenben. Olyankor megkönnyebbültem s vártam magát. De legutóbb elmaradtak a hírhozók is, rég nem akadt már vendég a házban. Talán a bujdosók is mind meghaltak... Igen egyedül vagyok mostan.

És sóhajtott egyet.

Nagy keserőség közt emeltem föl a fejemet. És akkor egyszerre három embert pillantottam meg, szemközt ülve a kerti padon.

Megismertem őket.

Legszélről anyai nagybátyám ült s rámbólongatott. Nem lepődtem meg rajtuk, noha élesen vert a nap. Abban a pillanatban eszembe jutott, hogy a túlvilági lelkek tizenkettőkor járnak fel. Fényes délben csakúgy, mint éjfélkor.

Nagybátyám így kezdte:

— No, kinek volt igaza, testvér?

— Nem tudom, nem tudom, — hajtogattam egyre. Mert éreztem nyomban, mire céloz s nagyon szerencsétlennek éreztem magamat.

Fölkacagott nyersen. Szinte nyerítve, mint a ló:

— Hát nekem volt igazam, testvér. Mindég mondtam neked, hogy huncutság az, amit a tanult emberek tanáltak ki. Nem forog a föld, mert számárság az, hogy tengelye van, Úgy, úgy, testvér. Jegyezd meg

magadnak, talán nem késő még, hogy a föld úgy libeg a nagy tengeren, mint egy fadarab a vizes dézsában. Nem hallgattál rám, hiába óvtalak a tudományoktól. Mit értél vele?

Lebocsátott fejjel hallgattam. Most már megéreztém, hogy igaza volt a nagybátyámnak.

Ő pedig kárörvendve folytatta:

— »A föld a saját tengelye körül forog...« Nagyön jó! Hát kellett ez neked? Most ihatod a levét, de ne próbálj panaszkodni nekem! Megmondtam idejébe, hogy így fogsz járni...

S bosszúsán csóválgatta a fejét.

Lopva Marcsára pillantottam. Figyelmesen nézte a nagybátyámat s végtelen szomorúság volt a két szeme.

Most a segédjegyző szólalt meg, aki szorosan üli a nagybátyám mellett. Rezeda fonnyadt a kalapjánál, az álla borostás volt most is, de azért fidélisen kacsinzott reám:

— Na, hát az egészségi mibenlét hogy szuperál, bratyesz?

— Igen beteg voltam tavaly őszön, — mondtam elfogódva.

— Na ja! Hányszor mondtam pedig, nem kell dolgozni annyit. Minek? Ha meggebedek, akkor sincs egy vasam se. Igaz, hogy így sincs. Fénymáz az élet, bratyesz! Szavamra mondom...

S belerázkódott, annyira nevetett rajtam.

A lóca végén egy régi-régi fronttársam búslakodott. Neki már nem volt gunyoros kedve. Visszaemlékeztem, hogy mellettem esett össze, amikor térdig hóban rohantunk a Nidaparti orosz sáncok ellen. Széles kardjára dülve szomorkodott most is, mint akkor régen. Szokása volt, hogy a menyasszonyára gondolt s valami árva kis dalt dúdolgatott maga elé olyankor. Most nem dúdolt, mindössze annyit szólt nagy részvétellel:

— Jobb azoknak, akik nem élnek...

Majdnem a könnyem serkedt ki. De ugyanakkor úgy rémlett, hogy nagybátyám, a segédjegyző, meg

néhai fronttársam alakja foszladozni kezd a semmibe. Egyszerre csak üres volt a pad.

Marcsára néztem. Annyit mondott:

— Sokszor vannak ilyen látogatóink. Csöndes emberek, nem bántanak senkit.

Egy mélyet lélegzettem.

— Talán sétálnánk egyet, — mondta kedvesen, mialatt mosolyogni szeretett volna. — Adja ide a karját!

Úgy mentünk aztán lépést, kart-karba fűzve. Marcsa a szemembe nézett pajtáskodva, a régi bizalommal:

— Istenem, csak ne maradnék magamra megint!

— Pedig mennem kell innét, Marcsa, — válaszoltam leverten, — míg meg nem látnak. Minden lépésemre vigyáznak...

Nem szólt rá: karomra hajtotta a fejét.

Egyszerre csak a víz szélén álltunk. A Laborc volt. Alig bírtam kinyögni:

— Tizenhat éve nem láttam, Marcsa...

Meghatottan néztem a folyót, amely menekülve sietett a Latorca erdőségei felé. Fűzbokrok hajoltak föléje s a part meredekén koronás nyárfák hallgattak az öszreváró mindenségben. Félni kezdtem a csöndtől. Marcsa észrevette s megfogta a kezemet:

— Senki sem fogja bántani...

Leheveredtünk a magasan lengő fűbe. Beszélni kezdett szomorkásán:

— Apa nagyon megöregedett abban az időben. Ketten voltak már csak a régi ismerősök között: ő meg a segédjegyző. Annyira nekikeseredtek, hogy mindketten meghagyták a szakállukat. Egy estefelé, amikor rossz érzései lettek apának, felhúzta a magyar ruhát. az ebédlőbe rendelte a prímást, a kontrást, meg a kisbőgőst, aztán üzent a segédjegyzőnek is, hogy most már jöhet. Kettesben iddogáltak attól fogva, mialatt a cigányok megállás nélkül játszottak csárdást meg kersgőt. Egyszer felállt apa és köszöntőt mondott a segédjegyzőre, mialatt könnyei végigfolytak a szakállán. Akkor a segédjegyző emelkedett szólásra, ő mondott dikciót apára s közben sírt. Mert eszükbe jutottak

a visszahozhatatlan szép napok, amikor még fiatalab-
bak voltak s nem maradtak ennyire magukra. Később
felugrott apa, frisset rendelt a cigánynál s cifrázni
kezdett lábujjhegyen vagy sarkával verte ki a taktust,
a segédjegyző pedig viharos kedvvel gyönyörködött
az öregben. Harmadnapra kiterítve feküdt szegény
apa, egy hónap múlva a segédjegyző sem élt. Most egy-
magamban vagyok...

Minden-minden kísérteti színben lengett a tájon
s fájdalom fogott el Marcsa miatt. A nyárfák néma-
sága is nyugtalanított. És észrevettem akkor, hogy
szemközt, a másik parton, egy ember áll s lovát
itatja a szélén. Bennünket néz az ember, ránkmeredve
a halszemével... Mintha láttam volna valamikor...

— Ki az az ember ott?

— Tóth Antal, — válaszolt halkan a leány,
összereztem:

— De hiszen meghalt!

— Nem halt meg, — mondta maga elé Marcsa,
— mert visszajött a temetőből. Mikor azt hitték, hogy
holtan fekszik az istállóban, kivitték a temető butyká-
jába, hogy majd onnét temetik. Mert senkije nem volt
az istenadtának. Tóth Antal azonban felébredt s dél-
után kéjt óra körül ahogy volt, egy ingbe, megindult
a temetőből hazafelé. Micsoda kapkodás volt a fa-
luban, ahogy meglátták a kertek alatt, amint sietve
trappolt! Mert hűvös volt egy kicsit...

— És most mit csinál?

— Most igen árván van. A cigányokról maradt
rá ez a vak ló, azzal járkálgat a határban. Azt mond-
ják, nincs az eszénél...

Megint szorongás vett elő. Mert jól láttam, hogy
a Vihorlát megingatja zúzmarás fejét. Észrevette ezt
Marcsa is és újra a kezem után nyúlt.

Csak a levegő ne lett volna olyan zavaros!

A part meredeke alatt, kissé följebb, egészen a
folyó szélén nyurga legényke álldogált. Meztőláb
volt az ifjú legény, vásott kabátja alól hiányzott az ing
s lyukas kalapján kikukucsált egy csomó a hajából.
Odanéztem hosszan a meghatottságot éreztem:

— Éppen olyan, mint Vidróczki volt huszonöt évvel ezelőtt...

— Az ő fia, — magyarázta kedvesen Marcsa. — Ez sem akar dolgozni, csak kószál a határba s olyan nagyokat mond, hogy senki egy szavát nem hiszi el.,

Mosolyogni kezdtem, pedig könnyes volt a szemem. Ifjabb Vidróczki álldogált ezalatt magának, senkit tudomásul nem véve a világból s valami hetyke dalt füttyörészett.

De a túlsó partról váratlanul fölnyerített a Tóth Antal lova. Tudtam, hogy most baj van. Marcsához hajoltam:

Zsandárok jönnek értem...

A leányon félelem látszott:

— Menjen, menjen! De előbb csókoljon meg...

Engedelmesen nyújtotta a száját, a szemét meg lehunyta. De akkor másodikat nyerített a vak ló...

*

Fölríadtam.

Setét volt köröttem s a szomszéd szobában tizenkettőt vert az óra. Könny futott le a halántékomon s a párnám is nedves volt.

Ma éjjel odahaza jártam.

XXI.

(A RÉGI DAL)

Áhítatos délelőtt volt. Úgy augusztus vége előtt, amikor vándorútra keltek már a gólyák, de a fecskék ittmaradtak még. Bizonyosnak látszott azonban, hogy néhány napon belül nekik is menniök kell majd.

És tudtam, hogy utoljára vagyok hazai tájon én is.

Mert jogásznak kellett indulnom Pestre. S nem áltattam magamat többé, hogyha visszakerülök is valamikor, azok közül a leányok közül, akik egyelőre szívesen elbeszélgettek még velem, a legtöbb aszszony lesz avagy valamelyik megyei gavallérnak az eljegyzett mátkája.

Toronyiránt haladtunk át az őszi szántáson, földnektartott puskákkal s éppen a kukoricásba kellett volna benyomulnunk. Mert ketten vágunk neki a hátnak: a gazda meg magam. A gazda földbirtokos volt a faluban, mely a Bodrogon túl nyúlt el a csöndben.

A nap fénylett még, de már csak cirógatott s tőlem alig néhány lépésre mendegélt a folyó. Néha csobbant a víz, mintha nagyobb hal vetette volna föl magát benne. S utána még mélyebb lett a hallgatás s még nagyobb melankólia neszelt a kukoricás fölött.

Messzebb, jobbkézzről, tanya fehérlett a magas nyárfák mögül. Ugyanakkor a gazda, aki valamivel távolabb lépkedett a puskával, pillanatra megállt s intett felém, karjával pedig a kukoricásnak mutatta az irányt. S nyomban rá el is nyelte a kukoricás.

De én nem követtem.

Mert ugyanakkor az történt, hogy a tanya felől felhangzott a dal, mely a nyárfásról szól, ameddig nem hallatszik a kurjantás. Avagy ha hallják is a tanyában, csak nem jön elé a tanyás eladólánya, hiába kurjongat keservesen a legény...

Valami nekibúsult szántólegényke fújhatta, mialatt ekét akasztott az ugarnak. Szállt-szállt a nóta, szilaj keserűséggel.

Ezért nem vágtam neki a kukoricásnak. Ahelyett leültem egy vadkörtefa alá, a puskát magam mellé tettem s éreztem, hogy nagyon szerencsétlen vagyok.

Mert leánya is volt a gazdának, ki az előbb a kukoricásnak adta meg az irányt.

A kislány, mikor a késő délelőttben elindultunk hazulról, lekisért bennünket a Bodrog partjáig, ahol két csónak várakozott. Az egyikbe mi ketten szálltunk be, a másikban ő foglalt helyet. Megígérte, hogy várni fog reám.

Mi áteveztünk aztán a vizén, ő pedig a túlsó parton maradt vissza a vén ladikossal. Nyugodtan lehetett különben is, mert gyümölcsöskertjük lenyúlt a partig. A túlsó szélről sokáig lengettem még feléje a kalapomat s ő visszaintegetett a zsebkendőjével.

Most, hogy távolról fölsendült a nyárfásról való régi dal, leültem a vadkörtefa alá, mert leroskasztott a régi bú... Körülbelül sejtettem már, hogy Annus aligha lesz a feleségem.

Ma, annyi szörnyű esztendő után, ugyanaz a bú környékezett meg újból.

Odakint alkonyatra áll s én egyedül ülök a szobámban. Ülök tenyeremre-fektetett fejjel s annyira elhagyatottnak érzem magamat, hogy csaknem felkiáltok a kétségbeeséstől.

Az alattunk levő lakásban ugyanis felzümmen félenken a zongora, de mire a falon át idáig hatnak a dal ütemei, olyan az, mintha álmodnám csak. A régi dalt hallom megint s valaki még dúdol is hozzá vékony hangon:

*Ki tanyája ez a nyár fás?
Nem hallik át a kurjantás...*

Micsoda esztendők hanyatlottak mögém, mióta nem hallottam ezt a dalt! Gondolatban, ha visszamegyek addig az ideig, mikor a Bodrog szélén üldögéltem utoljára s kétségbe voltam esve, hát ellankad a képzeletem ...

Azóta negyvenedik esztendőmbe léptem és ha viszszanézek utolsó húsz esztendőmre, össze kell borzadnom, mi mindent éltem át.

Ülök a szobámban elhagyottan s tenyerembe bocsátom a fejemet.

Nem látom immár az anyám szenvedő arcát s ha oly nagy idő után el találnék tévedni egyszer még arra a vidékre, ahová átlépnem ma nem szabad, talán a sirját sem tudnám feltalálni többé... Eltűnt egy napon közeli hozzátartozóim egyik legkedvesebbike,, a daliás zászlós, aki három más tiszt-^atyámfiával együtt rohamsisakban ment át a túlvilági harcmeszőkre s azóta nincs nékem kedvem... Hol a nagytiszteletű úr, aki — házának tornácában — gyakran politizált a tanító úrral és ha véletlenül a ház előtt talált elbaktatni a segédjegyző s ingerkedő kedvében az ellenzéket találta éltetni, a tiszteletes úr felugrott helyéből s ököllel fenyegetőzött a nótárius után: »máglyára minden dinasztiaellenes betyár szélbalival s máglyára veled is, kótya és gonosz ember!* Mert lelke legfenekéig kormány támogató érzelmeket táplált a nagytiszteletű úr... S hová lett a segédjegyző, Istenem hova, akit bontalábúnak hívo-gattak melleleg, miután egy alkalommal, két napig tartott sírva-hervadozás után, úgy került elő, hogy be volt hasítva a fél-nadrágszára s a hasítékon át fehérben villant elő a bokáigérő alsóruhája... Elment a segédjegyző is végleg egy nyirkos őszön, miután rájött, hogy itt nem érdemes élni tovább... Anyai nagybátyám keserűségében az Óceánon-túlra vándorolt át s bánya ölte meg, talán Penszilvániában... Apám öreg ember már, nagy-idegenbe szakadva tőlem

s abban a maga-áltatásában tengeti ősz napjait, hogy egyszer találkozni fogunk még ebben az életben... Osztálytársaim is voltak egykor, akikről csak elvételek hallok valamit a világban... Katonapajtásaim is voltak valamikor, agyagtól-bevert szakállú frontfarkasok. Hova lettek, hova?... Ebben a nagy városban, az emberek erdejéből olykor mintha élémvillanna egy egy sápadt tekintet: talán valamelyik régi harcitársam lehetett. Mert pillanatra mintha bólintott volna felém. De aztán eltűnt a tömegben, mintha ijesztő elhagyatottságában restéit volna kezét szorítani velem. Olyankor méginkább érzem társtalanságomat... Mert vendég vagyok csak ebben a városban: igazi hazám elveszett az északi havasokkal s odalett vele minden-minden... Hol az én egykori kedvem, hol a régi mozgékonyaságom!

Magam vagyok már, riasztó egyedülvalóságban.

Ülök a szobámban tenyerembehajtott fejjel. Oda-kint alkonyatra áll s a falon át újból hallom a régi dalt. Halkan játssza valaki a zongorán, mialatt felcseng hozzá a hangja:

*Vagy alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják...*

Valami fiatalasszony lehet, akinek hosszú útra ment a férje s rá gondolván most az ő urára, utána-való vágyakozásában leült a zongora elé, hogy e régi dallal könnyítsen valamit nehéz búján... Lehet azonban, hogy minden különösebb ok nélkül kezdett játszani, talán csak azért, mert egy elsüllyedt világ jutott eszébe, amely magával vitte fiatalságunkat.

Minden elmúlt, minden.

A nemzeti úr is eltávozott ez árnyékvilágból, aki igen közel állt a szívemhez, míg e földi létben küszködött igásokkal, béresekkal. Apró vigadozásairól akkor már lemondott rég, miután fiai, leányai a nyomorék Kis-Magyarországon ragadtak, ő pedig egyedül maradt az elhagyott udvarházban, ahol akkor esztendőök óta nem zendültek meg többet a romák

hangszerszámai. Mert egy alkonyaton a faluvégi tapasztó-morék is hónaljuk alá szorították a hegedűket s eltávoztak, feltűrt kabátgallérben. Azóta is nyoma-veszett a művészet e fölKentjeinek. Talán éhenvesztek a koplalásban.

És hova lett a régi kisleány, aki azon az augusztus-végi délelőttön csónakba ült a Bodrog szélén, azzal, hogy meg fog várni bennünket, amig visszatérünk a vadászatból.

Én tudtam, hogy csak engemet vár.

Tizenkilencesztendő voltam azon a nyárutón: Annus a tizenhét körül járhatott.

Szeme színére nem emlékszem már, de szép volt. A haja szökés talán... Tartózkodó maradt sokáig s ezért lepett meg, hogy egy késő-délután, amikor már hosszú árnyékai voltak a fáknak, azzal fordult hozzám:

— Meddig marad nálunk, Sanyi?

— Nem tudom, Annus, — néztem rá elfogódva.

— De ha elmegyek egyszer innét, talán soha nem fogok visszajönni...

Akaratlanul felsóhajtott:

— Istenem... Istenem,,,

Ezt suttogta maga elé olyan megtörten, hogy szívből megsajnáltam. Amire észrevette volna magát, égő zavarában azt a hajtincset próbálta elsimitani, mely akaratosan csúszott le a halántékára.

Csönd támadt.

Ebben az utolsó hazai nagyszüniidőben úgy kerültem hozzájuk, hogy a bátyja hívott meg, aki egyosztályba járt velem. Sokat kószáltunk attólfogva a faluban, rendeztünk irodalmi vitát a nőtlen tanítóval, aki Gárdonyit tartotta az összes élő írók fejelmének, amire ingerülten volt szokása felcsattanni az én Kálmán barátomnak:

— Megint hazabeszélsz, barátom, ezt ezenael konstatálni vagyok kénytelen!

— Miért beszélnek haza? — méltatlankodott a tanító úr.

Kálmán barátom erre megadta neki a kegyelem-dőfést:

— Mert ő is tanító volt!

Kis szünet után a tanító úr felhördült:

— Ez igaz! Sőt hozzáteszem, hogy ma is az, de az egész nemzet tanítója!

Itt már egyikünk sem tudott visszavágni.

Máskor meg a határban kószáltunk, különösen alkonyat felé, amikor lilafátyol ereszkedett a Sátor-hegyekre. Legszívesebben a patakparton andalogtunk, ahol fűzfák nézegették magukat a víz tükreben. Kálmán barátomnak az volt szokása ilyen esetekben, hogy hanyattheveredett a magas fűbe, két tenyerét a tarkója alá dugta s a sürvedő eget nézte sokáig. Én meg nekitámaszkodva az egyik fűz ferde törzsének, verset kezdtem írni. így kezdődött:

»Anikó aranyos... Kis Anikó lelkem...«

Barátom némán tűrte egy darabig nyomorult veszködésemet, de nem bírta sokáig:

— Úgyis tudom, kinek készül az a vers!

— Ha tudod, hallgass! — vágtam vissza ingerülten.

...Ezen a napon, hogy vadászni indultunk ketten a gazdával, mert Kálmán barátom nem akart jönni velünk, Annus lekísért a kerten át, a víz szélén helyet foglalt a visszamaradt másik csónakban s mi alatt az ősz révész tett-vett a kalyibája körül, a kislány megígérte, hogy ott fog várni, amíg vissza nem térek.

S várt is.

Dél felé vetődtünk csak haza. Három nyulat hozott a gazda, magam azonban üres kézzel jöttem. Annus akkor már a parti fűzek közé húzódott fel, mert igen vágott a nap s ahogy megpillantott, összehozta a kezét:

— Hát maga mit csinált az egész délelőttön, ember?

Úgy feleltem, suttogva, hogy meg ne hallja az édesapja:

— Ültem egy vadkörtefai alatt s magára gondoltam, kedves...

Kétségbeesve kezdte tördelni az ujjait. Mert tudta, hogy csak négy napom van az indulásig. S meg semmisülten suttogott vissza:

— Istenem... Istenem,,

Hány esztendeje ennek?

Akkor tizenkilenc voltam, most pedig a negyvenedikbe járok, Azóta tehát huszadszor közeledik felénk a nyárutó.

Egyedül vagyok már, egyedül. Ülök a dolgozószobámban, félkönyökre támasztott fejjel s — a falon át — annyi idő után, ismét a régi dalra figyelek:

*Ki tanyája ez a nyár fás?
Nem hallik át a kurjantás...*

Azalatt a húsz esztendő alatt egyszer-kétszer hallottam mindössze az egykori kislányról, aki a csónakban várakozott reám valamikor, a Bodrog szélén.

Az első háborús őszön, novemberben, véresen hoztak haza a lengyelországi harcmezőkről. Valahogy megtudhatta, melyik pesti kórházban ápolnak, mert alig három hét múlva képeslapot kaptam tőle. Ennyi volt rajta:

»Kétségbe vagyok esve, hogy olyan sokat kell szenvednie. De bízzunk Istenben. *Annus*«. Ekkor leány volt még.

Egy esztendőre rá jelent meg első könyvem. Másfél hét múlva levelet kaptam tőle, a borítékban a névjegye s a névjegyen mindössze ez:

»Mindig fölfelé! Régi kispajtása: *Annus*«.

Ekkor már menyasszony volt.

Tudom, hogy boldog asszony lett belőle s Abaujban laknak. Kisfia idén fogja végezni a gimnázium első osztályát,

...Hanem a Bodrognak azon a részén egyszer sem jártam húsz esztendő óta.

A régi csónak talán most is áll, az ősz ladikos talán most is él s ha nincs átszállítani való utasa, a révézkunyhó körül pöszmötöl. Avagy leül a partra és míg a nap körülcirógatja gubancos haját, maga elé mereng az öreg s egy letűnt világra gondol... A víz fordul egyet a csónak orránál, ott apró örvényben kereng s továbbsiet a tokaji hegynek.

Körül-körül pedig nagy csend hallgat.

XXII.

(ŐSZI SZÉLBEN)

Már délelőtt zúgni kezdett a határ, mert a szél egyre szilajodva ereszkedett Kassa felől. Ebéd után a jegenyék is hajlongani kezdtek, repültek a felhők s elhallgattak akkorára az utolsó katonanóták is. Minden újonc megérkezett már a kaszárnnyákba. Kevéssel volt ez október eleje után.

Ott álltunk ketten a falu feletti domb oldalában: Setéth Mártha földbirtokos-kisasszony, meg magam. Tizennyolc éves alig múlhatott még a leány, csinos arcát tartózkodó kis komolyság tette búsongóvá némileg, mialatt félhosszu szoknyácskája csattogott a sikongó szélben. Vigyázott is eleget szegényke, hogy a hideg orkán föl ne villantsa fehér alsó fodrait. Még nem alkonyodott egészen.

Szemközt álltunk ketten s pillanatra egymáson feledkeztünk a tekintetünkkel. Akkor annyit mondtam:

— Ősz van...

— Ősz van, — mondta Setéth Mártha is és elgondolkozott maga elé.

Virágos ködmönkében állt előttem, mint ahogy az urilányok öltözködnek a Felföldön, ha búsulóvá válik az időjárás. Néztük egymást és hallgattunk. Később elkapta rólam a szemét s mintha igen-igen eltalált volna gondolkozni valamin.

Alattunk délnek kissé, a falu jegenyefái recsegték a Dargó felől őrjöngő szélben. Fölöttünk, a domb legtetején, a temető s mindjárt a temető lábánál, sűrű bokroktól védve, többen üldögéltek. Ott lehetett látni Setéth tekintetes urat s feleségét, aki fiatalabb menyecskének számított még azon az őszön, ott volt azonfelül a tervező hites nejével persze nem

hiányzott ő kótya segédjegyző sem, aki valami diszkrét kalandját adhatta elő, mert a társaság tagjai felkacagtak hirtelen, magát a bontalábú jegyzőbojtárt viszont olyan nevetés dobálta belülről, hogy hánykolódni kezdett a két válla.

Nyársakat faragtak a férfiak: szalonnasütéshez készülődtek.

A domb oldalában álltam, valamivel messzebb a társaságtól s szemközt állt velem ugyanúgy a leány, a Setéth-ház szemefénye. Annyit mondtam még:

— Ősz van megint s el fogok menni innét...

— Ősz van megint, — mondta a leány s két-ségbeesés volt a hangja.

Néhány napja múlt csak, hogy hazakerültem Tirol havasairól, ahol hősi esztendőmet szolgáltam le a császár vadászok egyik ezredében s ezokból némi hányivetiséget lehetett tapasztalni egész magatartásomban. Ezúttal azonban nem voltam hányiveti többet, mivel éreztem, hogy hosszú időre kell elválnom a tájtól. S itt kell hagyni Setéth Márthat is.

Egyszer még rámvetette szemeit a leány s a hangj a megremegett:

— Mondja, honnét jönnek a vadlibák?

Mert akkor már vadlibák kiáltoztak az alacsonyan zúgó kormos felhőkből. De látni nem lehetett egyet sem, mintha végleg belegomolyodtak volna a fellegekbe. Magyarázni próbáltam neki, de kedvtelenül:

— A lengyelországi mocsarakból menekülnek a vadlibák, meg északabbról, a Dvina és Pecsora nyárvégi kiöntései mellől. Arra a tájra az északsarki rémült hidegek ereszkednek le már. Elhagyatott lett a Dvina és Pecsora dermeteg világa, amely fölött nemsokára felcsattan az északi fény s üzni kezdi bús játékait különös fényeivel...

Sóhajtottam:

— Déljobb-tájakra menekülnek a vadlibák s holnap magam is utánamegyek az északi szelekkel. Csak tavaszra kerülök vissza ismét... Talán akkor sem,

— Ne mondja... ne mondja... — tördelte ujjait a leány.

Megsajnáltam s a széltől védett társaság felé indultam lépést. Nem tudtam volna elviselni, hogy könnyekre fakadjon előttem. És mialatt lépést mentem a szélbendörgő dombblejtőn, Setéth Mártha észrevétlenül karomba öltötte a karját. És mialatt az oldalamon ment, lehajtotta a fejét. Csak akkor rezzent föl, hogy csaknem a szülei előtt álltunk már. S éppoly észrevétlenül kihúzta karomból a karját. Nem illett volna, hogy meglássák. / A társaság karéjába telepedtünk le aztán mi is. Setéth Mártha a túlsó oldalon ült le, szemközt velem, miközben cipője orrát a szoknyácskájával tartarta le. Tudtam, miért húzódott el a túlsó oldalra és nem mellém. Nem akarta, hogy gyanút fogjanak kettőnkre.

Ahogy mi is helyet foglaltunk volna az októbervégi gyepen, a társaság tagjai elhallgattak. Mindössze a segédjegyző volt munkában. A segédjegyző tudniillik szalonnasütéshez próbált gerjeszteni tüzet a tér közepén. Képfőre fujt a rőzse alá. Fellobbant a láng.

Bokrok védelme alatt üldögéltünk s kiki nyársra huzta a szalonnáját. A jegyzőbojtár fidélis kedvében volt ezúttal is, mint minden alkalommal, ha egyetlen rézkrajcár tulajdonosának sem vallhatta magát. Valami ó szellemességet próbált elröppenteni, de nyomban meg is jegyezte hozzá:

— Az ilyen ócska viccekért már Rákóczi idejében is megbotozták az embert!

De most nem mosolygott senki: meghittebb és ünnepibb volt a hangulat annál. Tűz fölött sercegetek már a szalonnák, amikor csak felsőhajtott Setéth tekintetes úr:

— Itt az ősz megint s erről eszembe jut, hogy minden ősz közelebbvisz az elmúláshoz. Belemegyünk egyszer a másvilági őszbe, ahonnét nem lehet visszatekinteni ...

Meghatottság fojtogatott mindnyájunkat. Mintha

megéreztek volna, hogy sok-sok esztendő fog elmúlni, amíg újból összejöhetünk valamikor a falu fölötti dombon. De hányan fognak itthagyni akkorára, belépven a túlvilági ködökbe!

Azontúl is szótlankodtunk. Csak a felhők zúgtak a domb fölött, egész alacsonyan, szétterülve és összegubancolódva s láthatatlan vadlibák kiabáltak le a fellegekből. Hanyatthomlok menekültek Tolcsva és Szerencs irányának.

Készen lettünk a szalonnával is. A jegyző be-kattantotta zsebkesét s széles képpel bólintott néhányszor hűséges bojtárja felé:

— Józsikám, mi is volt szólásmondása a kabai asszonyságnak?

Csopak Jóska, vénülő segédjegyző, megértette a célzást s a tekintetes úrra pillantott. Csak ekkor vette észre magát Setéth földbirtokos úr:

— Erről bizony megfeledeztem kissé, annyira el találtam gondolkozni. Itt a kulcs, Jóska fiam, ugorj csak le a pincébe s szíjjál föl vagy két üveg-gel. De ne húzz magadba a lopóból, mert felét a földre pocsékolnád el. Ihatsz fönt eleget!

A megjegyzés arra vonatkozott, hogy a jegyző-bojtár, valahányszor bort szivni ugrasztották át a pincébe, a lopóban maradt bort nem eresztette vissza a pincébe, hanem magába öntötte. Köztudomású volt ez a gyöngéje, ám a segédjegyző, valahányszor figyelmeztették erre a leggyöngébb oldalára, sohasem vette zokon az avizót. Ahelyett pettyentett kettőt az ujjain s fölkuncogott magában. Így kuncogott föl most is:

— Megpróbálhatom, Miklós bácsi. Föltéve, hogy lesz hozzá lelkierőm.

S a pincekulccsal már ment is a domboldalon.

A velejti erdő felől táltoslábakon sietett elő az alkonyati szender, mi azonban — a parázs körül üldögélve — alig vettük ezt észre. Lent, a Ronyva völgyében, tehervonat zakatolt el a megyei székváros irányának, füstje megelőzte a mozdony kéményét s feketén terült el a szélben, mint valami gyászlobogó.

Azt néztük egy darabig. Később annyit mondott a jegyzőné:

— Kedvem lenne fogadni, hogy Jóska megkóstolja a lopót...

— Nem tételezném fel róla — csavart egyet bajuszán a tekintetes úr —, amikor külön is figyelmeztettem erre a csúnya szokására...

Ezúttal azonban hiába figyelmeztette. Mert a segédjegyző ugyanakkor visszafelé loholt már a pincék irányából s messziről kiáltott:

— Nincs becsület, nincs tisztesség, Miklós bácsi! Setéth tekintetes úr gondolta mindjárt, miről lehet szó. S úgy is volt! Mert Csopak Jóska így kiáltott fel menetközben másodszor is, a bűnbánat minden jele nélkül:

— Megint ittam a lopóból!

A tekintetes úr felesége, meg a jegyzőné fölnevetett halkan, a jegyző böffentett egyet, Setéth földbirtokos úr hallgatagon csóvált fejet. Én Márhára néztem s Mártha visszanézett rám. Hittel, bizakodón. Mi ketten egészen másra gondolhattunk akkor.

A segédjegyző lihegve érkezett meg a két üveg borral. Amint megállt volna a paráznál, annyit mondott:

— Azt hiszem, Miklós bácsi, hogy sohase fogok én már megváltozni! Benne van már a vérembe...

Senki sem hitt neki.

Ez azonban nem feszélyezte a vicanótáriust, ahelyett töltött a poharakba. Az első koccintásnál így szólt Setéth tekintetes úr:

— Egészségünkre és hazánk jobbvoltára!

Mert házibálok, összejövetelek és egyéb mulatások alkalmával az első poharat mindig hazája jövőjére ürítette a földbirtokos úr, megemlékezvén egyben őseiről is, akik gályát hajtottak valamikor a hitért.

Én is koccintottam Márhával s mosolyogtam. És a leány visszamosolygott reám. Lopva, félénken.

A szél dörgött s dörgött benne a domb, mialatt a temető fái ropogtak s végig-végig a falun két-

ségbeesve táncoltak a jegenyék. A velejti erdő felől most már ijesztő színben közeledett az este. Mi azonban védve üldögeltünk a bokrok alatt.

Akkor a segédjegyző, miután a többiektől függetlenül felhajtott egy pohár bort, cuppantott egy jót s venyigét vetett a parázsra. A tűz fellobbant s kísérteti fénybe vonta arcainkat.

Mi is koccintottunk aztán.

Egyszerre beszélni kezdett a tekintetes úr:

— Mikor így a temető mellett üldögelek, sokszor egyesegyedül, alig néhány lépésre elődeim csontjaitól, eszembejut mindég, hogy egyszer én is oda kerülök közibük...

Lehorgasztott fejjel hallgattunk.

— És ha elgondolkozok magamba, különösen mostanában, nem tudok menekülni a gondolattól, hogy hamarosan el fogunk szakadni egymástól...

Egyszerre fölfigyeltünk mind s a tekintetes úrra függesztettük szemeinket. Ő pedig beszélt tovább bölcsen, fájdalom nélkül. Hogy nagy háborúk lesznek, vér lesz a világ, a fiuk katonának mennek, soha többé nem fognak visszajönni, a leányok pedig annyit fognak sirni utánok, amennyit nem sirtak ezer esztendő óta magyar földön. Érkezni fognak aztán esztendők, mikor az Antikrisztus száll le a földre s kezd bujtogatni közöttünk. A nyugodt öregek keserűen hajtják le majd fejüket a halálra s fognak átmenni a túlvilágra mind-mind, a visszamaradt fiatalok pedig nem fogják találni helyüket a világban...

S mélyet sóhajtott a tekintetes úr:

— Becsüljük meg egymást s tartsunk ki a közös ragaszkodásban, ha kijövünk néha a dombra, a temető alá... Isten tudja, meddig találkozhatunk egymással!

A zengő orkántól övezve, a csattogó lángok körül s azok fantasztikus fényében különösen hatottak az öreg tekintetes intőszavai. Hátunkban rengett a temető.

A siket hallgatást a jegyzőné szakította félbe,

aki nem szerette a nyomott hangulatot. Incselkedve nézett rá Setéth Martnára:

— No, lányom, most pedig megtudjuk, melyik világtáj felől fog megjönni majd a kérőd!

S a tűz közepébe szúrta le az egyik szalonnanyársat. Elégett a nyárs alja, esni kezdett lassan a nyárs s akkor végigcsappant a tűzön. Felém mutatta az irányt.

Ijedt csend lett a válasz.

Martnára pillantottam... Setéth Martna nyílt arccal nézett vissza reám a tűz fölött s aközben mintha mosolyogni szeretett volna. S addig próbált mosolyogni, hogy egyszerre csak könnytől csillant meg a szeme...

Hány esztendeje már ennek?

Elmúltak a harcok, melyeket a tekintetes úr jövendölt meg, de az Antikrisztus egyre bujtogat még a földön. Évek jöttek, évek mentek és ha ma eltekintek magam körül, alig van körülöttem valaki.

Azóta rég az ősei közé tért meg Setéth tekintetes úr, a temetődomb akácfái alá. Azóta elment innét a kósza segédjegyző is és azt sem tudom róla, a hegyek mely zugában lehet a sir ja... Meghaltak! Mind meghaltak!... Az egykori nemesurfiak véres csaták folyamán dültek el halálos sebeikben, de nem tértek meg a zsellérfiúk meg a szolgálégények sem a faluba. Ők is meghaltak egytől-egyig!

Magam vagyok egészen.

Valaki azonban mégis megmaradt nekem: Setéth Mártha földbirtokos-kislány.

Ülök az asztalomnál s egy elmerült világ emlékei zsonganak körül... Setéth Mártha, az egykori kisasszony itt járt körülöttem s tesz-vesz a szobákban. Néha megbosszantja a két gyerek, máskor magához szorítja őket s könnyel telik meg a szeme:

— Legyetek jók, bogaraim, mert ki fog szeretni benneteket, ha meg talállok halni egyszer?

Azóta a szélbendörgő őszi szürkület óta mindenki ejtűnt mellőlem, csak Setéth Mártha, az én

egykori kispajtásom tartott ki az oldalamon. Búsmosolyú arca, szelíd járása most is a régi. Ez a mosoly s ez a szelídség minden emlékem a múltból.

Ülök az asztalomnál s nézek kifelé az alkonyatba. Ősz lesz megint... És amint ülök így magamban, Setéth Mártha hozzám lép lábujjhegyen s megsimogatja a hajamat. Továbbmegy aztán a szobákon s én utánanézek kedves alakjának.

S eltűnődöm sok régi dolgon.

VÉGE.

TARTALOM

	Oldal
Régi emlék.....	5
Kolomp-zúgás	14
Hófűvésben	22
Hegyek a láthatáron.....	33
Mi volt a bajuszban?	44
Messzi vándor érkezik	54
Lent áll a hold.....	62
Egyszer régen	71
1902	80
Ondavai szélben	89
Napfény a szobában	98
A detektív	106
Utón Vidróczkival	118
Egy régi őszön.....	126
A hazatért	134
A vak klarinétos.....	144
Utolsó találkozás	155
Búcsúztató	164
Lapzárta előtt.....	171
Éjféli látogatás	178
A régi dal.....	186
Őszi szélben	194